84(2=632.1)6
К 56

ЛАЗАРЬ КОКЫШЕВ

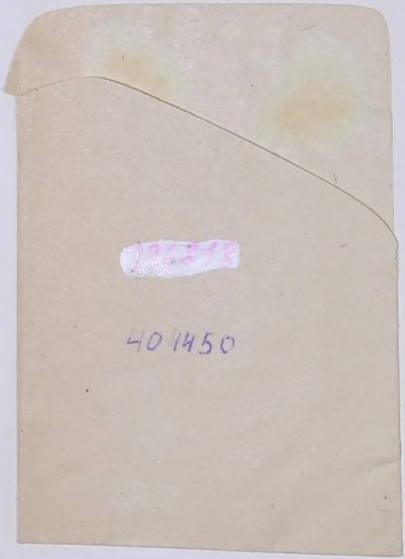
401450

КОНТРОЛЬНЫЙ ЛИСТОК
СРОКОВ ВОЗВРАТА

КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗЖЕ
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА

Колич. прод. выдач _____

Сух тип. № 7. 10296 — 10.000.000.

АЛТАЙДЫҢ БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР
ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫНЫҢ
ТУУЛУ АЛТАЙДАГЫ БӦЛҮГИ · 1983

ЛАЗАРЬ КОКЫШЕВ

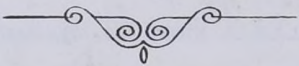

МЕН СЛЕРДИ СҮҮГЕМ

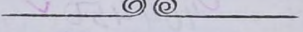

Талдап алган үлгерлер ле туулылар

С (Алт.)
К—599

Јуунтыны А. Адаров тургускан

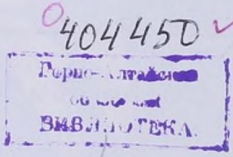

Кокышев Л. В.

К599 Я вас любил: Стихи и поэмы (Сост. В. О. Адаров). — Горно-Алтайск: Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, 1983.—392 с.

Јуунты Л. В. Кокышевтиҥ 50 јажына учурлалат. Алтай кычыраачылар поэттиҥ эҥ талдама ӱлгерлик чӱмдемелдериле катап туштажар. Анайда ок алтай улустыҥ сӱӱген эҥ јаан эпический произведениелериниҥ бирӱзи «Туба» деп поэма база кирген.

К 70403—015 / М 138 (03) 83 67—83

© Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, 1983

ЈАРКЫНДУ ЛА КЕЕН ЈАЙАЛТА

ЛАЗАРЬ ВАСИЛЬЕВИЧ КОКЫШЕВТИҢ ЧЫККАНЫНАҢ АЛА 50 ЈАЖЫНА (1933—1975 јј.)

Алтай поэзияның калганчы јылдарда эрчимдў өскөни бастыра совет литературада аңылу учурал эмес: алтанынчы-јетенинчи јылдарда көпнациональный совет литература текшилей јаан једимдерге јединген. Мынызы ороонның өзўмиле, экономиканың, культураның једимиле, улу научный ачылталарла, текши политический көдўриңилерле колбулу. Јирме јылдың туркунына бис космостың айаңдарын эзлеп, кижиниң билерин элбедип, оның санаазын тапчы этнический ле национальный кыспактардаң айрып, ороонысты ўредў јанынаң эң бийик кеминде ороон эдип алганыс. Ас тоолу калыктардың литературалары кенерте өрө өскөни — кайкамчылу ла көрўмјилў айалга. Мыны мен космоско учуп чыккан ракетаның учужына тўңдейдим. Мындый өзўм — јаңыс ла бистиң социалистический орооныста, партияның ла башкарунның чылазыны јок ајарузының шылтузында.

Тўндўк Кавказтың, Сибирьдиң, Ыраак Кўнчыгыштың ла Јака Тўндўктиң ас тоолу калыктарынаң бастыра ороонго ло телекейге јарлу бичиичилер чыккан. Балкар Кайсын Кулиевтиң, авар Расул Гамзатовтың, манси Јован Шесталовтың, якут Семен Даниловтың ады-јолы орооныста текши јарлу. Олордың кийнинеҥ јукагир Семен Курилов, нивх Владимир Санги, нанай Григорий Ходжер, чукча Рытхэу текши ороондо ло гран ары јанында јарлу боло бергени ончо совет улусты сўўндирип ле оморкодып јат. Јукагирлердиң тоозы јўк ле тўрт јўс кижи. Јукагирлер Якутияда, нивхтер Сахалинде јуртайт. Нивхтердиң тоозы ўч муң кире. Чукчалардың да, нанайлардың да тоозы база көп эмес. Је олордоҥ кандый јаан јайалталу бичиичилер чыккан эмеш!

Беженинчи јылдардың учында, алтанынчи-јетенинчи јылдарда алтай литературага јарык јайалталу бир канча јиит бичиичилер келген. Олордың ортозында эң ле јаркындузы Лазарь Кокышев болгоны јарт. РСФСР-диҥ бичиичилериниҥ экинчи съездиндеги докладында Леонид Соболев јаан јайалталу бичиичилердиҥ тоозында Лазарь Кокышевти адаганы јолду. Оныҥ баштапкы алтамдарына јарлу совет поэт Владимир Луговской ло критик Валерий Дементьев јаан ајару эткен.

Алтай эл-калык Лазарь Кокышевти јалбышту сўўген ле

эмди оның поэзиязына сүўжи там тыңыйт. Ол эл-јонының сүўжин, эркезин бойы көргөн. Лазарь Кокышев кандый ла алтай јуртка барза, оның келгени торт ло байрам боло беретен. Ол кайда ла болзо, улус јуула түжүп келер. Куучын, каткы, кокыр. Ол алтай кожоңдорды сүрекей јакшы билетен, јараш кожоңдойтон. Тойлу-јыргалду јерлерде оның коо ўни ончо улустың ўнине кожулып, јыңырап туратан. Лазарь Васильевич койчылардаң, малчылардаң, механизаторлордоң, теп-тегин улустаң аңылынбай, олордың ортозында јүретеч. Ол чын ла эл-калыктың поэди, оның јүрегинеҥ чыккан јаркынду уулы болгон.

* * *

Лазарь Васильевич 1933 јылда јирменчи октябрьда Шебалин аймактың Кумшулу деп кичинек алтай јуртында комдош сөөктү Василий Константинович Кокышевтиң билезинде чыккан. Поэттиң энези, Арина Саналовна (ол 1910 јылдың, адазы ўлўп сөөктү Санал деп крестьянин кижи болгон), јўрўмниҥ ончо уур јолдорын, гражданский јуунын кызалаңдарын өдўп, көп јылдарга колхозтың озочыл уй саачызы болуп иштеген. Эмди ол 73 јашту, пенсияда, Горно-Алтайскта јуртап јат. Адазы, Василий Константинович, 1913 јылда Шебалин аймакта Моготу деп јуртта јокту крестьянин кижиниҥ билезинде чыккан. Ол 1931 јылда «Кызыл Чолмон» колхозто учетчик болуп, оноҥ Ойрот-Турада потребкооперацияның курстарында ўренген. 1935 — 1937 јылдарда Кызыл Черўде Даурияда служить эткен, 1938 јылда Москвада политпросветишчилердиҥ институдында алты айдың ўредўлў курсын божоткон. Оноҥ јаның келеле, облисполкомның искусство бөлўгиниҥ заведующийи болуп иштеген. Мында иштеп тура ол атту-чуулу алтай чөрчөкчи Николай Улагашевич Улагашевти орден аларга Москвага ўйдежип јүрген. 1940 јылда оны ВЛКСМ-ниҥ Улагандагы райкомының качызына көстөгөн. Василий Константинович Кокышев 1941 јылда 6 октябрьда фронтко атанган, 1942 јылда Воронежтиҥ јанында откалапту јуу-согушта өлгөн. «Балдардың адазы өлгөн деп бичикти меге эки јылга көргўспегендер — деп, Арина Саналовна эске алынат, — Мен оның өлгөнин Камлакта јаткан ўўре-јелемнеҥ, орус келиннеҥ, уккам».

Поэттиң адазы, бойының өйинде бичикчи де, билер де кижи, каруулу иштерде иштеп, искусство, литературала јуук колбулу болгон. Је Лазарь Васильевич Кокышевтиҥ поэтический салымына јаан салтарын энези Арина Саналовна јетирген. Ол омок, чечен, кееркемел тилдў ачык-јарык кылыкту кижи. Оның уткалу эрмектери, канатту сөстөри, кокырлары, куучындары Лазарь Васильевичтиҥ чўмдемелдерине бўткўлинче кирип калган деп, энезиле эрмектешсеер, јарт билереер.

Лазарь Васильевичтиҥ јаш тужы ол өйдөги ончо алтай балдардыҥ јаш тужындый өткөн. Школ, бугул тартыш, бозу, кой кабырыш, јаан улусла кожо иштеш. Јууның кату јылдары. Энезиниҥ айдыжыла болзо, ол төртөн эки јылда

4 класс божоткон. Оноң бир канча өйгө үйде отырган, школго барарга кийим јок. Орто үредүлү школ Шебалинде. Оноң јууның кийнинде, качан школдордо интернаттар ачыларда, үренип барган. 1945—1950 јылдарда Лазарь Кокышев Шебалинниң орто үредүлү школында үренген. Анда баштапкы үлгерлерин бичип баштаган. 1950 јылдың алтын күзинде орто үредүлү областной национальный школго Шебалинниң школынаң бир канча балдар келген. Олордың ортозында — Лазарь Кокышев болгон. Бу өйдөң ала оның јүрүми 1975 јылдың јетинчи майының коркышту түнине јетире менің көзимниң алдында өткөн дезем, байла, јастыра болбос.

Лазарь Васильевич Кокышев 1952 јылда областной национальный школды божодоло, бу ла ок јыл Эркемен Палкинле, мениле кожо Москваныҥ Литературный институдына кирген. Бу бистиҥ эҥ ле ырысту јылдарыбыс. Лазарь мында сүүш керегинде эҥ јакшы үлгерлерин бичиген. 1956 јылда оның «Үлгерлер» деп јуунтызы Москвада «Советский писатель» деп издательстводо орус тилле кепке базылган. Бу ок јыл оның «Алтын-Көл» деп јуунтызы Туулу Алтайдың издательствозында чыккан. Бойының талдама јуунтыларының бирүзин — «Тубаны» ол база Москвада бичиген эди. Јалакай кылыкту, кокырчы Лазарьды эбире јаантайын ла студенттер күүлеп туратан. Ол шоодылганду јуруктарды сүрекей јакшы јурайтан, кожоҥдорды да јакшы билер, кеен-седеҥ кийинип ийген јүретен.

1957 јылда Лазарь Васильевич Кокышев Горькийдиҥ адыла адалган Литературный институтты божодоло, төрөл Алтайына јанып келген. Оны КПСС-тиҥ обкомы бичиктер чыгарар издательствоның редакторы эдип ийген. 1957 јылдаҥ ала 1962 јылга јетире редактор болуп, Лазарь Васильевич алтай литератураның өзүмине јаан салтарын јетирген. Бу јылдарда ол көп бичиген, көчүрген. 1962 јылда оны Туулу Алтайдың бичиичилериниҥ организациязының качызына көстөгөндөр. Ол краевой Советтиҥ депутадына, КПСС-тиҥ обкомыныҥ членине тудулган, РСФСР-диҥ бичиичилериниҥ бир канча съездтериниҥ делегады болгон. Лазарь Васильевич Кокышевти ле бир канча бичиичилерди 1958 јылда СССРдиҥ бичиичилер Союзыныҥ членине алгандар.

Оноҥ Лазарь Васильевич ойто ло издательстводо редактор, облрадиокомитетте корреспондент, «Алтайдың чолмоны» газетте литишчи болуп иштеген. 1956 јылдаҥ ала ол «Алтын-Көл», «Туба», «Кызыл чечек», «Тушташтар», «Санаалар», «Адалар түжелет», «Јол», «Экинчи јүрүм», «Амаду» деп поэтический јуунтылар, «Арина», «Чөлдөрдиҥ чечеги», «Мечин јылдыс» деп романдар, «Туулардаҥ келген балдар» деп повесть, куучындардың «Карычак» деп јуунтызын кепке базып чыгарган. Оның «Арина», «Чөлдөрдиҥ чечеги» деп романдары, «Туулардаҥ келген балдар» деп повези орус тилге көчүрилип, јаан тиражтарла кепке базылды. «Арина» деп романы казах, тува тилдерге база көчүрилди. Лазарь Кокышев оччо јанынаҥ јайалталу болуп бүткен. Оның карикатуралары, карындаштык кокыр јуруктары бойының чечениле, кижиниҥ кылык-јаҥын чын көргүскениле бисти эмдиге јетире кайка-

дып ла сүүндирип јат. Ол музыканы да јакшы оңдойтон ло сүүйтен. Алтай, орус ла оноң до өскө эл-калыктардың кожоңдорын јаантайын кожоңдоп туратаны санаама эмдиге кирет. Лазарь Васильевич јайалталу драматург болгоны база јарлу. Оның кокырлу кыскачак пьесаларын бис улам сайын јилбиркеп көрөдис. «Тумантык Аркыт» деп үлгерлик трагедиязын бу јуукта областной национальный драматический театр тургусты.

Лазарь Кокышев јорыктаарын сүүп, јаантайын јол-јорыкта јүретен. Ол төрөл Алтайын көп катап эбирип, турлуларда койчылардың эжиктерин ачып, агаш айылдарына јабыс энчейип киретен. Оноң угуп турзаң — ол Киргизияда, Осетияда, Казахстанда, Якутияда, БАМ-да, Украинада, Бурятияда, Латвияда јүрер. 1963 јылда Кубага барып, бу јорыктаң ол көп үлгерлер, куучындар экелген. Кубадаң ол санаазы кандый да јарык ла бийик көдүрињилү јанган. Оноң Латвияда јүреле, кандый да куулгазын романтикалу үлгерлер бичиген. Лазарь Васильевич јүрүминиң калганчы јылдарында эмештең карыкчалду, терең учурлу үлгерлер бичип, азыйгы кокыр-каткылу поэзиядаң эмеш ырай берген эмей. Оның сүүш керегинде лириказы шак бу јылдарда узы аайынча эң бийик кемине јеткен деп айдар керек.

Кажы ла јакшы поэт аңылу салымду, үндү ле көрүмдү бүдүп јат. Лазарь Кокышевтиң өткөн јүрүмин сананып көрзөң, ол бир улу кожоңго түңей: карыкчалду, каткымчылу, ойгор ло качан да једип болбос куулгазын телекейге амадаган күүндү. Оның лирикалык эркелү поэзиязы бу күүнле толуп калган:

Слердиң јүзигер ыраак ла өчөмик,
Ортоосто бистиң көп үйелик.
Јаңыс планета јеристе слерге
Јарыткыш болуп, бис күйелик

— деп, ол бойының «Келер үйеге письмо» деп үлгеринде кереестү бичиген. Јаңыс ла бистиң үйе эмес, је келер ыраак үйе бистиң јүрүмисти чын билзин деп поэт амадаган. Оның айткан шүүлтелери терең ле чын, јалакай ла ойгор:

Коммунизм дегени утопия эмес:
Коммунист уулдар эрте карыган.
Маңыр өскөн меестерде тайкылып,
Марчина Тана кой кабырган.

Слер јүретен јүрүмди мөңдедип,
Палачтың колынаң Гевара өлгөн.
Космоско слерге јол ачылап,
Космонавт уулдар керепте күйген!

Кандый чын ла кайкамчылу айдылган! Мынайда јаңыс ла терең көрүм-шүүлтелү, ойгор јүректү јаан поэт чүмдеер аргалу. Лазарь Васильевич эң ле тың иштеер өйинде, шүүлтези, узы курчып келер туштa бу телекейдең ырап калганы кандый ачу ла учы јок јылыйту. Је поэт ас та јүрген болзо,

эткен ижи көп. Ол алтай албатының мөңкүлик сөзи, артабас байлыгы болуп артып калар.

Поэттиң энези Арина Саналовнаның айтканыла Лазарь кичүдең ала јураарын, бичиирин, кычырарын сүрекей сүүйтен. Кичинек уулчак эјези школго барарда, оныла кожо барып, парталардың эң учындагызына отырып, урокты сүрекей лапту тыңдайтан. Качан баштапкы эмезе керек дезе үчинчи де класстың үренчиги качының сурагына карууны јастыра бергенде, школго үренер ӧйи јеткелек уулчак кичинек колычагын көдүрип, айдатан: «Мен айдайын ба?». Лазарь карууны чын ла чике беретен. Мынайда ла алты јаштаң ала үренип баштаган. Ол келер ӧйдӧ јурукчы, эмезе музыкант, эмезе үлгерчи болоры ол до туштa јарт билдирген. Је ол ӧй эмдиги ӧйгӧ түңеи эмес, ол чек ӧскӧ, кату ӧй. Балдарды ада-энези соотко, ойынга эмес, ишке үреткен. Јурап эмезе бичик кычырып турала, бозу энезин эмип салганын, эмезе кой кырага киргенин көрбӧй каларың. Ол туштa адылыш та, сабалган да болор. Оноң Улу Адалык учун јууның кату јылдары. Кийим јок, курсак јок. Бир јыл үренер, бир јыл иштеер. Јаштаң ала ӧлүмди, шыраны көрүш.

...Ол туштa — бис бичип баштап турарыста — таскамалду ла профессиональный бичиичилер јок. «Алтайдың чолмоны» газеттиң редакциязына келзең, сок јаңыс некелтеи «Озочыл иш, революция, Ленин, Сталин, Совет јаң керегинде кычыртулу үлгерлер бичигер». Бу улу ла јаан темалар, олорды көдүрерге күч. Мындый некелте кату. Је оның јакшы јаны база бар. Шак оның учун ол ӧйлӧрдиң јиит поэттери јеңил эмес јол, ченелте ӧдүп, јаан темаларды көдүрерине үренип алган.

Партия ла Төрӧлим!
Бу эки сӧс
Биске сүрекей
Кереес, агару.
Олорды јүрегимнең
Кем де айрып болбос.
Бу эки сӧс
Неденг де ару

— деп, 1952 јылда јаңы ла баштап чүмдеп турган поэт Лазарь Кокышев оморкоп бичиген. Лазарь Кокышевтиң поэзиязында иш, ырыс учун тартыжу, Төрӧл јериниң, телекейдиң салымы, сүүш, најылык күүн-санаа — баштапкы јерде. Јиит ле элкем шүүлтелүү поэт, тегин колхозчы үй кижиниң уулы, јаштаң ала јүрүмниң уурын да, јаражын да билген. Ол тегин улустың ат-нерелү ижин, ару јүрегин бийик кееркемел сӧзиле чүмдеерге амадаган. Оның «Алтайым», «Эки јол», «Энениң кожоңы», «Поярканың балдары», «Сыр ойында кыстарга», «Арина», «Карган солдаттың кожоңы», «Адам» деп 1952—1953 јылдарда бичиген үлгерлери јүрүмге јуук болгоныла, терең шүүлтелериле, тегин учуралдаң поэзияның јалбыжын күүдүрип билериле бисти кайкадып јат.

Лазарь Кокышевтиң поэзиязында кандый да трагизм бар.

«Адам» деп 1951 йылда бичиген ўлгерин шиңдеп көрзөң, мыны уулчак бичиген эмес, йўрўмди йўрген, көп шыра көргөн кижи чўмдеген деп бодоорың. Адазы ла энези ыражып јат. Јўрўмде не ле болор. Балдарга бу јаан түбек, трагедия. Је энези айдып јат:

Тур, уулчагым, јуу ачылган!..
Адаң эртен атанар деп уккам.
Фронттың јери кату деп айдыжат.
Азыкты ого апарып бер, балам.

Адазына азык апарган уулчак оройтып калган. Адазы атана берген. Улу түбектиң алдында улус оок-тобыр ачыныштарын ундып салатанын јаш поэт кандый ойгор ло чын көргўзип јат!

Сталинград алдында, јалбышту согушта
Адам јыгылган... бурылып келбеди.
...Азыгысты бистиң алган болзо, ол
Өштўниң огынаң айса
Јыгылбас эди.

Бу строкаларда кандый ару, агару санаа, кандый улу сўўш! Мында ончозы айдылып калган. «Азыгысты бистиң алган болзо, айса ол тирў артар». Бу азык эмес, балдардың, уулчактың учы јок сўўжи ине. Айдарда, ару, чындык сўўшти бастыра јўрўмде чеберлеер керек. Ол туштa өлўм де јеңип болбос. Ол керегинде поэт айткан эмес пе?

Айла кижи кайкаар неме: Лазарь Кокышев трагико-лирический, бу ок өйдө кокыр-каткылу, курч шоодылганду поэт. Ыйдың ла каткының кожоңчызы.

«Поярканың балдары», «Јееренек», «Карган солдаттың кожоңы» ла оноң до өскө ўлгерлеринде Лазарь Васильевич јуу өйинде балдардың јўрўмин, энелердиң јеңил эмес ижин, Алтайдың ар-бўткенин сўрекей чын көргўзет. Кезикте сананзам, бу ўлгерлерди Лазарь Кокышев бичиген эмес, мен бичигемдий. Орой түнде карагуй турада энезин Лазарь сакыган эмес, мен сакыгамдый. Бу јанынаң бистиң јўрўмиң сўрекей, сўрекей тўнгей. Байла, шак ла оның учун оның поэзиязы меге јуук ла кару.

Энем келбезин билгенис,
Божотпойтон неме..
Је бистиң јаңыс энебис
Бозуларга да эне.

«Бозуларга да эне» — мында кандый јараш, улу килемкей. Уй — балдарга экинчи эне, ол балдарды сўдиле азырап, балдардың энезине болужат.

Эңирде иштең
Јанган энемдий,
Јееренек арыган
Араай келетен...

«Јуунын өйлөри
Кўч» — дегендий,
Уур ўшкўрип
Эжикте јадатан.

Бу ла ўлгерге тайанып, јууның кату өйи керегинде, чындап ла, балдардың тынын алган агару энелер ле экинчи энедий болгон уйлар керегинде куучын да, повесть те, поэма да бичиир аргалу. Тегиндў эмес алтай улус ак сўтти эң ле ару курсак деп айдып јат!

Јууның өйлөри. Бу тема поэттиң бастыра творчествозын ёдўп барган. Алтайыстың мўндар тоолу уулдары јууның јаланғында Төрөли, келер өй, текши кижиликтиң ырызы учун, Советтиң ончо уулдары чылап ок, јўрўмин берген. Ол јууның јеринең Алтайына ас-мас ла улус јанган. Кайран фронтовиктер тўни-тўжи амыры јок иштеген, өскўс-јабысты өрө тартып, чыдадып алган. Бу учун олорго — улу алкыш! Поэттиң «Карган солдаттың кожоғы» деп ўлгеринде мынайда айдылат:

Каргышту јууның јалбыжы өчөрдө,
Јўрўм тёзёөргё јериме келгем.
Өскўс балдардың адазы болорго
Агаш бутту да болзом, јер сўргем.

Оның учун јиттердиң айлында
Мениң јерим — тёр бажында.
Урыгар чёёчёйди толтыра, толтыра!
Је јалкуның јери — караңуй толыкта.

Јууда өлгён адалар, ол ат-нерелў өй ўргўлјиге поэттиң јўрегинде. Поэт олордың өткён ченелтезиле, олордың кайкамчылу өйиле јўрўмди кемјип јат. Јўрўмди чын јўрўп, ижин чын бўдўрип турган ба — олордоң сурайт. «Адалар тўжелет» деп ўлгеринде автор јўрўмниң бийик учурын, эки ўйенің, адалардың ла уулдардың, колбузын көргўзет. Бис, јуу јылдарында өскён ўйе, јууда өлгён адалар адынаң јўрўмди улалтып јадыбыс.

Токыналы јок
Јўрўмдў болдым.
Токтой ло тўшсем,
Јўрегим эригет.

Кайнаган јўрўмнең
Арып ла јўрзем,
Катап ла меге
Адалар тўжелет

— деп, Лазарь Кокышевтиң бичиири јолду. Оның поэзиязы гражданский бийик көрўмдў болгоны поэттиң баштапкы ла ўлгерлеринең көрўнип јат. 1954 јылда Москвадаң айлын јанып келеделе, поэт мынайда бичиген:

Айлар айланып, јылдар јылыжып,
Јериме удабас бурылып јанарым.
Карандаш сындырып,
поэт те болбозом,
Калык-јон сакыган
кижи болорым.

Кандый да болзо, калык-јон сакыган кижи болор керек. Јакшы поэт качан да болзо јакшы кижи. Мында

алаңзу жок. Кандый бир поэт керегинде улус айдар: «Ол жакшы поэт, је жаман кижи». Мындый неме качан да болбос учурлу. Жакшы поэт, ол јалакай, жакшы кижи. Лазарь Васильевич шак ла андый керсў јүректў кижи болгон. Ол улу јаан поэтле де, уй кабырган кўдўчиле де куучындажып билетен. Өтөктиң јыдын да, өргөөниң јаражын да поэт көрўп јүрген.

Улус... Улус. «Мен слерди сўўгем» деп оның јуунтызын бис тегиндў адаган эмезис. Поэт улусты да, јўрўмди де сўрекей сўўйтен. Јўрерге, сўўнерге јўткип јўретен. Та неге де коркышту мең дейтен. Ончо ишти тургуза ла эдип ийерге, ончо немени бир уула көрўп ийерге тургандый. Айса оның јўреги јўрўми кыска болорын сезип туратан? Је поэттиң ўлгерлери, кўнниң-айдың айалгазын көргўскен барометр чилеп, оның јўрегининг сызын, тыш јанынаң билдирбес санааларын чыгара айдат. Ол калганчы јылдарда карыкчалду ўлгерлер бичиген, мынызы, байла, ол өйлөрдө јўрўминде болгон уур айалгалардаң камаанду болгодый. Поэзияның улу учурын, оның бийигин ле тегин эмезин билип, Лазарь Васильевич «Поэзия» деп ўлгеринде мынайда бичиген:

Көксиңде каның согулбас болзо,
Көдўрингі санаалар качан да келбес.
Куру сөслө албаты кайкадар
Поэзия слерге обызын эмес.
Бу мындый ла јеңил
неме болзо —
Пушкин дуэльде не аттыртқан?
Гомерлең ала Горькийге јетире
Кемизи олордың јакшы айттыртқан?

Бу ўлгерди кажы ла поэт билер учурлу. Анчада ла јиит ўлгерчилер оның терең шўўлтезин көгўстерине тудуп алзын. Лазарь Васильевичтиң мынайда бичиир учуры бар болгон, нениң учун дезе ол јўрўмниң јеңил эмес јолын өткөн, поэзияның изў одының јарыгын ла изўзин көрўп јўрген ле јўрегин, санаазын өртөткөн. Кезик јиит ўлгерчилер тоолу ла ўлгерлер бичийле, поэзия керегинде, поэттиң учуры керегинде айдып јадылар. Мен бодозом, мынызы јастыра. Тоолу ла јадыктар јандап ўренип алала, өргөө тударын керегинде куучындазаң, улус сени кайкап угар.

1966 јылда поэттиң алты јашту кызычагы, Марина, јеткерден улам јада калган. «Марина балама төрт ўлгер» деген ўлгерлерде јўректиң оору-сызын, аданың агару сўўжин, учы јок коромјы-тўбекти соок то јўректў кижи сезип ийер. Андый да болзо бу ўлгерлерде јўрўм, оның јаражы керегинде айдылып јат.

Марина, балам,
јас келди.
Туулардың төжинең
чечектер эңилет.

Сениң апагаш
платьеңди кийеле,
Яблоня агаштар
эзинге сўўнет.

Кандый да ачу болзо, телекей ол ло бойы турар. Агаштар шуулажар, јылдыстар мелтирежер. Јўрўм бойыныҥ кайкамчылу јолыла барып јадар. Бистиҥ поэзияны ајарып, кычырып, сананып, Лазарь Кокышевтиҥ ўлгерлери ошкош бийик эмоциональный, санаа-кўўнниҥ ийделў өкпөөрижине јеткен ўлгерлер ас деп турадым. Јараш, шўўлтелў ўлгерлер көп. Кижиниҥ өзөк-буурын аҥдандырып ийер ўлгерлер ас.

Поэттиҥ јўрўм керегинде ойгор, философский шўўлтелў ўлгерлери јаҥыс ла алтай поэзияда эмес, је көпнациональный советский поэзияда бийик јерде туруп јат. Оныҥ озолодо көргөн көрўм-шўўлтелери бисти де, келер ўйелерди де кайкадары јолду. Лазарь Кокышев јўрўмди тууразынаҥ көрўп бичиген эмес, оныҥ өзөгине јўрўп, оныҥ казанына кайнап, оныҥ сўўнчизиле сўўнип, оныҥ карыкчалыла карыгып бичиген. Оныҥ учун оныҥ поэзиязы јўрўмдик!

«Өзўп келген көк өлөҥгө», «Јўрўм», «Алтай уулдарга», «Катап ла јыгылдым, ыйлаба, энем», «Сурак» ла оноҥ до өскө ўлгерлерде автор ак-јарыкта јўрўмниҥ учуры керегинде, кичинек көк өлөҥниҥ, кижиниҥ јўрўми-салымы керегинде айдат. Јўрўм ол чечектер јайылган ак јалаҥ эмес. Јўрўмде бойыныҥ боочылары, бойыныҥ кечўлери бар. Мында јыгыльш та, јылыйту да болор. Оҥчо ак-јарыкты көк өлөҥичектеҥ ала көгөргөн јылдыстарга јетире сўўр керек. Поэт јаҥы чыгып келген көк өлөҥди көрўп, ого сўўнип, нөкөри чилеп, уткып јат.

Салкынду тўндерде, кышкы кўндерде
Сакыгам сени, санангам сени.
Кичинек јўрўмдў өлөҥ дө болзоҥ,
Кижи бойым уткыйдым сени.

Лазарь Васильевичтиҥ јўрўми тўс ле јеҥил болбогон. Ол јыгылган да, јастырган да. Оны, јалбышту поэтти, јалакай ла көөрөм, кезикте керексинбес кижини, агару јўрўм өткөн деп айдарга јарабас. Ол сўмеленип болбос, омок-седеҥ кылыкту поэт ле кижиниҥ ады-чегин бийик көдўрген ачык-јарык кижи болгон. Оноҥ улам јўрўмде согулталар да алган. Ол керегинде поэт акту јўрегинен:

«Катап ла јыгылдым, ыйлаба, энем,
Кату јолдордоҥ качпаган эдим.
Кару сөзиҥди айт, угайын,
Кайран энем,
Канайып турайын?
Јымжак јолдорды талдабаган эдим,
Јыгыларым деп билбеген эдим.
Көстиҥ јажын не урайын?
Көөркий энем,
Канайып турайын?»

— деп бичиген эди. Кижи кандый да тўбекке тўшсе, кандый да јеткерге учураза, энезин эске алынар. Олўп јаткан јуучылдыҥ калганчы сөзи «энем» болор. Поэтке энези оныҥ эҥ јуук нөкөриндий билдирген. Олор јууныҥ кату јылдарын кожо өткөн, ончо шыраны кожо көргөн. Кичинек карындаштарын, сыйнын чыдадып өскўрерде, Лазарь энезининҥ эҥ ижемјилў болушчызы болгон. Арина Саналовна эмдиге јетире уулыныҥ садып берген кичинек туразында јадыры.

Бу талдалганду јуунтыныҥ баштапкы бөлўги «Кабайым болгон Алтайым» деп атту. Бу бөлўкке Алтай, јўрўм, эл-јон керегинде ўлгерлер кирип јат. Экинчи бөлўк «Телекейдиҥ чырайы» деп адалган. Мында Москва, Латвия, Куба, Англия керегинде ўлгерлер јуулган. Поэттиҥ элбек телекейдиҥ чырайына көрўп айткан јаҥарлары оныҥ творчествозында аҥылу јерде туруп јат. «Ленинский кырлар» деп ўлгерди поэт 1952 јылда Москвада бичиген. Бу ўлгерден ол јаан телекейге баратан јаркынду ла кайыр јолын баштаган. «Мениҥ книгам» деп 1953 јылда бичиген ўлгеринде Лазарь Кокышев Совет ороонныстыҥ једимдериле оморкоп, кычыраргa эҥ ле кайкамчылу книга озогы роман эмес, а бўгўнги кўнниҥ кайкамчылу јўрўми деп айдып јат. Ол бу улу книганы јўрўминиҥ калганчы кўндерине јетире кычырган.

Мениҥ книгамныҥ геройы заводто, јалаҥда.
Мениҥ геройым өлбөс чактарга.
Мениҥ книгам батпас тактага,
Кычырып болбозыҥ учына чыгара!

Чын, јўрўмниҥ бичигин кем де учына јетире кычырып болбос. Бистиҥ бичигенис — оныҥ сўнези, сўлтери ле јаҥылгазы. Јўрўмди тереҥжиде, элбеде билерге көп јорыктаар, көрөр, соныркаар, кайкаар керек. Лазарь Васильевич кажы ла јорыктаҥ кандый да ойгорту-билери көптөп, кўўни байып калган келетен. Анчада ла Куба ла оныҥ улузы керегинде ўлгерлерин кычырзаҥ, бу ороон сениҥ көзиҥе чек ле көрўнип, оныҥ ритмдери, Кариб талайдыҥ кўркўрегени угулып келер. «Энрико», «Кубинский эне», «Јаратта тушташ», «Негрито», «Отельдиҥ көзнөгин кайра ачала», «Плайа Хирон», «Варадеро», «Јаратта», «Юмари» деп ўлгерлер кандый јылу ла чын бичилген. Бу экзотический, туристический ўлгерлер эмес, бу Кубаныҥ ўни, кебери. Мындый ўлгерлерди јаҥыс ла ол јерди тыҥ сўўген ле јўрегиле билген кижи бичиир. Ачык-јарык, омок кылыкту кубинецтер, байла, Лазарь Васильевичке јараган. Не дезе ол бойы да олорго тўҥей кылык-јаҥду кижи болгон. Оныҥ ўлгерлериниҥ тўште ёдўк арчып иштенген, эҥирде школдо ўренген Энрико деп уулчактыҥ кебери, бир колында балазын кучактанган, бир колына автомат тудунган кубинский энениҥ кебери, чечектер саткан Лала деп кыстыҥ сўри көрўнип келет. Бу — Куба, оныҥ јалакай ла ат-нерелў улузы. Автор бойыныҥ «Юмари» деп ўлгерине мындый јартамал берип јат: «Пинар дель Рио» деп провинцияда «Юмари» деп атту јараш өзөк бар. Индейский

тилле «Юмари» — ол «мен өлүп браадым» дегени». Колонизаторлор келген, ончозын өлтүрген. кырган, өртөгөн. Испан олјочылар калганчы индеецти истеп, өлтүрерге једип келерде, оның калганчы айткан сөзи «Юмари». Ўлгердиң төзөлгөзинде Кубаның легендазы.

Коркышту ўндер там ла јууктайт...
Корызаң оны,
О Санта Мари![1]
Је калганчы тирў индеецтиң айткан
Калганчы сөзи:
«Ю-мари...»

Бу ок бөлүкке «Лумумбаның көлөткөзи», «Граница да», «Өргөө Пелеш», «Маркстың памятниги», «Прага», «Ленинниң мавзолейинде», «Микистиң кожоны», «Нөкөр Альенде» деп јаан гражданский өктөмдў, кееркемјил јанынаң бийик једимдў ўлгерлер кирген.

«Лумумбаның көлөткөзи» деп ўлгеринде поэт јайымды, революцияны качан да учына јетире көмө базып болбос деген шўўлте айдып јат. Бу ок шўўлте «Нөкөр Альенде» деп ўлгерде оноң ары өскўре, элбеде айдылган.

Кажы ла эңирде Африка ўстинде
Канду таңдактар кызарып өчөт.
Кадалгак эмиктў грандарды јайладып,
Кажы ла күн Лумумба ёдөт.

Јайымданар тартыжулар ла революциялар ёдўп турган ёйдө бистиң ак-санаабыс, ару кўўнибис качан да болзо, јайымы учун тартыжып турган албатылардың јанында. Оның учун поэт олордың шыразыла шыралап, олордың сўўмјизиле сўўнип, кыштың карлу узун тўндеринде лампаның јанына калың, быјыраш чачту бажын эңчейтип, јўрексиреп, ўлгерлерин бичиген. Эмди Никарагуа, Сальвадор от-јалбышта, Ливанда, Афганистанда мылтыктар адыжы токтобой јат. Је эң ле коркыштузы американский империализм атомный јууга белетенип турганы. Телекейде амыр јок. Кайда ла казыр тартыжу ак ла караның ортозында ёдўп јат. Бу тартыжуда оның поэзиязы биске ийде ле ижемји берет.

* * *

Лазарь Васильевич сўўштў лириканың јаан узы деп мен айткам. Оның учун ўчинчи бөлўк «Мен слерди сўўгем» деп адалган. Элбеде айтса, поэт оннчо улусты, јўрўмди, бу кайкамчылу телекейди, кайран Алтайысты сўўген. Ол улуска сўўнчилў кўлўмјилў, кокырлу, каткылу базып келетен. Ол ачынза, ачыныжы да тўрген ёдө беретен. Ичинде јаман са-

[1] Санта Мари — агару Мария, католиктердиң кудайы.

наалар тутпас, ончозын чыгара айдып ийер. Ол ары јанынаҥ сүүнчилү јайалталу, ак-јарыкка келерде, ак санаалу, көкси сүүшле толо поэт болуп чыккан кижи. Баштапкы јалбышту сүүш. Баштапкы кыйынду ла ырысту үлгер. 1957 јыл. «Тӱш» деп үлгер. Бу үлгерди Лазарь тереҥ сананып, кандый да јымжак, каруузыган ӱниле тымык энгирлерде эҥ јуук нањыларының ортозында кычырып отыратан. Поэттиҥ јолында јараш, омок көп кыстар ла келиндер туштаган, је үлгерлерди ӧдӱп барган сӱр-кеберлердиҥ бирӱзи — баштапкы тыҥ сүүжиниҥ кебери. Оны эҥчиде кандый да алтай јуртта кыстыҥ јажына оҥбос јаражы ла качан да бирикпес салымы:

Јылу көргӧн көстӧриҥ
Јылдыстый ыраак, кайдайын.
Ыраак, кару нӧкӧрим...
«Ырысту бол» — деп айдайын

— деп, поэт 1960 јылда «Кышкы тӱнде» деп үлгеринде бичиген.

Калганчы јылдардыҥ лириказы анчада ла ӧдӱҥи, көп сурактарлу, јалакай ла кандый да сакылталарла толу. Кыстыҥ кебери, күүни ажыра поэт төрӧл јериниҥ јаражын, арузын база көргӱзип јат. Бу кандый да текши сӱр, агару сӱлтер ошкош кебер. Ол үлгерден үлгерге көчӱп те турза, кажы ла катап бойыныҥ јаҥы јаныла көрӱнер. Кыс — ол поэзия, кыс — ол сӱүш, јӱрӱмди ичкери апарып, јӱректерди арутап турган ийде-күч.

Чаҥкыр, чаҥкыр кар айланат...
Чачынты оттор ыраактаҥ көрӱнет.
Чачтары јайылып, энгирди озолоп,
Кыс бала меге удура келет.

Бу не кыс? Кем ол? Мен бодозом, бу поэзия, амаду, качан да амыр бербес јараш сана. «Тӱш јеримде мен ачу ыйлагам» деп үлгерде јайналганду күүн, ӧскӧ јарат, ӧскӧ салым, ӧдӱп калган, качан да кайра келбес сӱүш. «Чечектер, чечектер... бу ӧрттий јаланда», «Ойгонып келзем, тымык-тымык», «Тӱндеги санаалар», «Латыш кыс», «Алтайдыҥ чечегине», «Алтай кыска», «Амаду», «Орой тушташ» ла оноҥ до ӧскӧ үлгерлер јарык, је кандый да туманду эрикчелле бӱркелип калган. Поэттиҥ јӱреги эткил кылдардый јӱрӱмниҥ салкынынаҥ күүлеп, јыҥырап, јаҥы јаҥарларды, санааларды ак-јарыкка јайып салды.

* * *

Лазарь Васильевич Кокышевтиҥ јымжак каткылу, шоодылганду үлгерлерин, поэмаларын алтай улус јакшы билер. Оныҥ шак ла бу поэзиязы албатыда анчада ла јарлу. Алтай улус поэзияда кокырлу, каткылу чӱмдемелдерди сӱӱп јат. Нениҥ учун? Мен бодозом, бойыныҥ калыҥ ла карыкчалду

историязында ол каткыны ас уккан, ырысты, сүүнчини ас көргөн. Оныҥ учун эмеш те сүүнчини, кокырды олор күннииҥ чогына көргөндий сүүнчилӱ уткып јадылар. Озодо јаач јашту улус каткыны, элбизин ойында сүүбейтен. Оноҥ коркып јүретен. Каткыныҥ бажы калак дежетен. Каткырарынаҥ да айап јүрген коркышту јүрүм!

Поэттиҥ јуунтызыныҥ төртинчи бөлүги «Каткырып алыгар, улус» деп адалып јат. Оныҥ бу жанр аайынча баштапкы бичимели «Каракайдыҥ черүдеҥ јанганы» болгон. Каракай каткымчылу, саҥ башка кижи.

«Патейдиҥ кижи алганы» — алтай кычыраачылардыҥ эҥ сүүген бичимелдериниҥ бирӱзи. Оны улус кычырып, талганча каткырып јадар. Патей јети катап кижи алган, аайы јок кейленген, арт-учында уулы айткан:

«А сен не, алты-јети кижи алар, а бу кижи
Бир де кижи албайтан ба?»

Кӱлӱк кейтип јүреле, уулыныҥ чыдаганын, кара чачын каймакла килтиреде сӱркӱштеп ийгенин, көрбөй калган. Автор чын болгон учуралды, бойына јуук төрөгөн кижиниҥ јүрӱмин, бичип салган. Мында ол јымжак кокырла көп кижи алаачы, кей-кебизин улусты шоодып јат деп айдар керек. Лазарь Васильевичтиҥ сатиразы коронду, кезем эмес, а кандый да јымжак ла сӱмелӱ каткылу. Оныҥ геройлорын, чындап та, јаман улус деп айдарга јарабас. Ондый улусты орустап «чудактар» деп айдып јат. Алтайлап олорды өнӧтийин тенереечилер деп айдар ба айса кандый. Је андый да болзо, автор јүрӱмде бар једикпестерди, озогыдаҥ артканкалган јаҥжыгыштарды карамы јок шоодып јат. «Куйка эмегенге төрӧӧндӧри айылдаганы» деп ӱлгерде ол бу јүрӱмде болуп турган бар учуралдарды, аайы јок айылдаштарды, кой сойыштарды, аракыдаштарды карамы јок электеп, сӧгӱп салган. Куйканы төрӧӧндӧри тӱреде айылдаган, арт-учында тӧлӱзин алып, Куйка олорго удура айылдап јат. Айылдаштыҥ марын, тузазын табып ийеле, ол торт ло токтодынбай барган. А керек недеҥ башталган?

Куйка деген кӧӧркийге
Кудагайлар јеттилер.
Кызыл тажуур кыйтылдап,
Кыйын-тейин келдилер.

Алтайда јыргал анайып ла башталып јат. Аракы-чеген тӧгӱлип ле јат. Кемге мӧр! Аракызактарга, јалкуларга.

Лазарь Кокышев — јайалталу сатирик. Кезик улус поэттиҥ терең лириказын јакшы билбей, оны јаҥыс кокырдыҥ поэди деп бодоп јадылар. Сананзаҥ, торт ло кайкаарыҥ — канча јӱзӱҥ талантту, кандый јаан јайалталу кижи! Оныҥ ӧлӱми алтай литературада айдып болбос јылыйту.

Горно-Алтайское
областное
БИБЛИОТЕКА

* * *

Кокышевтиң творчествозына ајару эдип тура, оның туујылары керегинде тоолу сөс айдар керек.

Туба — алтай улустың эң тың сүүген чүмдемели. Оны улус кычырып, каткырып та, карыгып та јат. Мыны озодо алтай јүрүмниң кичинек поэтический энциклопедиязы деп айдар керек. Мында анчада ла түндүк алтайлардың — туба сөөктү улустың јүрүми, јаң-кылыгы, јалтанбазы, омогы сүрекей чын көргүзилген.

Кижи алтын — акча чаазын,
Эй, јоктуга јол беригер!
Алдамыш Туба акчазын
Кысканбай јат — ичигер!

Туба — алтай литературада эң омок, јүрүмдик герой. Оның учун алтай кычыраачылар оны сүүри јолду. Мында оның терең учурын шиңдеп көрөр арга јок. «Туба» Лазарь Кокышевтиң творчествозында эң бийик јерде турган јайамал деп айтсам, јастыра болбос.

Лазарь Васильевич «Тубадаң» өскө бир канча поэмалар бичиген. Бу јүрүм керегинде, јаңы өй керегинде, јаңы үйе керегинде автордың санаалары, амадулары.

Лазарь Кокышев ак-чек ижиле, јалакай ла эрчимдү талантыла бичиген алтыннаң баалу поэзиязын алтай јонына артырып салды. Бис оны јүректеристе јажына алып јүрерис. Поэт ас јүрүм јүрген, је улу иштер эдип салган. Керектиң учуры кижиниң јажаган јажында эмес, эткен ижинде.

Лазарь Кокышевтиң поэзиязы јаңыс ла алтай литератураның эмес, је көпнациональный совет литератураның алтын фондына кирер. Бу эмдиге јетире бастыра јанынаң учына јетире баалалбаган поэт. Ол керегинде алтын сөс — келер өйдө.

Бу поэттиң талдама үлгерлериниң ле туујыларының бир томы оның бежен јажына учурлай чыгып јат. Мында оның санаалу ла јалакай лириказы, сүүш керегинде јалбышту јаңарлары, улусты сүүген кокырлары, јүрүмди элбеде көргүскен туујылары!

Кычыраачы! Сүүген поэдиңниң бичигин јаңыдаң ачып кычырып көр. Ол сени кайкамчылу кеен телекейге апарар. Ондо сен јүрүмниң јаражын, јүректиң изүзин, сүүштиң јалбыжын, каткының эркезин база катап сезериң. Ол тирү, ол сениле јажына кожо јүрер, сениң кожоңын, кару алтай эл-јонысс!

Аржан Адаров

КАБАЙЫМ БОЛГОН АЛТАЙЫМ

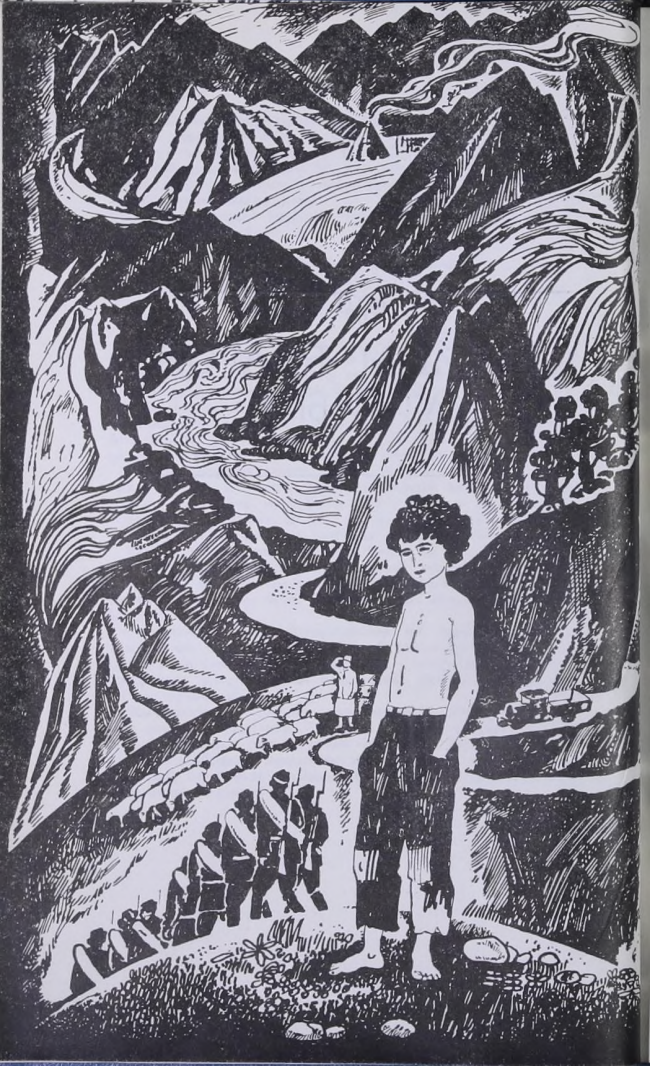

КЕЛЕР ЎЙЕГЕ ПИСЬМО

«Эзен бе, таныш эмес јиит ўйе!»
А. С. Пушкин.

Андромеда[1] туманын ыраактаҥ көргөндий,
Ӧйлӧрди өткүре бис слерге көрӧдис.
Тўргендеп бараткан јўрўмди бактырып,
Тўгенбес ле кыска јўрўмис јўредис.

Слердиҥ јўзигер ыраак ла өчӧмик —
Ортоосто бистиҥ көп ўйелик.
Јаҥыс планета Јеристе слерге
Јарыткыш болуп бис күйелик.

Ӧйибис бистиҥ улу ла кату:
Ӧштўге, најыга телекей бӧлинген.
Кижилигис бистиҥ класстарга ўлелген,
Олор ортодо кан да тӧгўлген.

Бистеҥ слерлер ыраак-ыраак...
Бистиҥ шакпыртыс көрбӧзигер слер.
Јўс те катап санаалу болзогор,
Јўрўмисти јетире билбезигер слер.

«Капитализм», «расизм»... — бу сӧстӧрди
Качан да, качан да укпазыгар слер.
Кара кижини столмого буулайла,
Камчыла сокконын көрбӧзигер слер.

Телекей бўгўн экчелип те јатса,
Тескери бурылып, тўҥей ле барбас.
Кижилик кандый да јолдорды өтсӧ,
Ленинниҥ јолынаҥ ол бурылбас.

[1] Андромеда — бир ўўр јылдыстардыҥ ады.

Волга сууга кожулган суулардый,
Кижилик тӱбинде биске биригер.
Ӧскӧ керсӱ jӱрӱм кӧндигер,
Ӧткӧн jылдар минуттый билдирер.

Ӧйибис бистиҥ улу ла кату:
Ӧштӱге, najыга телекей бӧлинген.
Кижиниҥ келер jӱрӱми учун
Кижилик ортодо кан тӧгӱлген.

Кинчек, шыраны кӧрбӧзигер слер,
Кижилик — слердиҥ нак билегер.
Бийик учатан салымду да болзоор,
Бистиҥ адысты слер билигер.

Коммунизм дегени утопия эмес:
Коммунист уулдар эрте карыган,
Маҥыр ӧскӧн меестерге тайкылып,
Марчина Тана кой кабырган.

Бис кӧрбӧйтӧн ӱйеге jолды
Бистиҥ адыстаҥ партия ачкан.
Бир биледий слерге удура
Бистиҥ адыстаҥ Гагарин учкан.

Слер jӱретен jӱрӱмди меҥдедип,
Палачтыҥ огынаҥ Гевара ӧлгӧн.
Космоско слерге jол ачкылап,
Космонавт уулдар керепте кӱйген.

Калганчы кожоҥын слерге кожоҥдоп,
Виктор Хара фашистке айдаткан.
Аткак эмиктиҥ ары jанында
Колдорын сындыртып, ол кыйнаткан.

Ӧйибис бистиҥ улу ла кату,
Jе ишмекчи улус бир кӱӱндӱ.
Олор билер: телекей jондоры
Jаҥыс Jерлӱ, бир Кӱндӱ.

Кижилик канадын олор сулаган,
Кижиниҥ адын олор кӧдӱрген.
Озогы jӱрӱмди тӱбинеҥ кубултып,
Октябрь отторын олор кӱйдӱрген.

Келетен Өйдиҥ, Слердиҥ алдаарда
Каруулу улус — бис бойлорыс.
Таланттаар Слердиҥ бийик те болзо,
Тазылаар Слердиҥ бис болорыс.

Чеберлеп јӱреер айткан сӧзисти,
Чек тудыгар баскан јеристи.
Ырысту текши биледе јуртап,
Ыраак Ӱйе, ундыбагар бисти.

1974 ј.

ИЖЕМЈИ

Узак, узак
Јўретен болзом,
Улустың ончозын
Көрөтөн болзом...
Кажы ла кижиниң
Санаазын, јўрегин
Кайра ачып,
Билетен болзом.
Кажы ла чыккан
Јаш баланы
Кабайга мен
Салатан болзом...
Кажы ла кижиниң
Јўзине качан да
Кату чырыш
Табарбайтан болзо...
...Узак, узак
Јўретен болзом,
Улустың ончозын
Көрөр ок эдим.
Качан бирде
Кажы ла кижиге
Кару сөзимди
Айдар ок эдим...

1957 j.

ПАРТИЯ ЛА ТӦРӦЛИМ

Партия ла Төрөлим!
Бу
эки сӧс
Биске сӱрекей
кереес, агару.
Олорды
jӱрегимнең
кем де
айрып болбос.
Бу эки сӧс
неден де ару.
«Төрөлим...» — деп
айдынып
кӧксинде,
Матросов
тӧжиле
дзотты
бӧктӧгӧн.
Бу
сӧстӧрлӧ айрылышпай,
тӱрмеде
Он эки jылды
Хикмет ӧткӱрген.
Ӧштӱни коркыдып,
чыкту
стенеде
Бу сӧстӧр
тӱнде
Багдадта кӧрӱнет...

Миллиондор
тоолу
тегин улустар
Төрөлин тыңыдарга
партияга кирет.
Тартыжуда өскөн
јиит улустар
Партияның јолынаң
ырызын тапкылайт.
«Коммунист болорым!..» — деп,
поэттер,
јуучылдар
Акту јүректең
чертенип
айдынат.
Партия ла Төрөлим!
Бу
эки
сөс
Биске
сүрекей кереес,
агару.
Олорды
јүрегимнең
айрып болбос.
Бу
эки
сөс
неден де ару!

1957 ј.

АДАМ

Шуурганду түнде адам ыраган...
Энем турган јаңыскан эжикте.
Адам балдардың бирўзин сураган.
Энем ого кемди де бербеген.

Энемниң јанында унчукпай турганыс.
Болужар аргабыс торт јок болгон.
Карањуй аркада ўкўлер каткызы
Аракыдап јаткан улустый угулган.

Ачу-коронго бастырткан энем:
«Адагар ойто келбес...» — деп айткан.
«Јаандап келзем, адам чылап, мен
Экинчи кижи албазым...» — дегем.

Јe сöстöрим энеме болуш болбогон.
Бойыныңг јолыла јылдар бараткан...
Энем иште. Ўйде ас болотон.
Балдар дезе адазын ундыган.

Јe бир катап түнде табышту
Мени кем де араай ойгоскон.
Энем јанымда колында калашту
Эригип, мени түрген тургускан:

«Тур, уулчагым, јуу ачылган!..
Адаң эртен атанар деп уккам.
Фронттың јери кату деп айдыжат,
Азыкты ого апарып бер, балам...»

Калашту, курутту
Түўнчекти алала,

Боочылар ажып,
Военкоматка келгем...
Үй улустың сыгыдын тыңдап,
Адамды сакып, јолдо отыргам.

«Адаң јок...» — деп, улустар айдышкан.
«Ол ыраак...» — деп, сöс угулган.
Јылаңаш буттарым тоңуп та турган,
Түүнчегим блаажып, уулчактар јуулышкан.

Андый да болзо, торт чöкöбöй,
Түн киргенче, јолдо сакыгам...
Кенерте чочып, арай ла кыйгырбай,
Өдө берген адамды таныгам.

Оны адап, ээчий јүгүргем,
Машина тоозыны көзимди тундурган,
Једижип болбогом...
Ачынып турала,
Айлыма ойто јаңыскан бурылгам...

Сталинград алдында, јалбышту согушта
Адам јыгылган... бурылып келбеди.
...Азыгысты бистиң алган болзо, ол
Өштүнің огынаң айса
Јыгылбас эди...

1951 j.

АЛТАЙЫМ

Айдыҥ тӱнде тууга чыгадым.
Чуйдыҥ јолы алдымда јалтырайт...
Кажы ла табышты тыҥдап турадым.
Јӱрегим көксиме не бадышпайт?
Чакпынду јарык суулары табышту,
Чакка көгӧргӧн туулары булутту,
Кеен сынду кайран Алтайым,
Кемине батпас мениҥ ырызым,
Кожоҥло сени чӱмдеп айдарга
Сӧстӧрим јетпейт, ас — канайдар?
Сени јаҥыс ла узак чактарга
Ајыктап турар кӱӱним бар.
Озогы јажыҥ, кыйынду шыраҥ
Ырааkта арткан — ончозы кийнинде.
Канду камчыга кестирген шыркаҥ
Артпаган сениҥ агару јӱзиҥде.
Чуй јолыҥа албатыҥ кирерге
Канын тӧккӧн караҥуй јолдордо.
Тӧрӧл Алтайым, эмди чечекте
Буттарыҥ бек Чуй јолында!
Там бийиктей тууга чыгадым,
Чуйдыҥ јолы алдымда јалтырайт.
Кажы ла табышты тыҥдап турадым,
Јӱрегим көксиме не бадышпайт?
Кожоҥло сени чӱмдеп айдарга
Сӧстӧрим ас, је сӧс табылар!
Сенле, Совет Алтайым, јажына
Кожо алтаар кӱӱним бар.

1953 ј.

ЭКИ ЈОЛ

Өркөш боомның каскак тажында
Јаңыскан турадым эрте јаскыда.
Түрген Кадынның толкузы алдымда
Чугулду табарат
Јараттың тажына.
Јанымда, коштой јайылган маралдар
Јаскы эзинге јайканып кызарат.
Түштүктең келген кожоңчы кушкаштар
Ару кейле кожоңдоп айланат.
Чуйдың јолы чечекке курчаткан,
Корымды кезип, ыраак чөйилет.
Этти, терени, түкти артынган
Грузовиктер мында күркүреп өткүлейт..
Тоозынга,
Кумакка килетпей сабаткан
Озогы јол Чуйдың алдында.
Ээнзиреп, эскирип,
Бороруп калган,
Јайнап јаткандый јаскы салкынга.
Чуйдың јолы
Чечекке курчаткан,
Чике-Таманга чыгара јалтырайт!
Озогы јол баргаага бастырган,
Корым таштың
Алдында јадат...

1952 ј.

ЧУРАНАМ, ОЙНОЗОҢ

(Јайгы әңгир)

Тыныжы ўзўлбес чуранам,
Тыңыда эмди ойнозоң!
Тышкары јуулган јииттердиң
Јўрегине табарзаң!

Ўни јараш чуранам,
Ўўреме мениң угулзаң,
Ишке арыган улустың
Ийде-кўчин тыңытсаң.

Унчукпас тымык әңгирдиң
Уйкузын туура таштазаң.
Кööркийим мениң Сырганы
Кökидип, јолго чыгарзаң.

Јараш ўндў чуранам,
Јарыйтан таңды јууктатсаң,
Ишке баратан улуска
Ийде берип, ўйдешсең!

1952 j.

ЭНЕНИҢ КОЖОҢЫ

Ай көзнөктөң јалтырап,
Туранын ичин јарыдат.
Энези уулын кабайлап,
Эркеледип кожоңдойт.

«Уйукта, уулым, уйукта,
Улустар терең уйкуда.
Карыксынып ыйлаба,
Кару энең јанында.

Сениң амыр уйкуңды
Сергек черүбис корулайт.
Сениң јүрүмиңди јараш эдерге
Төрөлис кичеенет...

Уйукта, уулым, уйукта,
Улустар терең уйкуда.
Карыксынып ыйлаба,
Кару энең јанында».

1952 j.

АЛТЫН-КӦЛ

— Алтын-Көл деп нениҥ учун адаган?
— «Озогыда бир јокту кижи ат бажынча алтын табала, айак арбага толып болбогон. Ачыҥган бойынча, ол алтынды көлгө чачып ийген... Оноҥ ло бери туулардыҥ ортозындагы көл Алтын-Көл деп адалган...»

(Алтай легенда)

Ӱргӱлеп турган тууларга ай
Тыйрык мӱӱзиле сӱзӱп ийгенче,
Алтын-Көлдиҥ јарадын јакалай
Базып јӱрдим, чалын тӱшкенче...

Туулар көлдөҥ тас бажын көрӧлӧ,
Уйалып, јӱстерин туманга јажырат,
Јылдыстар эжинген толкуныҥ ӱстиле
Кемниҥ де кожоҥы араай јайылат.

Уйалып, јӱстерин туманга јажырат,
Көл керегинде чӧрчӧгин куучындайт:
«...Аштаган кижи алтынды кайдар?
Алтынды көлгӧ чачкан деп айдыжат».

Ашка јединбей кыйналган јоктуныҥ
Јӱрӱмин сананып отырдым јаратта.
Ташка согулып ойногон толкуныҥ
Арказы бӱктелет буттарым јанында.

Алтын-Көл! Сен узак чактарга
Алтай улустыҥ јӱрӱмин көргӧҥ.
Улустар јӱрӱмге чыдашпай качканда,
Олорды јӱрӱмнеҥ толкула бӧктӧгӧҥ.

Алтын-Көл, сен алдымда јайылдыҥ,
Је кеениҥе сениҥ кайкабадым мен.
Јок, сен көл эмес, — јокту улустыҥ
Чактарга тӧгӱлген тери сен!..

Тӱбинде бойы бойлорын јастанган,
Уйуктап јадыры Алтайдыҥ уулдары.

Олор јайым учун мында согушкан
Јалтанбас, јакшынак Алтайдың уулдары!

Кайралы јоктоң согушкан олорды
Калјуурган актар таштаган тўбине.
Је алтын јўрегинең аккан кандары
Будып салды сууңды ўйеге.

Алтын-Көл, сууңның чырайын
Ийделў Алтай көрўп тургандый.
Ойногон толкууңның кўчтўзин кайдайын!
Сендий болорго јўрегиле кычырды.

Тербезен алтынды чачкан да болзо,
Јок, алтын јок сениң алдыңда.
Тууларда јарыган «Алтын таңдактың»
Јаркыны јалтырайт сениң толкууңда!..

1954 ј.

Јаскы салкын кожоңдойт

Тууларда јас. Мен катап ла
Јаштаң ала сўўген тууларда.
Капчалда, кырларда — кайда ла
Јаскы салкын сыр кожоңдо.

Терең капчалла, алдымда, анда
Абакай Кадын чугулду кўркўрейт.
Табышту шуулажат аспактар кайада,
Јаскы салкын кожо кожоңдойт.

Бийикте, тайгада, булуттың алдында
Јылкычы шоорлойт. Мал бышкырат...
Тыңыда, тыңыда, омок шуулаарга
Јаскы салкын кайыңга болужат.

Јолым јайым. Кебистий јаланғла
Буттарым мени јеңил апарат.
Менле кожо, коштой јанымда
Јаскы салкын омок кожоңдойт...

1954 j.

ПОЯРКАНЫҢ БАЛДАРЫ

Карла шыбалган турабыс
Карағуй тўнде көрўнбейт.
Тўниле тежик трубабыс
Чөрчөк кайлап күҥўрейт.

Орой кышкы јолдордо
Салкын ыйлайт: «Ии-й, калак!»
Энебис төмөн дворлордоҥ
Эмдиге иштеҥ јаҥалак.

Карағуй, койу четтерде
Тўлкў ўрўп, јаҥкылдайт.
Улустар иштеҥ келерде,
Энебис кайткан, не јанбайт?

Энебисти јаш бозулар
Божотпой турган болбайзын.
Мындый соокто уйлар
Төрөбөзө дө кайтсын...

Энем келбезин билгенис,
Божотпойтон неме...
Је бистиҥ јаҥыс энебис
Бозуларга да эне.

1954 j.

СЫР ОЙЫНДА КЫСТАРГА

Сыр ойында кыстарга
Кожулып не кирбейдиң?
Карлу бийик тууларга
Ӱшкӱрип не көрӧдиң?

Карачкы тӱндий көстӧриң
Суркурабайт каткыга.
Јарыжып тӱшкен чачтарың
Согулбас кайтты курлааңа?

Колго кирген кушкаштый
Јӱрегиң амыр бербейт пе?
Керексибей, сӱӱгениң
Теркеп ӧдӧ берди бе?

Ӧткӧн болзо, баргай ла,
Оны сӱӱри албан ба?
Чындык нӧкӧр табылар,
Чын јӱрегиң ачылар.

Ойто бурыл ойынга!
Ойно, каткыр, кожоңдо!
Кожула бер јыргалга
Ӱӱр ӱӱрелер ортодо.

Јӱрегиңниң кожоңы
Эдиски болуп јаңыланзын.
Омок каткыңе эбире
Ӧчӧшкӧндӧ јайылзын!

1954 j.

АРИНА

Ачык тапчы көзнөктиң јаагына
Унчукпай Арина уур јөлөнди.
Тымык, тымык. Туулар уйкуда...
Унчукпай Арина терең ўшкўрди.

Уча берди бөднөлөр јаланға,
Јодра јыды көзнөктөң јытанат.
Јылдызы ойногон теңери алдыла
Кыстардың кожоңы араай јайылат.

Городтоң келген эриниң письмозы
Ўч күнге чыгара столдың ўстинде.
Энезин көрўп, уйуктабайт балазы —
Тўн өткөнчө энениң төжинде.

Эрине таштаткан эне кожоңдоп,
Балазын јайкап, эңирди ајыктайт.
Ачузын бадырбай, јылдыстар кородоп,
Теңеридең јерге чурап тургулайт.

Деремнениң ары јанында јалаңда
Кажы ла эңирде јииттер јуулыжат.
Кажы ла күн көзнөктиң тыштында
Јўрўм кожоңдойт, јодра јайылат...

Је коронду письмо столдо јатканча —
Алты конды столдың ўстинде...
Кенетийин Арина, балазын алганча,
Чыгара јўгўрди јетинчи күнде!

Јўрек сыстаткан письмоны алала,
Јырта согуп, јерге таштады.

«Кемибис јеңгер» — деп, ол айдала,
Јииттерге чыгып, бије баштады.

Амыр билбес чурана, чурана!
Кыстардың санаазын ыраак апарат.
Јўрўм јараш...
Деремне учында
Салкынга буудай араай јайканат.

Учы көрўнбес ажының јанында
Таң атканча Арина турат.
Уужалган письмо салкынга сабадып,
Ээн јаланға ташталган айланат...

1954 ј.

* * *

Ӳредӳ божогон. Јериме Москвадаң
Энемди көрөргө катап ла јандым.
Мени көрөлө, энем турадаң
Чыгара јӳгӳрди. Мен кучактадым.

Он беш јылга мени азыраган
Јес чөйгөн катап ла печкеде шуулады.
«Поэтке ӳренери канча јыл арткан?» —
Араай ӳшкӳрип, энем сурады.

Айдар сөзимди чыдашпай сакыды.
«Удабас ла...» — деп, каруун јандырдым.
Чайдың кийнинде чеден-чуланды
Чыгып, шиңдеп көрөргө шыйдындым.

Өскӳрген кайың-ым көзнөк алдында
Мени сакып јаанап калыптыр.
Јабууның алдында јажырган чанама
Кичеемкей карлагаш уйа салыптыр.

Бала өйим өткөн јалаңды
База катап көрөргө айландым.
Удабай ла кӳн кырга јӧлӧнди.
Мен арыйла, јанарга бурылдым.

Урсулдың отторы суркурай берерде,
Уйлар мөөрөжип, јуртка јангылайт.
Уйкузы келген јылдыстар бийикте
Көстөрин араай ачып-јумгулайт.

Кескен өлөңги јытанган аркада
Соочы кунугып, чөйӧ кожоңдойт.

Энем меге бозого алдында
Колхозтың ижин узак куучындайт:

«Аш јакшы. Өлөң дө кем јок.
Тыңдазаң, балам, талтардың калагын.
Көөркийдиң, байла, кирер јери јок:
Чаап койгоныс састың өлөңин.

Иштер көп. Удабас аш быжар.
Тыңдазаң, уулым, бөднөлөр кожоңдойт.
Быјыл, байла, төрт комбайн чыгар...
Јаандар ла келип божобойт...

...Поэт болуп үренип чыкканчаң
Меге, балам, күч келижер.
Је алдырбас... Карган бойымды
Улус көрүп, болужар.

Канайып-канайып күч болгодый болзо,
Балам, сен качан да кунукпа.
Мындагы улустый јакшы улустар,
Мен билерим, көп Москвада...»

Санаамнаң чыкпайт: ыраак аркада
Колхозчы кыстардың кожоңғы јаңғыланган.
Энем куучынын токтодып, учында
Кату чачымды эрке сыймаган.

Јылу эңирдиң эзини ыраактаң
Тымык туулардың уйкузын экелген.
Энем меге эжиктиң алдында:
«Балам, качан да Кижи бол...» — деген.

Айлар айланат. Јылдар јылыжат.
Јериме удабас бурылып барарым.
Карандаш сындырып,
поэт те болбозом,
Калык-јон сакыган
Кижи болорым!

1954 ј.

КАРГАН СОЛДАТТЫҢ КОЖОҢЫ

Јиит балдардың бу тойында
Мениң јерим — төр бажында.
Урыгар чөөчөйди толтыра, толтыра!
Је јалкуның јери — карањуй толыкта.

Каткырып турган анда кем?
Бијењди көргүс карган солдатка.
Бијечи күлүк, бери сен кел,
Чыдажар ба буттарың агаш будыма?

Мен солдат. Эмдиге јетире
Мен јањыс партийный эмес.
Је андый да болзо, иште, биједе
Јиит сеге солдат јењдиртпес.

Мениң айлым күнбадышта
Күйүп калган јуу тужында.
Уулдарым јыгылган калапту согушта,
Је андый да болзо, мен бүгүн айлымда.

Каргышту јууның јалбыжы өчөрдө,
Јүрүм төзөөргө Алтайга келгем.
Өскүс балдардың адазы болорго,
Агаш бутту да болзо, јер сүргем...

Оның учун јиттердиң айлында
Мениң јерим — төр бажында.
Урыгар чөөчөйди толтыра, толтыра!
Је јалкуның јери — карањуй толыкта.

Агаш, коомой бутту да болзом,
Аксап, jўрўмнең артпагам.
Jиит кўлўк, бијечи де болзоң,
Чыдажар ба буттарың агаш будыма?

Тары jытаган jўрегим ойноды,
Кайкамчылу неме jок мында.
Кату агаш таманым кычыды,
Карагай полго тебейин тыңыда!

1954 j.

* * *

Калың уйкузыла амыр уйуктаган
Кийнисте карарат калганчы перегон.
Эмди алдыста улузы јылышкан
Јаркынду јалтырайт таш перрон.

Чемоданыңды колыңа сен алала,
Меңдебей поездтең араай түжериң.
Айры јолдо айрылып јадала,
Нөкөрим, сеге нени айдарым?

Јаңыс ла табышту перронго сени
Унчукпай ўйдежип, кожо чыгарым.
Эзендежип алала, көзимле шалыңды
Улустар ортозында таппай каларым...

Шуурганду чөлдөргө ачынган чылап,
Салкынга удура поезд кыйгырар.
Ышту јалын чөйилтип, мыжылдап,
Вагоны јайканып, Москвага ууланар.

Качан да экў школдо тужыста
Москвада ўренерге сананып јўргенис.
Је школды божодып, эрте јайгыда
Эки башка јўре бергенис.

Агроном болорго сен арттың Алтайда.
Јаңыс санаадаң экў ырадыс...
Је јылдызы өчпөс бу теңери алдында
Јолыбыс бистиң јаңыс...

1954 ј.

ЧӦЛДӦРДИҢ ЭЭЗИ МЕН

Тӧжӧгим мениҥ —
Алтайдыҥ чӧлдӧри,
Јуурканым мениҥ —
Кӧк теҥери.
Бойымныҥ јеримде
Амырап, јадырым,
Амырап јадым —
Мен чӧлдӧрдиҥ баатыры.

Аргымак адым
Коштой јанымда
База амырайт,
Кыраныҥ јанында.
Кийик чӧлдиҥ
Ӧлӧҥи шылырап,
Шымыранып, мениҥ
Будыма бажырат.
Чӧлдӧрдиҥ јаҥмыры
Мени сугарып,
Јайым салкындар
Теримди кургадат.
Талаҥ-келеҥдер —
Чӧлдӧрдиҥ поэди —
Мени мактап,
Устиме айланат.
«Мында мен ээ,
Мында кудай — мен.
Эге-эй, чӧлдӧр,
БАКТЫРТКАР!»
Кыйгыма мениҥ
Теҥери силкинет,

Јылдыстар ўзўлип,
Алдыма төгўлет.
Кыйгыма мениң
Чөлдөр тымыды,
Јаңыс ла учы јок
Кулузын јайканды.
Чөлдөрди керий
Мен алтадым,
Терең чактардың
Темдегин таппадым:
Телекей тепсеген
Јуучыл аттардың
Тегерик изи
Артпаган мында...
Телекей катап ла
Баргаага бастырган,
Теңгерини катап ла
Комета кериген...
Је мен бўгўн
Телекей төжине
Салданың болот
Бычагын кададым.
Телекейдиң тўби јок
Јўзине ајарып,
Тескерлеш јоктоң
Удура алтадым:
«Мында мен ээ,
Мында кудай — мен,
Кайра барып
Болбозым мен.
Меге јўрўм,
Меге аш керек!
Эге-эй, чөлдөр,
Бактыртыгар!»

1956 ј.

КЎСКИ САЛКЫН

Моңолдың чӧлинең
Салкындар келет...
Аспактың будагы
Согоондый сыгырат.
Кӱстиң келгенин,
Јаңгы ӧй келгенин,
Туулардаң јарлап,
Аң кыйгырат.
Катап ла кӱс...
Тайгадаң ӧзӧккӧ
Койлор калактап,
Меңдештӱ тӱшкӱлейт.
Кӱлерге тӱңей
Пастухтар кайадаң,
Баатырлар чылап,
Ӧзӧкти көргӱлейт.
Катап ла кӱс...
Меңдеген аңчылар
Чаназын јӱктенип,
Тайгага кӧндӱкти.
Ундылып калган
Озогы санаалар
Катап ла мениң
Кӧксимде чабышты.
Эки телекей
Кӧксимде кабыжып,
Кыстуудаң чыгатан
Арга јок немедий.
Ай јаанамдый
Ӱстиме эңчейет,

Өлөңдөр јайнап,
Бүдымнаң тудунат.
Је мен өрө
Сергелең турала,
Учы јок чаңкыр
Чөлдөргө ууландым...
Јайгы баргаадаң
Јаңғы ла түлеп,
Ачык телекей
Алдымда јайылды.
Моңолдың чөлинең
Келген салкындар
Миллион улустың
Үндерин экелди.
Күстиң келгенин,
Туулардаң јарлап,
Аң кыйгырат...

1956 j.

ЈЕЕРЕНЕК

Јууның өйлөри...
Бистер кичинек,
Бистер көп...
Энебис јаңыскан.
Тенек бистерге
Көп курсак керек, —
Јееренек энеме
Сүдиле болушкан.
Көзнөк алдына
Кере түжине
Бистер јуулажып,
Ойноп турадыс.
Јееренектиң экелген
Койу сүдинең
Ичип алала,
Уйуктап каладыс.
Чүми јок улу
Байрамдар келгенде,
Курсакты чүмдеп,
Энем эдетен.
Сый јуучылар
Биске киргенде,
Энебис фронтко
Сарју беретен...
Санаама кирет
Јайдың өйлөри,
Кызыл энгирлер...
Талтардың кожоңы...
Јееренектиң кару,
Јаан көстөри,

Санаама кирет
Јыду тыныжы.
Энгирде иштең
Јанган энемдий,
Јееренек арыган
Араай келетен...
«Јууның өйлөри
Күч...» — дегендий,
Уур үшкүрип,
Эжикте јадатан,
Чылалганду күндер
Араай өткүлеп,
Фронттоң эзенди
Экелбей туратан.
Је бир күн
Энгирге јетире
Јееренек јанбай,
Неге де удаган...
Ээчижип алала,
Ээн бүктерденг
Уйысты бедреп,
Санааркап турганыс.
Је јайгы таңның
Таңдагыла кожо
Јееренек келген —
Јаан оору...
Уур тынып,
Табылу онтоп,
Јееренек јаткан
Чыкту сенекте.
«Оок балдарды
Канайдар?» — дегендий,
Көрүп турган
Унчукпай, энеме.
Јакшыны эткен
Јакшы кижидий,
Јееренек бистерденг
Араай ыраган...
Энем дезе
Энчейип алала,
Оның јанында

Унчукпай отырган...
Јууның өйлөри...
Бистер кичинек.
Бистер көп...
Энебис јаңыскан.
Тенек бистерге
Көп курсак керек...
...А Јееренек биске
Сүдиле болушкан...

1956 ј.

САКЫЛТА

Шуурганду тўнде
Бис көзнөктөң
Кышкы јолды
Ајыктап отырдыс,
Картошко бедреп
Барган энебис
Оройтый берген...
Коркып турадыс...
Орой, кышкы
Јолдорды төмөн
Куйун чөйө
Кожоңдоп ödötön.
Бис санааркап,
Карањуй көзнөктөң
Јалањды ајыктап,
Уйкубыс келетен.
Ыраак боочыда
Энебис арыйла,
Јыгылды эмеш пе деп,
Санааркап турадыс.
Чөйө кыйгырган
Шуурганның ўнин
Энемниң кыйгызы деп,
Кенерте угадыс.
Көгөрө тоңгон
Јылдыстар энемниң
Јолын јарыдып
Тургандый болотон.
Шуурган токтоп,
Бастыра телекей

Тоңуп калгандый
Тым јадатан.
Боочыда турган
тымык ай
Энемди бедреп
Баргандый ажатан.
Каруулчык ийдибис
Јаңыскан унчукпай,
Энемди сакып,
Іолго чыгатан.
Энемди сакып,
Аштаган чычкандар
Печкениң кийнинде
Чыңырып туратан.
Ыраак аркада
кожоң ло угулза,
Бистиң табышка
Ончозы тымыйтан.
Энемниң јолын
Туй тударга
Шуурганду түннің
Күчи јетпеген.
Кол чанакла
Картошко сүүртеген
Ырысту энем
Тымык келетен!
...Кайда да ыраак
Сталинград јанында
Адабыс, байла,
Бистерди сананган...
Је бистер ырысту...
Печкениң оозында
Санааста јаңыс
Картошко болгон.
Печкеде көөштиң
Омок кожоңы
Шуурганның калагын
Тундурып ийетен.
Ырысту бистер
Кажы ла кижиге
Изү картошко берер

Күүнибис келетен...
Оды јарык
Печкениҥ оозында
Ишке бараргa
Энем туратан.
Эртенги күнди
Шүүнип, јуучылдый,
Эрмек айтпай,
Отыра конотон...

1956 j.

ЭЛИКТИҢ ӨСКҮС БАЛАЗЫНА

Јодрадый кара
Көзиңгле меге,
Ўркинчек чаап,
Сен не көрөдиң?
Огымнаң јыгылган
Алдымда керекшин
Энейиң деп мен
Канайып билбедим?
Кандый да энениң
Сўди агару,
Канга уймаары —
Јаан килинчек,
Караңуй јаткан
Бу ээн тайгага
Канайып таштаарым?
Сен кичинек.
Өткөн јуудаң
Мен база өскүс...
Телекейде јеткер
Эмди де көп...
Је чаап мениң
Сөстөрим тыңдабай,
Эригип, элбек
Тууларды ајарган.
Ажып отырган
Күннiң чогына
Туулардың чырайы
Тың кызарган.
Эликтиң балазы
Элбек тайгага

Эрикчелдў эдия,
Мањтай берген...
Эдискилеп, эликтиң
Балазын кычыргам,
Эбире туулар
Каруузын бербеген.
Теңери унчукпай,
Ўстимде карарган.
Булуттар унчукпай,
Алдымда јайылган...
. . . . . .
. . . . . .
Шуурганду кыштарда,
Јаңмырлу кўстерде
Кöзнöктöң улу
Тайгага көрödим.
Öскўс чааптың
Эткенин угала,
Эмдиге ле јетире
Кородоп јўредим...

1957 j.

КАБАЙ КОЖОҢ

Мен катап ла
Кичинек, кичинек...
Бажымды саладым
Энемниҥ колына.
Теректиҥ бӱрлери
Шалтрактый шылырайт,
Кабай кожоҥын
Энем кожоҥдойт.
Јӱрӱмле седеҥ
Өткөн дө болзом,
Бу кожоҥды
Канча јыл санангам.
Турналар... турналар...
Јайым булуттар...
Телекей меге
Кабайдый билдирет!..
Өйлөр ӧдӱп,
Өйлөр кубулган...
Је кубулбайтыр энемниҥ
Санаазы,
Кожоҥы.
Казылып келет
Ундылган санаалар...
Кайып чыгат
Јаҥыдаҥ санаалар...
Энемниҥ эрке
Кожоҥы алдына
Уур јолдор
Ончозы ундылат.
Турналар... турналар...
Јайым булуттар...
Телекей меге
Кабайдый билдирет!

1957 j.

СУРАК

Кўч келишкен јолымда
Кўрентиктў корым таш.
Кўчим калап тужында
Кўйўнбе јў, карындаш.

Табаруға чуразам,
Тайак бол јў, карындаш.
Тартышту јерде јыгылзам,
Таштаба јў, карындаш.

Кичинек болуш суразам,
Кижи болзоң, карындаш.
Кинчектў јолго чуразам,
Килебе меге, карындаш.

Кинчектў јолго чуразам,
Килебе меге, карындаш.
Уйатту јолго табарзам,
Ўндып сал мени, карындаш...

1957 ј.

ТУРНАЛАР

Коркышту ыраак Алтайга
Комыдап не барадың?
Алтайыстың ўстиле
Айланып не турадың?

Кар тўшпейтен Алтайдаң
Качан ойто јанарың?
Ыраак öскö таладаң
Ырысты канай табарың?

Алтайыстың суузынаң
Амзап алзаң, турна.
Ак булутту туузына
Амырап алзаң, турна.

Коркышту ыраак Алтайга
Комыдап не барадың?
Алтайыстың ўстиле
Айланып не турадың?

1957 j.

КЫШКЫ ФАНТАЗИЯ

К ӱ с

Эрке јалбрак
Соокторды сезип,
Энҥектеп тӱжеле,
Јурттарга ууланат.

Ээнзиреп калган
Оромды керип
Эжикте шылырап,
Конорго суранат.

Карарып турган
Тымык деремне
Каруузып, оны
Одыла кычырбайт.

Тениген тербезен
Бӱричек алдына
Бир де тураныҥ
Эжиги ачылбайт.

Тербезен бӱрдиҥ
Јӱрӱмин көргӱлеп,
Уур ӱшкӱрип,
Уйлар јаткылайт.

Кастар ээчижип,
Ӱӱрлежип алала,
Калактап, ыраак
Көлдөргө баргылайт.

Карарып турган
Караҥуй аркада

Ӱкӱлер оорып,
Уур онтожот...

Подпойлодо картобын
Койдонып алала,
Туралар јылу
Ӱргӱлеп тургулайт.

Сойоктың бажында
Содойгон агаштар
Сооксынып, туулардың
Төжине јапшынат.

Кыйын јаткан
Кичинек деремне
Кышты сакып,
Ток ӱргӱлейт...

Мӧңӱн куйагын
Јабынып ийеле,
Суулар кышты
Сакый бердилер.

Кату јармадый
Карла адыжып,
Кышкы кӱндер
Јууктап келдилер...

Ӱредӱчи кыстың оды

Төң бажында
Кичинек турада
Одычак көгӧрип,
Тууларды аjыктайт.

Ӱредӱчи кыстың
Кӧлӧткӧ — кебери
Көзнӧктӧң иле
Ыраактаң көрӱнет.

Јабыс столына
Јабыс эңчейип,

Јаңыскан бойы
Тетрадьтар кычырат.

Уур ижиниң
Учына једеле,
Учында Шура
Письмолор чоокырлайт.

Керосин лампазы
Кей тартынып,
Кенетийин јалбырап,
Јап эдет.

Јаан куйунның
Јайнуузын угала,
Јалкуузы тудуп,
Уйкузы да келет.

Көзи уурланып,
Уур эңчейип,
Көзнөктөң көрөт
Ээн оромды.

Салкынның ыйы
Учында токтоп,
Санааны эмештең
Јеңилтип те турды...

«Ӱредӱни кожо
Ӱӱрлежип божоткон
Ӱӱрелер эмди
Кажы талада?

Ӱйеге айрылбас
Деген сөстөри
Ӱзӱлип калган ба,
— Кайда?..

Јажына айрылбас
Деген сөстөри
Јада калды...
Ачузын, ачузын!

Кыйгырган салкынду
Кышкы түндердиң,
Кыйынду түндердиң
Узунын, узунын!

Бичикчи, јараш
Бир кижиденҥ
Письмолор келбейт,
Узагын, узагын...

Бүдүмчизи јок
Почтальон уулчак ла
«Бюрократ» почтаныҥ
Ааайын, ааайын...

Көгөрө тоҥгон
Көпөгөш јылдыстар
Көзнөктөҥ көрүп,
Нени сананат?

Эрке көстөрлү
Ыраак најылар
Эмди ле кемди
Эске алынат?..»

Көзи мелтиреп,
Көөркий үредүчи
Көзнөктөҥ көрөт
Ээн оромды.

Сары булутка
Оронып алала,
Санааркап калган
Ай турды.

Санаазы једикпес
Салкын келеле,
Саарнап турат
Көзнөктөр алдында.

Куйун өзөкти
Өрө келеле,
Куучындап турат
Кыска мынайда:

Куйун:

«Узак, узак
Жолдордоң келдим.
Учы жолдордың
Бар, та жок.

Учы билдирбес
Чөрчөктөр билерим.
Куучындап берзем,
Угарың, та жок...

Ыраак, ыраак
Жолдордоң келдим.
Ыйым келет,
И-й, калак!

Письмолорың почтодо
Эмдиге ле баргалак.
Почтальонның аттары
Боочыда чек арыган...

Көбүктий јеңил чанагы
Көчкөгө ондо бастырган!..

Үредүчи кыс:

Ажузы бийик боочыдаң
Ажа берер чабдар ат.
Боочыларда буру жок,
Почтальондор «бюрократ!»

Салкын:

Боочылар бийик, аа, балам,
Бойың билбес канайттың?
Ондогы жолды, оо, балам,
Оңдобос болуп, канайттың?

Чабдар аттың чанагы
Чачылып калган, уу, балам.
Бойдоң јүрген почтальон
Божоп калган, ээ, балам...

Эмди сенинҥ письмоҥды
Экелетен кижи јок.
Эжигиҥнеҥ киреле,
Эзендежер кижи јок.

Ӱредӱчи кыс:

Почтальон уулды јӱреле,
Бойдоҥын мен сеспедим.
Јожоҥтып калган боочыда
Јол катузын билбедим.

Билген болзом, ончозын —
Бичибес эдим письмоны.
Ийт баспайтан боочыга
Ийбес эдим мен оны...

Јажы јеткен энези
Јаҥыскан калды, кайдайын?
Азыраган билези
Артып калды, кайдайын?

Салкын:

«Ыйлаба, балам, ыйлаба,
Ыйлаарга шок этпеген.
Карыкпазаҥ, оо, балам,
Калапту уулды билбезиҥ,

Бойдоҥ уулды базатан
Боочылар ондый бӱткен бе?
Калап уулды јыгатан
Кату јолдор бӱткен бе?

Чабдар беезин тудала,
Чанактап алган браадыры.
Салкынга тӱҥей маҥташла
Санаазы јок браадыры.

Јармалу кеден таарлары
Јарылбаган јадыры.

Карузып чийген письмоң
Канатту куштый браадыры...»

...Ӱредӱчи кыс тӱженип,
Ӱргӱлеп турат көзнөктө.
Бирде ыйлап, кожоңдоп,
Бийелейт куйун — өзөктө...

Јаңы јыл

Календарьдың листтери
Күнүң ле ӱзӱлип,
Кайра баргылайт —
Күндердиң тӱргенин!

Кар табылу
Айланып, айланып,
Көзнөккө отырат —
Көрөргө јакшызын!

Кыруга агарып,
Апагаш јодра
Көзнөктөң бойын
Ајыктап көрӱнет.

Кажатты төмөн
Келген эзиндер
Каарган калаштың
Јыдын экелет.

Байрамды сакыган
Кажы ла колхозчы
Калаш быжырып,
Јаан шакпыртта.

Тегин эмес
Байрамды уткыган
Деремнениң ыжы
Теңгериге јетире.

Јӱӱлгенче ачыган
Сыралар бочкодо

Jўзўн-башка
Ўнденип, чыдашпайт.

Кўзўңилў аттар
Кўртке кадалып,
Jыргаган улусты
Тўрген апарат.

Чуркураган улус
Чубажып, ончозы
Чурана алдына
Кожоңдоп келгилейт.

Калапту кўлўк
Почтальон Куладай
Калаганча бийелеп,
Калыкты каткыртат...

Кўўркий колхозчы
Кыстардың кожоңы
Кўп, кўп солун
Санаалар экелер.

Узун, узун
Кожоңды тыңдап,
Узак jўрер
Кўўнибис келер.

Улу да бол,
Уйан да бол,
Улустың jыргалын
Кўрўргў учурлу.

Арып та кал,
Аймап та кал —
Албаты ортодо
Jыргаарга макалу!..

Тымык, тымык
Кең школында
Тыштаныш jоктоң
Кыс иштенет.

Баштапкы ла катап
Бу јурт ичинде
Оок балдарга
Ол елка јазайт.

Кыпта турган
Оныҥ чибизи,
Кыс баладый,
Коп ло коо.

Город јерлерде
Чибилер једишпейт,
А мында дезе
Чибилер толо.

Чаазыннаҥ кескен
Койондор, айулар
Чарбайып калган
Илўде тургулайт.

Удабай чуркурап,
Ёлка көрөргө
Тондоры кылырап,
Балдар келгилейт.

Чўми јок турган
Чичкечек чибини
Балдар сўўнижип,
Эбире ајыктайт.

Ўредўчи кыстыҥ
Эптў колына
Ўй улустар
Кўйўнип тургулайт.

Јакшы ўренген
Кичеемкей балдарга
«Соок Өрөкөн»
Тетрадьтар берет.

Јажыл чибиниҥ
Јаражын көрөргө,

Јаан улустар
База келгилейт...

Орой тўнге
Јетире улустар
Кичинек школго
Бадышпай тыгылат.

Ыраак Москвадаң
Кремльдиң куранты
Он эки катап
Шыңырап согулат...

...Эбире турган
Ээн тайгалар
Оны тыңдап,
Сананып тургулайт.

Караңуй аркада
Кайыңдар, чибилер,
Тўзеле бергендий
Тым тургулайт.

Олор Москвадаң
Ыраак, ыраак...
Теңериде јылдыстар
Јаркынду суркурайт.

Олор Москвадаң
Ыраак, ыраак...
Је Москваның ўни
Олорго угулат...

Кўндерди ээчий
Кўндер өткўлейт.
Је јаскы кўндердиң
Көзи көрўнбейт.

Узун деремне...
Унчукпас јыш.
Кар айланат —
Катап ла кыш...

Эски лампазын
Камызып алала,
Энчейип Шура
Катап ла иштенет.

Каа-јаада
Карган эмеген
Сүүнген үредүчиге
Сүт экелет.

Санаазын салган
Почтальон тышкары
Салкынга сабадып,
Көлөткödий турат...

Көгөрö тоҥгон
Көпöгöш јылдыстар
Көзнöктöҥ көрүп,
Нени сананат?

Эрке көстү
Ыраак најылар
Эмди ле кемди
Эске алынат?..

Сооксынып, булутка
Оронып алала,
Сок јаҥыскан
Ай јалтырайт.

Күчи јок немедий,
Күрентик јанында,
Күртке бастырган
Туралар тургулайт.

Санаазы једикпес
Салкын келеле,
Санааркап турат
Көзнöктöр алдында.

Куйун öзöкти
Öрö келеле,
Куучындап турат
Кыска мынайда:

Салкын

«Узак, узак
Јолдордоң келдим,
Учы јолдордың
Бар, та јок.

Учы билдирбес
Чөрчөктөр билерим.
Куучындап берзем,
Угарың, та јок.

...Уредўчи кыс тўженип,
Ўргўлеп турат көзнөктө.
Бирде ыйлап, кожоңдоп,
Бийелейт куйун өзөктө...

Удабай оттор өчкўлейт...
Унчукпай, кыс ўргўлейт...
Узун тўндер — кийнинде,
Улу керек — алдында...

1957 j.

ТАЙГАНЫҢ УУЛЫ

(Баллада)

Барбак карган
Мөштиҥ төзинде
Балазын табарга
Пастушка јаткан.
Бала көрөргө,
Туулардыҥ кийнинеҥ
Ажып отырган
Күн караган.
Баланы сакып,
Элбек тайгалар
Эдегин јайып,
Алдына јайылган.
Баланы сакып,
Тайганыҥ куштары
Кожоҥын кенейте
Токтодып, тымыган.
Јердиҥ төжине
Кыйгы-кышкыла
Келип түшкен
Јаҥы гражданин.
Солун кижиниҥ
Үнинеҥ чочыйла,
Койлор быдырап,
Јыраага јажынган.
Јаш баланыҥ
Кыйгырган кыйгызы
Туманду тымык
Туулярда торгылган.
Јаркынду јаткан
Бу јарыкка
Пастухтыҥ уулы

Онойдо келген.
— «Балтыры тыңыза,
Пастухтың уулы
Баскан јеринең
Кайра алтабас.
Таштарда чыккан
Тайганың уулы
Таш јүректӳ
Качан да болбос...» —
Коштой туулардаң
Келген пастухтар
Уулчакты онойдо
Алкап, јуулышкан. —
«Элбек јүректӳ
Эр болор,
Эркемей болзын!» —
Малчылар айдышкан.
Мӧштиң тӧзинде
Оның кабайын
Тайганың тенимер
Салкыны јайкаган.
Јаш баланың
Јакшынак јӳзине
Јаңыс ла тегерик
Ай караган.
Ӳйелик мӧштӧр
Ӳстине шуулажып,
Ӳзӳлбес узун
Чӧрчӧгин кайлаган.
Кош аркалу
Тайганың куштары
Кожоңын кожоңдоп,
Баланы соодоткон.
Балтырган бажынаң
Бек тудунып,
Баштамы алтамын
Тайгада алтаган.
Эбире чӧйилген
Тууларды ајыктап,
Кураган чылап,
Энезин ээчиген...

* * *

Учы көрүнбес
Агаштар... агаштар...
Мөштөрдиң тоозы
Бар, та јок?
Эбире јаңыс ла
Тайгалар... тайгалар...
Телекейдиң түби
Бар, та јок?
Быјыраш койлордый,
Апагаш булуттар
Нениң учун
Түндүк јаар айдалат?
Үндери серибес
Кичинек кушкаштар
Нени айдыжып,
Тайгада айланат?
Кардың алдынаң
Апагаш чечектер
Көрүнип келеле,
Кайдаар баргылайт?
Түштүкке чубашкан
Бийик турналар
Ачу кыйгырып,
Неге комыдайт?
Мындый элбек
Јаан телекей
Олорго келишпес,
Соок по, кандый?
Орой күскиде
Омок куштарга
Тайгада артарга
Тапчы ба, кандый?
Эңгир койылып,
Јылдыстар суркурайт.
Энезин сакып,
Эркемей отырат.
Өзөктө боромтык
Туман койылат.
Койлорын айдап,
Энези бурылат.

Ойынга түжеле,
Тың арыган
Уулчактың көстöри
Уур јумулат.
Аркада эткен
Соочының кожоғын
Уйкузы öткүре
Тыңдап отырат.
Энези шакпырап,
Курсак кайнадат.
Кичинек бакраска
Суу јылыдат.
«Бу изү сууга
Јибит будыңды —
Будың кезилер...» —
Энези арбанат.
Арыган энези
Араай эңчейип,
Уулчагын койдонып,
Уйкуга бастырат...
— «Бу не кушкаш?
Кожоғы кунукчыл» —
Эркемей соныркап,
Энезин ойгозот.
— «Уйукта. Эртен
Куучындап берерим» —
Энези ойгонып,
Чугулду унчугат.
Оноң энениң
Узун чöрчöги
Уйку öткүре
Ыраактаң угулат:
«Озо, озо,
Ыраак чактарда
Алтайда öскүс
Кыс бала јуртаган.
Айдый тегерик
Чырайлу болгон,
Јаражына оның
Телекей кайкаган.
Аңдарды-куштарды
Чечен адатан

Алып бүткен
Акалу болгон.
Је телекей үстинде
Јуу ачылган...
Аказы айрылып,
Јууга атанган.
Көөркий јаражай
Айлын таштабай,
Көп јылдарга
Аказын сакыган...
Је айлар ээчий
Айлар айланган.
Аказы чактың
Јеринде јыгылган...
Комыдап јүреле,
Уур јүрүмнең
Уча берген,
Канатту бололо.
Энгирлер сайын
Тымык аркада
Эдип јүргени
Көөркийдиң ол...
...Уйукта, уулым,
Эрте турарыс.
Эртен өскө
Јерлерге барарыс.
Када берген
Аркада өлөңди
Тойына отобойт
Кабырган койлорыс...»
Элбек тайгалар
Чирей тебинип,
Уйуктаарга калың
Туманла бүркенди.
Өңдөйип алган
Теңери үргүлейт.
Јылдыстар сүрүжип,
Ойноп токтоды.
Эбире мөштөр,
Кал черүдий,
Энелү уулдың
Уйкузын корулайт.

Бөкөн будагын
Ўлдўдий тудунып,
Каруулда араай
Ўргўлеп тургулайт...

* * *

«Ўренип алза,
Слердиң уулаардың
Јакшынак магы
Алтайга јайылар.
Јўрўмниң јолыла
Ол ыраак барар...
Је малчы кижиниң
Алдына бажырар».
Онойдо айдыжат
Јуулышкан пастухтар.
Энелў уулчакты
Школго ўдешкен.
Эркемей энезин
Ээчип алала,
Баштапкы ла катап
Тайгадаң тўшкен.
Ўредўлў јерлерге
Тўрген баратан
Машинага отырбай
Эркемей мойношкон.
«Коркыба, балам,» —
Машина ўстинең
Энези ле шофер
Каткырып айдышкан.
Эркемей учында
Машина ўстинең
Бурылып көрди
Кийнинде тууларга.
Бала өйлөри оның
Тууларда арткан...

Өскө жолдор оны
Ичкери кычырган...
Чуйдың жолына
Кийдирип салала,
Уулын ээчий
Энези алкаган:
«Чуйдың жолы —
Жонның жолы.
Бу жолго, уулым,
Тайкылба...» — деп айткан...

1957 ж.

СУРАК

Ай-күн чилеп, јылдыстар сурлажып,
Айлаткыш түбин чактарга эбирген...
Ак-јарыкка, телекей үстине
Алтай албаты кайдаң келген?

Көчүп келген көчкүндер болзо,
Көө-куйагын кем јазаган?
Базынчык көргөн албаты болзо,
Базырык корымды кем тургускан?

Күннињ көзине мызылдап турар
Күмүш сырганы кем эдинген?
Телекей баккан өштүге удура
Темир согоонды кем ийген?

Канатту аңдар јуралган кебисте
Кандый каандар, нени шүүшти не?
Казылып келген бу алтын јүстүкти
Кандый јииттер сыйлажып, сүүшти не?

Канча чактарга солынган каандардыњ
Канду керегин кандидат билер бе?
Айдыњ түнде јуучылдыњ кыска
Айткан сөстөрин поэттер билер бе?

1958 ј.

ЛЕНИНСКИЙ ЈИИТТЕР

Јуучыл кызыл тачанка
Јиит бистерди јайкаган.
Октябрьдың отторы
Јолыбысты јарыткан.
Јуучыл аттар үстине
Јуулажып бистер өскөнис.
Коркышту күч јолдорды
Комыдабай өткөнис.
Калапту ыраак јорыкта
Сүүжип бистер билгенис.
Каховкадаң Польшага
Јеткен улус —
Бис!
Төжибисле јоныстыı
Корып бистер өскөнис.
Өштүлерден јалтанбай,
Көзине көрүп сокконыс.
Көп јылдарды, ороонды
Көргөн улус —
Бис.
Ырысты, сүүшти, јүрүмди
Билетен улус —
Бис.
Телкем куру чөлдөрди
Бактыртканыс бис.
Теңериге «јылдысты»

Таштаганыс бис!
Келер өйдө јўрўмди
Төзөйтөн улус —
Бис.
Партия бисти кычырза,
Баратан улус —
Бис.
Партия биске јакыза,
Тартыжар ұлус —
Бис!

1960 ј.

ПАРТИЗАН КЫС

Дуся, Дуся, Евдокия,
Туруп неге јайкандыҥ?
Тумантык карды өткўре
Тууларга не ајардыҥ?

Ийниҥе тўрткен кындакты
Ийде салып мойноштыҥ.
Керегиҥ кату бойыҥа
Кем јетирер болушты?

Кар бўркеген айлыҥда
Калјуурышкан казактар.
Карамтыккан санааҥда
Караҥуй ыраак тайгалар.

Бажыҥды сен саларга
Барып јат деп, кем билер?
Аргазы јок энеҥе
Ак казактаҥ кем килеер?

Дуся, Дуся, Евдокия,
Туруп неге јайкандыҥ?
Тумантык карды өткўре
Тууларга не ајардыҥ?

Бажы карлу тайгада
Партизандар толтыра.
Сени олор мында деп,
Сескилебей јат, канайдар?

Евдокия туулардаҥ
Эҥирлер сайын келетен.

Советке јонды кычырып,
Јон ортодо јўретен.

Је энчейип алган өштўни
Евдокия сеспеген.
Табаруныҥ кийнинде
Тартыжу узак болбогон.

Шыркалу кысты тепкилеп,
Тепкишти өрө айдаган.
«Партизандар кайда?» — деп,
Бажына согуп шылаган.

«Бажы карлу тууларда
Партизандар толтыра.
Бириккен јокту улусты
Бирдеҥ адып болбозыҥ!

Өчтөҥ качып болбозыҥ,
Өчибис бистиҥ ол келер.
Албатыны бууп болбозыҥ —
Алтайга Совет јаҥ келер!..»

Канын кыстыҥ агызып,
Кажатка сўўртеп бардылар.
Айдыҥ тўнде јаратта
Аткылап оны салдылар.

* * *

Кышкы кўндер өдөрдө,
Кырларга катап јас келди.
Комсомолка Дусяны
Кожоҥго улус чўмдеди.

Колхозто бўгўн јиттердиҥ
Кожоҥы омок торгылат,
Кандый өйлөр көргөнин
Каргандар эске алынат.

Јаҥы ўйениҥ балдары
Јалаҥга токтоп өткўлейт,

Партизанка Дусяның
Памятнигин көргүлейт.

Эне Алтайдың чечегин
Эдегине салгылайт,
Јўрўмди чындык јўрерге
Јўрегинең чертенет.

Јиит кыстың көстөри
Јылдыс болуп суркурайт.
Јаш улустың јолдорын
Јарыдып олор тургулайт.

1960 j.

КОЙЧЫ ЈИНЈИБЕЙ

Карлу тайгада,
Калганчы турлуда
Карарып ыраактаҥ
Турачак көрӱнет.
Караҥуй јышка,
Карга удура
Одын јарыдып,
Соокко ӱрпейет.
Таш печкеде
От тиркирейт.
Тапчы клеткеде
Кураандар секирет.
Койчы Јинјибей
Көзнӧккӧ јӧлӧнип,
Койлорын каруулдап,
Уйкуга бастырат.
Јаш кураандар
Тапчы клеткеде
Јаш баладый,
Јайнулу улаарат.
Тышкары шуулаган
Кар ла кар...
Тӱниле сескир
Ийттер ӱргӱлейт.
Койчы Јинјибей
Уйкуга јеҥдиртип,
Бут бажына
Тӱштерин тӱженет.
Ӱргӱлеп турган
Кыс тӱжинде

Кожо ўренген
Ўўрезин көрөт.
Чыңгырып ийген
Куйуннаң чочып,
Јинјибей ойто ло
Тура јўгўрет.
Оору курааңды
Кучактап алала,
Оны эмдеп,
Сандырап, санааркайт.
Карлу салкын
Калактап, сыктап,
Караңуй көзнөкти
Карла шыбайт.
Терең капчал
Урсулдың ичиле,
Тенибер салкын
Кожоңдоп айланат.
Кородоп турган
Койчы көөркийге
Колхоздың парторгы
Јакшымай айдат:
«Јетијылдык
Планыбыс бўтсе,
Јердиң ўсти
Чечектий јаранар.
Кем јок. Тудун.
Кўчтерди јеңерис.
Келетен өйдө
Јўрўмис кубулар».
Ыраак турлуда
Кар ла кар...
Тўниле казыр
Ийттер ўргўлейт.
Партияның уулы ла
Колхозчы кызычак
Каруулу иште
Уйку јок тургулайт...

1960 j.

ТЮКЕЕВ БОРГОЙ

Камлактың трагыла
Кара тоозын чөйилет.
Каймак тарткан тарадайда
Карган Боргой көрүнет.

Карайлаган аттары
Казалап, бийелеп барадат.
Кайра јаткан Тюкеев
Каймак тартып барадат.

Тарадайы оның таркырап,
Шадырлары калырайт.
Түртүнип јүрген чочколор
Түргендеп, јолдоң качкылайт.

Коркойышкан эмеендер
Коштой ödүп, крестенет.
Јүктү јүрген машина
Тюкеевке јол берет.

Каймагын уруп береле,
Кайра јызырап келет.
Бойдоң уулдый кожоңдоп,
Боочыны ажа берет.

Коллективтиң алдына
Колька Тюкеев деп аданат.
Карый берген эмеенин
Галина деп ол айдат.

Таркыраган тарадайын
«Такси» деп ол адады.

Каймакту јети шадырын
«Капитал» деп адады.

Таң адарга јеткелек,
Тарадайы оның јызырайт.
Кайра јадып ийеле,
Каймак тартып барадат.

* * *

Көрүмјилү ижи учун
Көндүре Москвага ийдилер.
Выставкалу Москвадаң
Ченемел көрзин дештилер.

Ыраак јолго бараргa
Ылтам Боргой шыйдынды.
Талкан-курутты баштыкка
Тастайганча тыктады.

Азык-түлүк белетеп,
Айылда улус түймеди.
Бойдоң уулдый болорго
Бойын јазап, кылынды.

Боргой өбөгөн чачын
«Подполька» эдип кестирди.
Ортон јеенин лакпага
Одеколонго аткарды.

Төңмөккө јеткен сопогын
Төгөтлө сүртүп јазады.
Коларткыжын кезеле,
Колплаттар көктөтти.

Чачакту бөркин бажына
Чала кыйын кептеди.
Јаңмыр өтпөс плащин
Јайа тудуп, кийинди.

Карган ўйи калактап,
— «Кайра келгейиң не? —
дейт. —

Јаан јерге барала,
Јамылу болуп артпа» — дейт.

— «Кажызы ла башкарза,
Каймакты кем тартатан?» —
Карган ӱйин мекелеп,
Кайра јадып, атанат.

Калганчы төӊгӧ јетире
Калык-јон оны ӱйдешти.
«Ыраак төрӧл Москвага
Ырысту једигер» — дешти.

Карган ӱйи јалаӊда
Карарып, јаӊыскан турат.
Кайра јадып ийеле,
Өбөгӧни Москвага браадат.

1960 ј.

АТТАР

Вл. Луговскойго

Маңтап брааткан
Аттар ла аттар...
Маңдайында теңкейген
Чолмонду күлүктер.
«Сакыгар, сакыгар,
Сакыгар, нөкөрлөр!»
Сакыбай мени
Маңтада бердилер...
Түн кирзе ле,
Трубачтар јаратта
Түймежип, трубазын
Чөйө тарткылайт.
Олордың үстинде
Мааныпар шуулажат,
Ончозы олордың
Кийнинең баргылайт.
Кажы ла түнде
Өйди озолоп,
Кажайган каскактаң
Меңдештү түшкүлейт.
Кажы ла түнде
Олор кожоңдоп,
Кадынның түрген
Толкузын кечкилейт.
Алтын-Казык[1]
Айланып келгенче,
Алтан алты
Ороондор өткүлейт!
Көгөргөн ыраак

[1] Алтын-Казык — јылдыс.

Ороондор ажыра
Көк талайды
Кечире көргүлейт.
Јебрен Азияны
Ойгозо кожоңдоп,
Јер торгылтып,
Көндүре өткүлейт...
...Алжирдиң кызыган
Күнине јалдадып,
Јайым учун
Согушка келгилейт!
Јайым учун
Јуулашкан јондорло
Јаңыс рядта
Јергелей барадат.
Караңуй түнде
Теңисти кечкилеп,
Карибский талайда
Аттарын сугарат.
Аттар, аттар,
Аттар ла аттар!
Алты тала
Күңүреп силкинет...
Суна берген
Сур аттарды
Салкын сүрүжип,
Олорго једишпейт.

1960 j.

ЧОЛУШМАНДА КОНГОНЫ

1

Кайада мöштиң
Будагын кызартып,
Кату-Јарыктаң
Күн ашты.
Карағуй киперин
Сакып алала,
Кастар кайкылдап,
Меңдештӱ чубашты.
Јуугында конотон
Јурт та јок —
Конорго, суунын
Јанында шуулаган
Койу теректиң
Тöзине тӱжедим...
...Адымның ачкыл
Токымын төжönип,
Айланчык тӱбин
Ајыктап јадырым.
Арыган адым
Јойгонның тöзинде
Араайын отоп,
Јажаңга барадыры.

2

Ыраак, ыраак
Јылдыстар суркурайт...
Ынғыранып, шулурап,
Толкулар ӱнденет.
Санааркап турган

Јойгонның бўрлерин
Салкын кырлаңга
Јетире ўйдежет.
Теректер бажы
Узада кооложып,
Теңгери тўбин
Будагыла сыймайт.
Чолушман сууда
Толкулар шуулажып,
Чочытпай, мени
Араайын јайкайт.
Сўўри, сўўри
Сўмерлер алдында
Сўнеелер эригип,
Чөйө кожоңдойт.
Чакпынду сууның
Көбўгин алала,
Чачтарын јунуп,
Көөркийлер соодонот.
Өчөмик, өчөмик
Ўниле кожоңдоп,
Өзөкти төмөн
Араайын келгилейт.
«Јаңы ўйениң
Балазы эмтир...
Јаналык ойто,
Ўўрелер...» — дешкилейт.
«Колыстаң бисти
Алар ба ол?
Комсомол кыста —
Санаазы» — дешкилейт.
«Бистиң јўрўмди
Билер бе ол?
Билгени јаңыс —
Стих!» — дешкилейт.
«Чолушман тўбинде
Алтын өргөөгө
Чортың бўдер ол...» —
дешкилейт.
«Атеист таңманың
Адын, ўўрелер,
Армакчыга оролтып

Салактар!..» — дешкилейт.
Армакчыла ойноп,
Кӧкиген кӧӧркийлер
Арыган адымды
Оролтып ийгилейт.
Колтыктажып алала,
Кобыны тӧмӧн
Кожоҥдоп, кожоҥдоп,
Јӱре бергилейт.

1960 j.

АЛТАЙ КЕЛИНДЕРДИҢ КОЖОҢЫН УГАЛА...

Өткүн ӱндӱ кожоңдор уккамда,
Өскө јӱрӱмниҥ улузы билдирет.
Өскөн јерим јаҥыдаҥ көрӱнип,
Өскө санаалар көксиме илинет.
Ыраак, ыраак јерлерде јӱрдим,
Ырызы башка көп јондор көрдим...
Јӱзӱн тилле кожоңдор уктым,
Јӱрегимди јаҥыс ла слерге бердим.
Кожоңчы келиндер, кожоңчы келиндер,
Кожоңоорды катап ла угуп отырым.
Јӱстери ышка тартылган тууларды
Јӱрегим сыстап, ајыктап отырым...
Көп, көп јылдар јӱргӱлей берер,
Көп ӱйениҥ кожоңы угулар.
Буланат јытту ойногон алтайым
Бу ла бойы кеен артар...
Је бу кожоңныҥ чӱми јок сөстөри
Јеристе јажына арткылап калар.
Јадын-јӱрӱмде не де болзо,
Јаҥы ӱйениҥ ӱнинеҥ угулар.
Кожоңдоор, кожоңдоор, кожоңчы келиндер,
Комыдал кожоңдо јок болзын.
Эдиски ӱнигер эне Алтайга
Элен чактарга торгылып калзын.
Өткүн ӱндӱ ӱнигер уккамда,
Өскө јӱрӱмниҥ улузы билдирет.
Өскөн јерим јаҥыдаҥ көрӱнип,
Өскө санаалар көксиме илинет.

1962 ј.

ТАҢДАК

Ойгонып келип, ойногон таңдакты
Одус јылга ајыктап келдим.
Јайгы таңдак, јаркынду таңдак,
Јаражыңды сениң бүгүн ле билдим.

Јалтырап келеле, јап эдетен
Јаңыс јүрүмниң кысказын билдим.
Булутту теңгерини ödö берген
Бу јүрүмниң элбегин сестим...

Ойгор күнниң баштапкы чогынаң
Ойгонып келген чечекти көрдим.
Өзöктöр сайын јайыла берген
Өзүмдер чилеп, бойым öскöрдим...

Өрö көргömдö суркурап турган
Бийик, бийик јылдыстый ошкожым.
Төмön көргömдö, чалынга сурлаган,
Мелтиреп турган чечектий ошкожым.

«Буурым соок...» — деп, мен тегин айткам,
«Бу — јүрүм» деп, эмди билерим.
Кажы ла коңысла берижип, ойнойдым,
Кажы ла ölöңди јытап көрödим.

Ойно, ойно, јаркынду таңдагым,
Ончозын јарыдып, ойгозып јыргат!
Көстү ле немениң јаркынду јүзине
Көлöткö түжүрбей,
Јалтанбай ырат!..

1962 ј.

МЕН ИШКЕ БРААДЫМ

«Иштейликтер, нөкөрлөр!»
(КПСС-тиҥ Төс Комитединиҥ
Қычырузынаҥ)

Эзен бе, күн! Је кандый кондыҥ?
Эзен бе, нөкөрим!
Кандый јадырыҥ?
Ончо улусла оромго чыгала,
Олорло кожо мен ишке браадырым...
Колдоры маскадый, ишмекчи уулдарла
Коштой ӧдүп, олорды уткыйдым.
Саргарган јалаҥдар, тайгада малчылар
Санаамда слерди
Мен база уткыйдым.
Көҥкөрӧ түшкен учы јок айас
Көк теҥери түбине көрӧдим!
Тоозы јок туштаган улустыҥ јаныла
Токыналу, араай,
Меҥдебей ӧдӧдим.
Јүстер тоолу каймыккан улуска
Јүрегим ачык, удура барадым.
Каткырып өткөн, унчукпай өткөн
Кажы ла кижиниҥ
Көзине көрӧдим.
Чӧйилген узун јолдорды кечире
Чӧйӧ, чӧйӧ меҥдештү алтайдым.
Таныш кижиден табыш-тал сурап,
Табышту улустыҥ көбизин таныйдым:
Бу кижини газеттеҥ кычыргам,
Онызын озочыл строитель дежет.
Мынызын күндүлү доскодоҥ көргӧм,
Ол кижини профессор дежет.
Эртен тура оромдо јаҥылган
Эрмек-каткыны
Угарга мен сүүйдим.

Энчигип болбой, тышкары чыгала,
Экчелген оромло бараргa jўткийдим...
Эртен тура ороонды торгылтып,
Эң ле артык улустар баргылайт.
Jакшы кижини олор кайралдайт,
Jаман кижини олор jаргылайт.
Базыды чокым бу бараткан улустаң
Бастыра ороонның ийдезин көрөдим.
Колдоры торсокту ишмекчи черўни,
Командир чилеп, ајыктап өдөдим.
Бажым бийик, jўрегим ачык...
Базыдым тўрген —
Оморкоп браадырым.
Партияның көзинче, ороонның көзинче
Кўнди озолоп,
Мен ишке браадырым...

1962 j.

АЛТАЙ ТИЛИМЕ

Ак-јарыктың алдына келеле,
Айлу-күндү јеримди көрөлө:
«Адайым» — деген алтай тилим,
«Энейим» — деген эрке тилим...

Эне Алтайдың эдеги алдынаң
Эрке ўнденип, сен чыккан эдиң.
Таштаң чыккан тандалай чечектий,
Таң алдынаң сен өскөн эдиң.

Коркышту чактарда тепсеп салганда,
Корболоп ойто сен өзўп келетең.
Ас та болзо, алтай јонымның
Айылдары сайын шулурып јўретең...

Керсў јонымның чўми јок кожоңын
Келишкенче сен кееркедип беретең,
Албатым јуунаткан алтай тилим,
Аарчызы јытанган алтай тилим!..

Өскө албаты тилиле сен
Өөркөшпөй, эптў таныжып јўретең.
Јайымды сўўген јакшынак уулдардың
Јалбышту сөзи сен болотоң.

Сени јокту, эби јок дешкилеп,
Седеңдеген немелер ундып салгылайт...
Калыктың алдына каткыга тўжеле,
Катап сени эске алгылайт.

Эјелер меге чўмдеген тилим,
«Эш-нөкөрим» деген эрке тилим,

Јаманың сенің сеспедим мен,
Јаражың шиңдеп көрбөдим мен.

Кайда да јўрзем, канайып та јўрзем,
Канымнаң сени мен айрып болбозым.
«Энейим» деген эрке тилимди
Эр јажына ундып болбозым!..

Албатымның айткан санаазы — сен,
Амадап јўргенде — кожоңы сен.
Адамның арткан јөөжөзи — сен,
Энемниң берген энчизи — сен.

Ыйлаган тушта эрикчил тилим,
Ырысту тужымда чечеркек тилим...
Алтай тилим,
Кару тилим...

1962 ј.

ӨЗҮП КЕЛГЕН КӨК ӨЛӨҢГӨ

Бу балкаштаң бажыңды чыгарып,
Өзөриң деп, мен сезип салгам.
Сен өскөлөк болгоң, сен јок болгоң,
Је јажыл јыдыңды мен јыткарып алгам.

Салкынду күндерде, кышкы күндерде
Сакыгам сени, санангам сени...
Кичинек јүрүмдү өлөң дө болзоң,
Кижи бойым уткыйдым сени.

Кар кайылза, өзөтөн өлөңгө
Качан да мынайып эрикпеген эдим.
Качып бараткан өйлөрди јүрегим
Качан да мынайып сеспеген эди.

Салкынга сабадып, саргарып јаткаңда,
Санаама неме кирбейтен эди.
Јажарып, јаскыда јаранып келгенде,
Јаш јүрегим сүүнетен эди!

Көкип, сени мен көп тепсегем,
Көк өлөң, байла, билериң мени.
Кööркийлерле кожо мен көп ойногом...
Көк өлөң, байла, билериң мени.

Өлөңди тепсейле, јүре берген
Өткөн өйлөргө ачынбазым мен.
Ойногон үүрелер ырап та калза,
Озогыда чылап, кунукпазым мен.

Јажарып өс, јайылып јытан!
Јажына мынайып турбазың, өлөң!
Кыска да болзо, кижини сүүндирген
Јүрүминг бүгүн уткыйдым, өлөң!..

ЈЎРЎМ

Көксиме толгон куулгазын јўрўм,
Көзимниң алдынча сен ödўп барадың.
Эртенги күнде ойто ло сени
Эбире ајыктап, таныбай турадым.

Јаражай кыстың чололу пладындый,
Јайылып, јалбырап, элбиреп браададың.
Кödöчи чилеп, сени ээчиде
Көзимнең салбай, истежип турадым...

Күр салдырбас Аркыттың суузындый,
Күркүреп, кенете алдымда јададың.
Көңкörö түжеле, ол суудаң ичкемде,
Суузыным канбайт,
Сен коробой агадың.
Кыскылтым öңдў таңдак бололо,
Кырлардың бажынаң кызарып чыгадың.
Амыргы ўндў аң-элик бололо,
Алтай јериме
Кычырып турадың.
Ай чырайлу кыс бала бололо,
Араайын каткырып, алдымда турадың.
Таң атканын торт сеспей калала,
Таң чолмонды таныбай турадым!
Санаам туйукта, јажынып алгамда,
Салкын бололо, эжиктең киредиң.

Күүним уурда, күч болгондо,
Күн бололо, көзнөктөң көрөдиң.

Көксиме толбос,
Куулгазын jүрүм,
Көзимди сүүндирип, айланып барадың.
Эртенги күнде ойто ло сени
Эбире аjыктап,
Таныбай турадым!

1962 j.

КУУ

Кичинек, кичинек, јаш тужымда
Јаан улус билбес оорудаң оорыгам,
Јаанам мени өңөрип алала,
Јаан-Өзөктө аржанга апарган.

Јаркынду, јаркынду аржанның суузыла
Јаанам мениң јўзимди јунатан.
«Кудайың сениң — куу, балам...» — деп,
Көлдөрдө јўрген кууларды алкайтан.

«Комдоштор уйазы коромјык эди,
Корыгар мениң баламды...» — дейтен.
Куулар оның алкыжын укканды,
Бийик, бийик учкулай беретен...

Оноң бери көп јылдар өткөн,
Ол өйлөр, тумандый, јылыйып калды.
Комдоштор уйазын корыган јаанамның
Колдоры амырап, уйуктап калды.

Бўгўн тўнде, бу тымык тўнде,
Тўжиме мениң куу тўжелди.
Эки канадын талбайтып алала,
Эжигиме мениң куу келди.

Эрлў јўрегим согулганча эди,
Эмди нени, куу, сестиң?
Эки канадың талбайтып алала,
Эжигиме мениң не келдиң?..

Куулар, слерди сўўп jўредим,
Кушта кандый jаман бар база,
Кудайы jокко өзўп калдым,
Кудайга качан да бўтпегем база.

Ал-санаам мениҥ jарык, омок,
Амадуум мениҥ ару, билигер,
Амадуум болуп, ак санаам болуп,
Бийик, бийик учкулай беригер!..

1963 j.

АДАЛАР ТҮЖЕЛЕТ...

Јуу јеринде
Божогон адалар
Јаантайын менің
Түжиме киргилейт...
Көлөткө болуп
Көзнөгим алдына
Көпөгөш эңирде
Јуулыжып келгилейт.
Араайын эжиктең
Киргилеп келеле,
Айлымның ичин
Аjыктап көргүлейт.
Эски сукно
Шинелин чечкилеп,
Эжиктің јаагында
Кадуга илгилейт.
Өлөр алдында
Ичпеген суузын
Көнөктөң сускулап,
Үлежип ичкилейт...
Тегерик столды
Эбире отырып,
Телекей үстин
Айладып шүүшкилейт.
— Бистің учун
Тирү уулдардың
Јүрген јүрүмин
Көрөлик — дешкилейт.
— Бистің учун
Айдатан поэттің
Бичиген үлгерин

Угалык — дешкилейт.
Бичип салган
Бичигим бедреп,
Бийик шкаптардаң
Кодоро тарткылайт.
Сары таңдак
Бозорып келгенче,
Сананып калган
Бўдўштў тургулайт...
...Катап эңир
Киргенче ле мен
Карандаш учын
Сый тиштейдим.
Эртеннең ала
Тўн киргенче
Эңчейип алып,
Мен катап иштейдим.
Турамның ичи
Тапчы болгондо,
Туулар ажып,
Талайлар кечедим.
Айдатан сöзим
Табылбай барганда,
Аймактар керип,
Jўрўмге көрöдим.
Алтайлар ўстин
Айлана соголо,
Алтай jериме
Ойто келедим.
Эдилбеген немени
Эдерге меңдеп,
Эртенги кўнди
Көрöргö меңдейдим.
Токыналы jок
Jўрўмдў болдым...
Токтой ло тўшсем,
Jўрегим эригет.
Кайнаган jўрўмнең
Артып ла турзам,
Катап ла меге
Адалар тўжелет...

1963 j.

ЭСКИ АЙЫЛ

Эзен бе, эски агаш айлым,
Эбирип сеге ойто ло келдим...
Кургак чакыңда тос кабайдаң
Курсагым сурап, ыйлаган эдим.

Нени де билбес јаш тужымда
Чобрала сени јамайтан эдим.
Өрө турган айылдарга көрө,
Өргөөдөң дө артык көрүнетен эдиң.

Јантык сениң эжигиң ачып,
Јакшы улус көп киретен.
Аракы-чегениң бар тужында
Айылдаш улус киргилеп ичетен.

Јаңыртык үстинде кара казаныңа,
Јайзаң чылап, кыйын јадатан.
Аланчык сайын амтанду јытанып,
Аарчы-курудың тизүде туратан.

Тобракту айлым өңжизин ле деп,
Тогус јаштаң иштеген ле эдим...
Анаң арызын не коскорор?
Ачынба, айлым, ойто ло келдим.

Өчүп калган бу тымык очокто
Өскүс балдардың курсагы кайнаган.
Јаан тутакту јүрүм тужында
Јаргак штаным мында көктөлгөн.

Кызыл эңгирлер кирип келгенде,
Сени јаман көрмөстү деп бодойтом.

Тежигиңнең тўнде тамчылар тамганда,
Тенек бойым конорго коркыйтам.

Буул тартала, экелген акчамды
Бу кулјага энем сугатан.
Кату јылдарды јеңерге сананып,
Каптардың јанында санааркап туратан.

Тўнде аштап, ойгонып келгемде,
Энем сыймап, бойыма килейтен.
«Јеерен уйыбыс јанып ла келзе,
Једеген курут экелер...» — дейтен.

Кату чачымды энем кезеле,
Бийик аланчык кийнине сугатан.
«Ыйлаба, чачыңды анда суксабыс,
Ырысту болорың, балам...» — деп айдатан.

Айлым, сениң эжигиң алдына
Курсактаң аштап көп ыйлагам.
Јаңы јўрўмге киреле, сени
Јажына таштап, мен ырагам...

Эзен бе, эски агаш айлым,
Эбирип сеге ойто ло келдим...
Јакшы да јўрзем, јалтырап та јўрзем,
Јамандап сени айтпаган эдим.

Эмдиги ӧйдиң балдарын кайкадып,
Эрикчелдў туруң, калганчы айыл.
Ачу ыжың кӧксиме мениң
Шиңгип калган јажына, айыл!..

Мен де сениле узак артпазым,
Ойто ло бойымның јолымла барарым.
Ӧйиң једип, јемирилип калзаң,
Ӧртӧбӧй, сени јуунадып саларым...

1963 ј.

КАРГАН ЭЈЕМЕ

Карган эјем, карган эјем,
Карыйла, бош буурайып калтыраар.
Канча јылга көрүшпеген эдис,
Карган эјем, кандый јадыраар?..

Куруны-јокты билетен эјем,
Курсак-тамактаң кандый отыраар?
Эрдиң јакшызы карындажаар эмес —
Ирикти тегине не сойдыгар?

Јайдың тымык эңгирин ајыктап,
Јаткан јүрүмин эјем куучындајт.
Бары-јогын алдыма чоголо,
Бажын јайкап, кородоп унчугат:

«Карындажым, сениң јүрген јүрүмиң
Каа-јаада меге де угулат.
Јүзүн-јүкпүр эрмектер уккамда,
Јүрген јүрүмиң јүрегим сыстадат...

Алтайдың үстиле тенип јүргенче,
Айлыңа јанып, амыразаң кайдар?
Улусты шооткончо, модорлор чийгенче,
Уй азырап, токыназаң кайдар?

Бажы-көзиле јер сибирген
Бала-барка мында да бар.
Ойоңотко тийген от-јалбыштый,
Ойногодый балдар мында да бар.

Айры тилдиң бажына илинбей,
Амыр ла јериңде јуртаар эдиң.

Токынайтан болзоң, келетен болзоң,
Торбоктың бирўзин берер де эдим...

Кўн алдына мынайып јўреле,
Кўўп калатан балам болбойың.
Арткан ла јаңыс карындажым эдиң,
Артап калатан кижи болбойың!..»

«Карган эјем, карган эјем,
Карыгып, анайда айтпагар слер.
Јўзўн-башка эрмек те уксагар,
Јўрўмим кандый, билбезеер слер.

Кородоп анайда сананбаар, эјем,
Коомой улус не ле дешпей.
Кожоң-каткылу бу јарык алдында
Кожоңым мениң божоголок эмей.

Алтай јонымның ырызы, шыразы
Айдатан мениң кожоңым болды.
Кеjим сынду кеен кырларга
Келетен јўрўм амадуум болды.

Ак-јарыкта, алтай jеримде
Айдатан сözим эмди де бар.
Балтырган jытту алтайдың ўстинде
Баратан jолым эмди де бар.

Ойоңот өлөңдў өскөн jериме
Ойноор кўўним эмди де бар.
Келин-кечкин jыргаган Алтайга
Келетен јаңым эмди де бар...

Карган эјем, карган эјем,
Карыгып, анайда айтпагар слер.
Јўзўн-башка эрмек те уксагар,
Јўрўмим кандый, билбезеер слер.

Токыназы jок jўрўмдў болдым,
Торбокты азырап болбозым мен.
Айры тилдиң бажына илинбей,
Амадуума канайып jедетем мен?..»

1963 j.

КЕР АТ

Мени таныбай туруҥ ба сен?
Эзен бе, кер ат, озогы нөкөрим,
Канайып карыҥаҥ, кару нөкөрим,
Кайра көрзөҥ, бу мен!

Јал-куйругын араайын јайкап,
Јашкайакту көзиле мени ајыктайт.
«Тударга келген таҥма болбой...» — деп,
Тууралап, тууралап, чек таныбайт.

Адалар фронтко јӱре берерде,
Аш тартканыс, санааҥа кирет пе?..
Кезикте кӱчиҥ јетпей барганда,
Өчөжип туратаҥ, санааҥа кирет пе?

...Калганчы боочыга сен чыдашпай,
Калтырап турала, кедерлеп баштаган.
Арканы торгылта кыйгырып алала,
Ажымды тӱжӱрип, јолдорго таштагам.

Көгөргөн туулар килеп тургандый,
Көксимде кыйгыдаҥ јаҥылып турган.
Кежириҥ кыркылдап, кенейте токтоп,
Кедерлеп, чек ле баспай турган.

Арбанып, айткылап турала, мен
Арканга талайып, агашла сокком.
Чарчалып чыгала, ичкери чиренип,
Чагыҥ јетпесте, сен уур онтогоҥ.

Тебинип, кӱчиҥ јетпей каларда,
Тегерик көзиҥе јаш айланган.

Тыҥ шырага бастырган кижидий,
Тымык јолдо өкпөөрип ыйлаган.

Ачууҥды чыгара айдынып болбой,
Арканы өрө ајыктап туратаҥ.
Ўрбейип алала, абраныҥ ўстинеҥ
Ўкўниҥ эткенин тыҥдап туратам...

Соок бўдўштў ол јылдарда
Сокконым учун ачынба, кер ат.
Оноҥ башка арга јок болгон...
Онызын бойыҥ билериҥ, кер ат.

Аркага бар, амырап ото.
Артканын сеге мен айтпајдым.
Уур јўрўмнеҥ мал да ыйлаган,
Улустыҥ бегине эмдиге кайкајдым...
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
Өлөҥи јытанган јајгы јалаҥда
Өскө балдардыҥ кожоҥы јајылат.
Ај будакка илинип алала,
Араајын, араајын соодонып јајканат.

Кедери киштеген ўўрине барбај,
Кер ат кобыда јаҥыскан турат...

1963 ј.

ЈАҢЫ ЧЫККАН БАЛАГА

«Келин кижи уул бала тапкан —
Келзин» — дежип, элчилер јеттилер.
«Бороңоттый көстӱ көөркийек эмтир,
Поэт кижи адагай» — дештилер.

Улусты сӱӱндирип, јаш бойыңа
Учурлу кандый ат берейин?
Келетен јӱрӱминг та кандый болор,
Кем болорыңг?.. Кайдаң көрөйин.

Алтай аттар көп лӧ эди,
Адап салары кӱч беди?
Кем болорыңг — онызы учурлу...
Керек кижиниң адында беди?

Ак-јарыкка келгенин керелеп,
Аймакта сени темдектеп салгылаар.
Алтай јоныма, төрӧл јериме
Анайып база бир кижи кожулар.

Азыйда албатым коромјык болгон...
Онызын бистер ундыбас учурлу.
Адаарга сени кӱч беди, экем,
Ак-јарык кördиңг — онызы учурлу.

Тӱшке кирбес ат та берзем,
Тӱңгей ле алтай јӱректӱ болорыңг.
Олјодо-чакта јыгылган уулдардың
Ордына јӱретен эр болорыңг.

Өзӱп келзеңг, бу отырган улусты
Өскӧлӧбӧй јӱр — ол сениң албатыңг.
Өлӧң-баргаазын тепсеген јериме
Өлгӧнчӧ јӱр — ол сениң алтайыңг...

1963 j.

УНДЫБАГАР

Өрө өзүп, сагышка једеле,
Өчөжип качан да јүрбегер, балдар.
Өскө алтайга јажына барадып,
Өскөн јеригер ундыбагар, балдар.

Ойногон Алтайды јектеп те койзоор,
Озогы ла бойы ол артып калар...
Чакпынду суулары күркүреп ле јадар,
Чаңкыр туулары ышталып ла турар.

Арып-чылап, уйадай берзегер,
Арчын јытту Алтайга келигер.
Актанып, төгүн сөс айтпагар,
Албаты слерге анайда бүдер.

Алтай тилигер «јокту» да болзо,
Ак-јарык берген — шоотпогор оны.
Кургаткан курудыс ачу да болзо,
Курсагыс болгон — ундыбагар оны.

Сайыркап, јоноордың јүрүмин билбезеер,
«Санаалу бис» — деп сананбагар, балдар.
Төрөл јоноордың тилин ундызаар,
«Төрөлис бар» — деп айтпагар, балдар.

Төртөн тилге үренип те алзагар,
Төрөл тилигер слердиң артабас.
Куучынаар килең, кеен де болзо,
«Культурный слер...» — деп, кем де айтпас.

Ары болуп, атанып та јатсагар,
«Алтайым» дейле, кайа көригер.
Атту-чуулу эрлер де болзогор,
«Албатым» дежип, айдыжып јӱригер.

Өзөк-буурыгар башка да болзо,
Өмөлӱ-јӧмөлӱ, эптӱ болыгар.
Өрө чыгала, төмөн дө тӱшсегер,
Өскөн јеригер ундыбагар, балдар...

1963 j.

АЛТАЙ УУЛДАРГА

Айылда өскөн Алтайдың уулдары,
Ак сүмердий оморкок болыгар.
Јарынаар ажыра јажыныжып јүрбей,
Јаба биригип, јалтанбас болыгар.

Ӱӱле-коногоор башка да болзо,
Ӱч сӱӱридий, бек болыгар.
Канча калыктың көзинче јӱрзегер,
Кадынның суузындый, јаркынду болыгар.

Өйлөргө удура тең алтагар,
Өйинең озо өчпөгөр, уулдар.
Өскө уулдардың алдына јобожып,
Өскүс немедий көрбөгөр уулдар.

Төрөлиске шыкалган мылтыктың огына
Тӧжигер удура слер база тутканаар.
Албаты учун агару согушта
Алтын сөөгөӧрди слер база салганаар!

Јӱрӱмге удура нак алтагар,
Јӱзигер јажырбай, ачык тудыгар.
Баштапкы јерге јетпес те болзогор,
Бажыгар салбай, бийик тудыгар.

Аргалу јӱрӱмге јединип те алзаар,
Албаты сӧзин ундыбагар, уулдар.
Ачуны, јакшыны бис көп көргӧнис,
Ачу сууны ичпегер, уулдар.

Бала-барканың бажы — слер,
Бар неменің ады — слер.
Алтай јонымның ийдези — слер,
Алтай јеримниң јўзи — слер!

Јўрўмге удура нак алтагар,
Јўзигер јажырбай, ачык тудыгар.
Айылда öскöн, алтай уулдар,
Ижемји салган, јиит уулдар...

КАЙРА ЈОЛ

Эзен болзын, чаңкыр тууларым!
Эзен болзын, ойногон јалаңдар...
Эзен болзын, экпиндӱ сууларым,
Эзен болзын, төрӧл улустар.

Буланат јытту кобылар, јалаңдар,
Бу ла бойоор јажына артыгар.
Боочылар ажып, көп суулар кечип,
Поэдеер ойто катап ла барар.

Кара-көк көстӱ, уйкулу көлдӧр,
Эзен болзын, слер — меним көзимде.
Эзен болзын, кожоңчы келиндер,
Эдиске ӱнигер — јажына көксимде.

Кайда да јӱрзем, төрӧл туулардың
Тымык шуулты көксиме томылар.
Энгирлер сайын өскӧн јеримниң
Эдиске ӱни ыраактаң угулар.

Јаантайын баскан бу алтайдың
Јаңы јаңы јӱректе ачылар.
Чааптың ӱниле, комыргай бажыла
Јажына мени бойына кычырар.

Эзен болзын, эски айлым,
Эмди сеге киперим, та јок...
Эзен болзын, Баргачы ӧрӧкӧн,
Эзен јӱрзеер, туштаарым, та јок.

Эзен болзын, карган кер ат,
Колхозтың кожын эмди де тарт.

Карып та калзаң, уйадап та калзаң,
Качан да болзо, кару сен арт.

Айылдажып јуртаган алтай албатым,
Адыгар чыксын — нак иштегер.
Келетен өйгө балдараар чыдадып,
Келетен јўрўмге кўчееpди беригер.

Јўс ороонды керип те барзам,
Јўрген јеримниң ады болорым.
Јўзўн јондор алдына јўрзем,
Јуртаган слердиң ўнигер болорым.

Буурзак, төрөл килеңкей албатым,
Бу ла бойоор ырысту јуртагар.
Боочылар ажып, көп суулар кечип,
Поэдеер ойто катап ла барар...

1963 j.

JAC

Марина балама төрт ӱлгер

Марина, балам,
Јас келди.
Туулардың төжинең
Чечектер эңилет.
Сениң апагаш
Платьеңди кийеле,
Яблоня агаштар
Эзинге сӱӱнет.
Араайын, араайын
Ӧлӧңниң тазылы
Тыдырап өскӧнин
Угадың ба, балам?
Эне јеристиң
Той балкажы
Кичинек төжиңе
Уур ба, балам?
Тӱни-тӱжиле
Ӧлӧңдӧр тызырап,
Јердиң кыртыжын
Кемирип чыккылайт.
Көпӧгӧш, көпӧгӧш
Баштарыла јайкап,
Телекей ӱстине
Кайкажып тургулайт.

Киленкей балам,
Бу бастыра чечекти
Кичинек колынгла
Сен меге ийгең,
Ачуурканып адаң
Јўрбезин деп,
Алтайдың ўстин
Чечекле бўркегең.
Тынгдазаң, балам,
Не де чыкырайт:
Ол карган, карган
Тал энилет.
Ол јаңыскан, балам...
Је јаска амадап,
Бўрлерин шууладып,
Јўрўмге сўўнет.
Тынгдазаң, балам,
Куштардың ўндерин:
Олор ыраак
Таладаң келгендер.
Кожо ойногон
Оок балдарга
Кожоңын сыйлаарга
Јеткилеп келгендер.
Марина, балам,
Кайда ла јас...
Јердиң ўсти
Чечекле бўркелет.
Сениң апагаш
Платьеңди кийеле,
Яблоня агаштар
Эзинге сўўнет...

1966 j.

ЈАЙ

Тыт агаштың саңызы кайылат:
Тынчу јайдың
Тыныжы кызу.
Тыбырап та јааган
јааш болзо!
Тынарга, байла,
кӱч сеге, кызым...
Меестерди эдектей
эңилген өлөңдө
Меңдебей бышкылап,
јиилектер кызарат.
Аркада чалдыккан
чечектиң ӱстиле
Араайын кыңылап,
адару айланат.
Коркок талдың
будагы мылырап,
Колдорын салып
ийгендий турат.
Кыралар...
Сӱрекей изӱ олорго!
Кылгалар баштарын
кыйналып суурат.
Сениле кожо
бастыра телекей
Сергелең уйкузын
уйуктап јаткандый.
Сениле кожо
бастыра чечектер
Серӱӱнди сурап,
кыйналып тургандый!
Эңгир ле кирзе,
ӱстиңде, балам,

Эрке јылдыстар
јаркынын ийер.
Суузазаң, балам,
эңирги чолмон
Сурлаган чыкту
чалынын берер.
Телекей ўстинде
амыр, амыр...
Тегерик айыбыс
ўстиңде ле турзын.
Сок јаңыскан
бу ла тал
Сооддодып, јанында
чыкырап ла турзын.
Је качан да токтобос
јўрўмниң ўндери
Качан да сениң
ўстиңде турар.
Чалынду кобыда
эртен ле, балам,
Чалгынын омок
кожоңы угулар...

1966 j.

КЎС

Ыраак јерлерден
ойто ло келдим.
Јўрегим сыстайт
неден де улам...
Сергелең јўрўп,
келбейин де дезем,
Сени таштап
болбодым, балам.

Ыраак јерлерден
ойто ло келдим.
Ырызым, байла,
јаңыс ла мында.
Таштап ийеле,
барайын ла дезем,
Тартыжуум, байла,
сениң јаныңда.
Јеристе күс...
Ыраак түштүкке
Јергелей куштар
учкулап браадыры.
Јердиң үсти
туйкайын саргарып,
Нени де сакып,
эригип јадыры.
Кыралар ээн...
Таандардың балдары
Кырлаңды ажыра
учарга үренет.
Кararган обоолор
уйкулу көрүнет,
Карган талдың
бүрлери төгүлет.
Сары түктү
кичинек аңдардый,
Саргарган бүрлери
јорголоп келгилейт.
Сениң кичинек
чедениңе олор
Кемнең де коркып,
меңдештү киргилейт.
Катап ла күс...
Јалаңда иштеген

Кыстардыҥ кожоҥын
угадыҥ ба, балам?
Быjыл ажыбыс
сүрекей jакшы...
Улустар ончозы
ток болор, балам.
Jаҥы аштаҥ
эҥирлер сайын
Jаанаҥ амтанду
калаштар быжырар.
Jаан столына
курсагын чоголо,
Jаҥыскан отырып,
ол сени сананар...
«Балам мениҥ
өлбөгөн болзо,
Баштактанып ажанар
эди...» — деп айдар.
Көзнөктиҥ алдында
jаан күнкузук
Көдрөзин билип,
бажыла jайкаар.
Байрам келзе,
адаларыла кожо
Бастыра балдар
парадка барар.
Jаҥыс ла адаҥ
улустыҥ учында,
Jайканган талдый,
jаҥыскан турар!
...Ыраак jерлердеҥ
ойто ло келдим...
Jүрегим сыстайт
санаадаҥ улам.
Сергелеҥ jүрүп,
келбейин де дезем,
Сени таштап
болбодым, балам!

1966 j.

КЫШ

Баламның сөөгине
келип јўрген койонго

Орой эңирде анда кем онтойт?..
Ол тал комыдайт —
Салкыннаң улам.
Апагаш кары айланып, айланып,
Арканы бўркеп,
Кыш келди, балам.
Карган тал эмди кар бөрўктў
Карыкчал сананып,
Туруп ла јат.
Сеге келген койонок изине
Сеелген кары
Јаап ла јат...
Катап келзем, кару койонго
Кадары тату-у
Капуста берерим.
Кажаттар ажыра кокпоңдоп,
кокпоңдоп,
Кажы ла эңирде
Балама келериң.
Ўркинчек, кортык койонок, койонок,
Ўрпеңдеп бери
Келип ле јўр,
Јаңыскан јаткан јаш балама
Јараш чөрчөгиң
Куучындап ла јўр.
Туу кериген аңчы кижиниң
Тузагына тўшпей,
Јўр ле, койоным.
Тўштўктең ойто јас келгенче,
Тўбекке тўшпей,

Jўр ле, койоным.
Карган тал эмди кар бöрўктў
Карыкчал сананып,
Туруп ла јат.
Сениҥ изиҥе, семтейген чачыма
Сеелген кары
Јаап ла јат...
Јаап ла јат...

1966 ј.

СУХОВ

I

Сибирьде торо,
Сибирьде корон-чак.
Сибиргидий јаңду
Сибирьде Колчак.
Алтайдың чӧлинде
Актардың тойы.
Албаты кыйында,
Интервент тойу.
Отряд походто.
Туулу Алтай.
Күүктер этпейт,
Күскери јай.
Актарга табарган
Улустар јойу.
Отрядтың бажында
Сухов бойы.
Монголдың чӧлине
Капшайлаар керек.
Туркестанский фронтко
Болужар керек.
Революция эмди
Олордоң камаанду.
Терекке бүркеткен
Дӧремне Катанду.
Эр улузы јок
Ээн деремне.
Јуучылдар токтоп,
Јунунат терине.
Бозоголу тура.
Бозудый ийттер.

— Туура көрбөй, карган,
Турана кийдир!
Иконалар алдында
Иуда кулак.
Тили јок немедий...
Тиштери арсак,
Самтар кийимдў.
Сагалы туулак.
Бажырып божобойт,
Баштапкы кулак,
Бөрўгин уштыбайт —
Бөрўниң көзи.
Командир алдына
Айткан ла сөзи:
— Эр улус иште.
Эмди сенокос...
Большевик пе сен?
Исус Христос!
Сагалын уужап,
Кудайга бажырат.
Кинчектў санаазын
Кижиден јажырат.
Тыштанып аларга
Јуучылдар отырат.
Тышкары улуска
Сухов айдат:
— Революция өлбөс,
Ленин јеңер!
Туркестанский фронтко
Болужыс једер!
Катанду ичине
Коммунизм келер.
Бараткан јолысты
Башчыбыс билер.
Кандый да неме
Каткызын јажырат...
Караңуйда элчизи
Каруулдаң карыжат...
Тўндеги мөңкўлер.
Тўңгўрдий толу ай.
Кўзўреген Кадын.
Кўскери турган јай.

...Кержактардың кыстары
Кееркенип алган.
Келиндерге тўңгей ле:
Кемизи јаңды алган!
Контра дешсе кайдак,
Кокырчы ла болзын.
Большевик те дешкей,
Бойдоң ло болзын!
Таңкылаган јуучылга
Таң атпаза кайдат?
Эри јок кержачка
Эригип айдат:
— Көксиң сениң ойлу...
Көстөриң изў кос.
Корым таштy јолдо
Корыгай сени Христос!
Бандиттиң кыйгас огы
Бажыңга тийбей, јаскай.
Калју ады кедерлеп,
Карыжып, ташка баскай!
Чуйдың ыраак баштары...
Чурананың ўни.
Кара көстў јуучылдың
Калганчы ла тўни!..

II

Отряд походто...
Туулу Алтай.
Эр улус иште.
Кўскери јай.
Кумакту јол. Изў.
Кудайга да тўкўр!
Саң башка атту
Заимка — Тўңгўр.
Туркестан ыраак...
Је улус тойу.
Отрядтың бажында
Сухов бойы.
...Маңдайын крестеп, кулак
Мажызын басты,
Таштар туткан буузын

Кержак кезип, јасты.
Тунтур пулемет
Туйуктап адат.
Колдоры шыркалу
Командир айдат:
— Тартышка артканың,
Тайгага јүгүр!
Өлгөн јеристи
Ундыба — Түңүр...
Эбире тайгалар
Эңчейип келди...
Эзирик хорунжий
Бедрейт кемди?
Аттырган улустың
Арказы ойык.
Кенетийин кыйгы:
— Сухов бойы!..
Калаңгы поручик:
Карызында камчы.
Кылыжының мизинде
Кызарган тамчы.
Офицер «јурукчы».
Коркыганы чолмон.
Јуучылдың белине
Јураганы чолмон.
Таң атканы билдирбейт...
Тараканду тура.
Кирнестеде кулактар
Кыйгырганы «Ура!»
Кирнестеде сыра.
Бандиттерге байрам.
Коркышту Сухов колдо.
Хорунжийге кайрал!
Јантык столдың јанында
Јалтыраган офицер.
Јаң тургузып, каныккан,
Јамыркаган эсер.
Өч аларга меңдебей,
Өштүзин тонойт.
Тенек кержактарла
«Демократия» ойнойт.
Кирнестеде табыш.

Кулактарга байрам.
Корымдуны тоногон
Хорунжийге кайрал!
Таң атканы билдирбейт...
Тараканду тура.
Тактага Сухов тайанып,
Таралјып турат:
— Революция өлбөс!
Ленин јеңгер!
Өлтүрзең де, ийт,
Өчибис једер... —
Маузерле өштү
Маңдайына согот.
Комиссардың тижин
Сопогыла оодот.
Калаңы кулактар
Кабыргазын тоолойт.
Шырказына бычагын
Сугала, толгойт.
Коно до шыла,
Комиссар унчукпас...
Кизиреп те ат!
Килемји сурабас.
Каныккан кулактың
Маказы каңбайт.
Артык кыйынды
Сананып, таппайт.
Комиссар көзине
Туркестан көрүнет...
Јалкындый үлдүзин
Эскадрон көдүрет.
Боочылар ашкылап,
Болушка клееткилейт...
Кемизи де катап
Стенеге мергедейт!
Калаңы палач ла
Кандалып күйген таң.
Кадынның јарадында
Командир јылаңаш.
Бандиттер кийнинде.
Балдар, платтар, шальдар.
Коркып калган шымырт:

«Коммунист кижи, балдар...»
Калапту Суховтың
Калганчы ла таңы.
Олорго бӱтпегер,
Суховтың болор јаңы!..
Кадынның јарадынаң
Ол катап ла турар.
Туркестанга отрядын
Ол катап апарар!
Туманду туулар өткӱре
Туркестанга једер.
Калапту эскадрон
Катандуга келер!
Советтердиң јаңын
Черӱлер экелер.
Отрядын ээчидип,
Ол катап ла келер...

1969 j.

ЛЕНИННИҢ МАВЗОЛЕЙИНДЕ

Мавзолей эжиги...
Бу эжик
Бастыра эжиктердең агару.
Бу эжиктең киреле, чыксаң —
Буунығың јоголор,
Јўрегиң ару.
Көп јолдорды ödölö, мен
Көрöргö катап ла
Алдыңа келдим...
Айтпаган санаамды,
Агару кўўнимди
Айдарга слердиң алдаарга экелдим.
Мавзолей туразы.
Ленин мында.
Смольныйга слерди јўрегим
тўңейлейт.
Ишмекчи, солдат
Катап ла бери
Ильичтиң јöбин
угарга келгилейт...
Кыймырап, улус очередь алат.
Кызыл площадька
Албаты толды.
Элен чактарга Ильичке эмди
Элбек площадь
Приемный болды.
Көрнöö јўстў улуска көрзöң —
Көрўнбей турат
Олордың учы.
— Ийдишпей, нökörlör,

Өйигер сакыгар!
Ильичтиң эжиги качан да ачык.
ОАР-дан бүгүн делегация
келген,
Олорды озо божодып ийектер.
Јайымга чыккан
ороонның улузы
Јаан керектү — бойыгар
билереер.
Ильичтиң эжиги — штабтың эжиги,
Телекей улузы бери
келгилейт.
Премьерден ала
Балдарга јетире
Бөрүгин уштып, Ильичке келгилейт.
Албаты тегин келбеген бери:
Ленин улуска
Јаантайын башчы,
Ишкүчиле јуртаган кижиге
Ильичтиң эжиги
качан да ачык!
Көп јолдордың
Тоозынын кактап,
Јүрүмди өткөн кижи эдим.
Посол, јамылу эмес те болзом,
Бозогоор алтап,
Мен Слерге келдим.
— Јүс чакталып, јүре берген
Јүрүмниң түбин
Ойгортып беригер.
Экчелип јаткан телекей үстин
Эбиртип, меге
Куучындап беригер.
Казыр күчтү ороондор до болгон,
Калың чактарга көмүлип калган...
Калапту бүткен
Эрлер де болгон,
Качан түпте ундылып калган...
Меези калың олорго көрө
Мениң јүрүмим
Не де эмес.
Ороон ичинде бастыра керекти

Ончозын айдарга
Сӧзим де јетпес.
Је Слер тӧзӧгӧн ырысту ороондо
Јӱрӱмим јӱрӱп,
Калажым иштейдим.
Јаан иштерге баладый сӱӱнедим,
Јаманга јолыксам,
Тиштерим тиштейдим.
Албаты алдына
Бойыма ла болуп
Адыгар ажыра
Јажынбаган эдим.
Ачык-јарык јӱрген де болзом,
Айткан сӧзигер
Ундыбаган эдим.
Јӱрӱмде бойым јастырып та јӱрзем,
Јӱрегим качан да ару эди.
«Јастыра керектер эттиҥ» — дейле,
Јаба кижини
Баспаган эдим.
Элбек јаткан орооныс ичинде
Эдетен иштерим
Эмди де кӧп.
«Кандый ла керек каруулу» — дейтенеер,
Кару Ильич,
Мен Слерле јӧп.
Бадыштаҥ ала Чыгышка јетире
Бастыра јӧбӧӧрди
Албаты бӱдӱрет.
Бичик билбеген албаты-јоныгар
Бийик космоско
Керептер кӧдӱрет!
Јирме јылдарда
Болчок калажаар
Јибей де, кичинек
Балдарга беретенеер.
Јӱдек јаткан јӱрӱмис кӧрӧлӧ:
— Јӱс ле муҥ трактор болзо! —
дейтенеер.
Ол тужында Алтай јеримде
Ойротия деп область тӧзӧлгӧн...
Озогы чактардаҥ

Албатым айрылып,
Ончо јондорло
Сөзөөргө сўўнген.
Јаңы тургускан јаңаарды јарадып,
Јаан да улус
Бичикке ўренген.
«Анаң ары ўренедим» — дейле,
Адам ыраак атана берген...
Айдың тўндерде адамды сакып,
Араайын энем
Эригип туратан...
Орой тўн киргенче, акта
Ойногон улустың
Кожоңы јаңылтан.
Кызыл чолмонду бөрўктў уулдар
Кыс-келинле
Кейлежип, ойнойтон.
Октябрьды мактап,
Кожоңдор баштаза,
Ойто таңда јаңылып, токтойтон.
«Јаңы јўрўмди төзөйлик» — дешкилеп,
Јарыктаң озо
Ишке баратан.
Томдолып чыккан Слердиң бичикти
Тос јарыдып,
Ўренип туратан...
Өскўрип алган ол уулдараар
Өлўмди, јўрўмди
Өткўре баргандар...
Көксиле олор ороонын корып,
Көбизи јууда
Баштарын салгандар!
Слерле коштой солдатты јуудыс...
Көпөгөш оды
Јажына јалбыраар.
«Ады јок» — дежип,
Улустар айдыжат...
Адам ба, кем?
Кем оны айдар?..
Јўрегис сыстадып, сўўндирип, көкидип,
Јўрўм катап ла јолыла барар.
Телекей јолы

Теңг эмес те болзо,
Је түңгей ле Слердиң
Јолоорло барар!
Буурайып келеткен
Бажымды эңгилтип,
Будыгар јанында
Катап ла турум...
Буунықкан санаамды чечеле, ойто
Бу јўрўмле бараргa турум.
Јакшынак јолыста
Јаскалчык та бар —
Јартын Слерге айдарга турум.
Јаман-јакшы
Сöстöрди öткўре
Јана баспай,
Бараргa турум!..
Кару Ильич!
Уйкугар öткўре
Бистиң јўрўмисти
Тыңдалап јадыгар.
Јаман немени
јаантайын уйалтып,
Јаан јолыста
Маанысыс болыгар!
Экчелип јаткан бу телекей
Ээлебес шўўлтегер
Эзедип турзын.
Революция јарлаган
Пушкалар ўни
Јажыгар тоолоп,
Јажына торгылзын...

1969 j.

АРГЫМАК

Ай јаркынын јабынып,
Амырап калган Алтай...
Тўҥўрдий төҥдөрин јастанып,
Тўженип јаткан Алтай.
Өчўп брааткан костордый,
Өрө ўстинде јылдыстар.
Јыландар чылап көрўнбей,
Јылгылай берген јылдар...
Ай сылулу сулугын
Аргымак адым тиштейт.
Чапчынып, чактар өткўре
Ыраактаҥ меге киштейт!
Кан-Алтайдыҥ тўбиле
Канымдый,
Суулар агат.
Каныгып чыккамда, меге
Каандыктар коркып, багат.
Ар-албаты сўўндирип,
Аргымак адым барадат.
Будда, Христос, Магомет
Будыма мениҥ бажырат...
Аргымактыҥ каны изип,
Токтобой маҥтап барадат.
Јўзисти кўн эркелеп,
Јолысты ай јарыдат.

Алтай јерине токтобой,
Ай-сулугын тиштейт.
Ак-јарыкты айланып,
Ачу-ачу киштейт!
Кай чөрчөктү јеримди
Качан бирде укпазым...
Тибиреп, мантап бараткай,
Тискинин мен тутпазым!
...Арый берзе, јериме
Агыдып оны ийерим.
Токымымды төжөйлө,
Токынап мен каларым...

1969 ј.

УЙКУЗЫ ЈОК ТЎНДЕРДЕ

Узап барган јылдыстар јолындый,
Уйкузы јок, о, јўс тўндерим,
Улустыҥ кулагы качан да укпас
Унчукпай айдылган муҥ сөстөрим...

Айга көрөдим... Эмди ле анда
Араайын, араайын улустар баскылайт.
Улаарып јўрген улустый көрўнип,
Улус көрбөгөн таш тапкылайт...

Тымык, тымык сигналдар келгилейт...
Тыҥдаалап олорды јаҥыскан угадым.
Каруулу јўрўмниҥ учурын билерге
Караҥуй көзнөктиҥ јанында турадым.

Элбек јўрўмниҥ эдегинде де болзом,
Эзирик немедий сўўмјиле толотом...
Јер ўстинде, бу јарык алдында
Јетире нени этпеген болотом?

Кыйынду Вьетнамныҥ шыразын газеттеҥ
Кычырбай, туура таштадым эмеш пе?
Азыраган баламныҥ јўрўмин сананбай,
Аракы ажыра мен ичтим эмеш пе?..

Узап барган јылдыстар јолындый,
Уйкузы јок, о, јўс тўндерим!
Улустыҥ кулагы качан да укпас
Унчукпай айткан, о, муҥ сөстөрим!..

1972 j.

* * *

Катап ла јыгылдым, ыйлаба, энем,
Кату јолдордоң качпаган эдим.
Кару сөзиңди айт, угайын.
Кайран энем,
Канайып турайын?
Јымжак јолды талдабаган эдим,
Јыгыларым деп билбеген эдим.
Көстиң јажын не урайын?
Көөркий энем,
Канайып турайын?
Төрөл тууларым туманды өткүре,
Төөлөр чилеп, јүргүлей бердилер...
Өйлөр ödöт — араайын, араайын!
Кайран энем,
Канайып турайын?
Кичинекте шыркалу тиземди таңала,
Килеп, өрө тургузып алатаң.
Эмди — мениң јүрегим шыркалу —
Энем, энем!
Канайып турайын?
Јаанап алала, јыгыларым деп
Јажына, байла, сеспеген болорың.
Эмдиге јетире ол ло бойым...
Эмискен энем!
Канайып турайын?
Табышту јүреле, ташка илинип,
Такып ла јерге мен јыгылдым.
Кажайган чачыңды канайып көрөйин?
Кайран энем!
Канайып турайын?

Тögўни-чыны тögўлген jериме
Тömön körölö, канайып барайын?
Каруузын jаңыс мен айдайын!
Кару энем!
Канайып турайын?..
Алкышту сöзöörди угатан болзом,
Антей чилеп, мен турар эдим.
Кату-jымжак
Jолдорды ылгабай,
Катап ла ичкери
Мен барар эдим!..

1972 j.

КАЛГАНЧЫ ПИСЬМО

О, кайран јерим, Алтай, Алтай!
Јажынып калдың сен кийнимде.
Москва мениң јўрўмим алгай —
Фашисттиң огы сол ийнимде.

Кайран энем, кару эјелер,
Карыкпагар меге согушта јыгылзам.
Ундыбай, эске алынып јўригер,
Уйалбагар, качан суруум јылыйза.

Кижиден болгой, бу көрнөөдө
Темир де кўйўп, јалбырап туру.
Кийнимде Москва, мен шыркалу.
Беш ле нөкөрим коштой отырыс.

Орус, алтай уулдар болгоныс,
Ойрот-Турадаң бис кожо келгенис.
Омск городто атанар алдында
Ончобыс чертенип, сөзисти бергенис.

Атака ээчий атака келет,
Алты ла нөкөр артып калдыбыс.
Артып калганы суруусты айдар —
Адрестеристи бис суражып алдыбыс.

Јети катап танкка тепсеттис, —
Јер-энебис корулап ла алды.
Көкиген өштўлер келип ле јат...
Көп лө уулдар баштарын салды.

Удура келгенин кайра соктыбыс,
Удабай катап ла танктар келер.

Тереңжип, јерге казынып ла јадыс,
Темирди јеңер күчибис та једер?

Күйүп јаткан тымык јалаңда
Бисти тумчалап, ыш јайылат,
Чамчазын јыртып, нөкөрлөр шыркамды
Таңгылап берген... бажым айланат.

Көзим ле јумзам, мениң алдымда
Көгөрип калган тууларым турат.
Карган энем очоктың јанында
Карыгып калган јаңыскан отырат...

Мал кабырган аркалар көрүнет,
Малдап јүретен ак-бором киштейт.
Эрјине адым та нени сезип,
Эңчейип калган чакызын тиштейт.

Уур шыркадаң суузадым эмеш пе,
Урсул ичиниң суулары көрүнет.
Үстүгип, эмеш уйуктай бертирим,
Үстимде катап самолет күркүрейт.

Таңдакты бүркеп, јер торгылтып,
Танктар катап ла удура клеедири.
Каска бөрүги өчөмик јалтырап,
Батальон ээчий батальон клеедири.

Калапту согуш удабай башталар...
Калганчы катап чертенип аларыс.
Кийнисте Москва. Тескерлеер јер јок.
Учына јетире мында турарыс.

Кайран энем, кару эјелер,
Карыкпагар меге согушта јыгылзам.
Ундыбай мени эске алыгар,
Уйалбай јүригер, суруум јылыйза...

1974 j.

ЭНЕЛЕР

Агарган карлу
Москваныҥ јанында
Атака туштa
алтай уул јыгылган...
Көгөргөн Бадышта
кышкы јабыс күн
Көзине көрүнбей,
јажына јылыйган.
Јаҥыскан, өскүс
карагай үстинде
Јаркынду јылдыстар
өчкүлеп бараткан...
Је өлөрдөҥ озо
эрини тартылып,
Јерин кучактап,
алтай уул айткан:
«Азыраган адам,
эмискен энем,
Алтай јерим,
слер ыраак-ыраак!..
Карлу јалаҥда
јуу јеринде
Јанымда коштой
јаҥыс ла ыраа.
Кару најылар
өштүни истежип,
Кайа көрбөй,
јүргүлей берген...»
Алтайы учун,
Россиязы учун

Анайып алтай уул
јўрўмин берген...
Алтай уулдыҥ
јиидин кайкап,
Ай карыгып,
ўстинде турган.
Өлгөндөр ортодоҥ
уулдарын бедреп,
Орус эмеген
чек арыган.
Алтай јуучылды
кол чанакла
Айлына эмди
ол тартып бараткан.
Орус јаҥыла
солдатты јунала,
Оноҥ өксөп,
көҥкөрө ыгылган.
Огороды ичинеҥ
ороны казала,
Орус эне
јуунадып салган...
Узбек, алтай,
якут энелер
Уулдарына ыйлап,
чачтарын јулган.
Олордыҥ уулдарын,
бойындыйы чылап,
Орус энелер
сөөктөрин јууган.

1974 j.

ПОЭЗИЯ

Көксиңде каның согулбас болзо,
Көдүриңи санаалар
качан да келбес.
Куру сөслө албаты кайкадар
Поэзия слерге обызын эмес.
Бу мындый ла јеңил
неме болзо —
Пушкин дуэльде не аттырткан?
Гомердең ала Горькийге јетире
Кемизи олордың јакшы айттырткан?
Болужы јок, ачык јүректү
Поэт улусты кем кичееген?
Калаңы эмес Есенин неге
Калганчы сөзин канла бичиген?
Артып соңдогон калыгын көрүп,
Абай чөлдөрдө не ыйлаган?
Бай өргөөзин таштап ийеле,
Байрон эригип, не кыйналган?
Боромтык түрмениң
эжигин ачала,
Поэзия Джалильге канайда келген?
Кемигер оны ойынга түңдеген?
Кемигер оны куру кей деген?..

1974 j.

АЗЫЙДАҢ АРТКАН БИСТИҢ КЫЛЫГЫС

Азыйдаң арткан азиат кылыгыс
Азып-тозуп, ойто ло келет.
Эрмекке турбас эски-саскыбыс
Эрикчел ачу санаалар экелет.

Бойыстаң бийик, талантту улусты
Бойыска бистер та не теңдейдис?
Кожо иштеген кижини оңдобой,
Коп угарга та не меңдейдис?

Өрө лө өзүп келген бойысты
Өчүре базарга макатып турадыс.
Теерменниң айланган тегелик тажына
Тегине сууны та не урадыс?

Јамыга турзаас, бажысты каңкайтып,
Јаныста улусты та не сеспейдис?
Јаан улустың алдына јакшыркап,
Јабыс кижини та не тепсейдис?

Чынааркап, өскө кижиниң сөзиле
Чын-төгүнди ылгабай, колыйдыс.
Јарлу болорго бойысты керелеп,
Јарым ла часка геройлор болодыс.

Је качан бирде бойысты оңдоп,
Бойысты каарып, бис айтпай кайдарыс.
Арткан јондорго јергелей теңдежип,
«Алтайлар бис!» — деп оморкоп айдарыс.

1974 j.

ЈИИТ ПОЭТКЕ

Јарлу болорго ўлгерлер бичип,
Јалтанбас омок эр болорың.
Бастыра немеге јаңыдаң көрўп,
Бай јўрўмле сен толорың.

Айткан сөстөриң ару да болор,
Амадууң сениң бийик те болор...
Јалкуурбай иштезең, јар да келер,
Јарык-јарык көп санаалар берер!

Бозом эңирде, таң эртеде
Бозогоң алтап, Поэзия келер.
Је јаркынду күндий ырысла кожо
Јажытту коронын ол кожо экелер...

Күндў де болор, күйўниш те једер —
Кўч ле болор, јиит нөкөрим!
Јўрегиңди улус шыркалап та койзо,
Јўрўмниң јўзине сен омок көрөриң...

Бойына сени теңдеген улустаң
Бийик болуп, олорго килееринг...
«Ас калыктың поэди мен» — деп,
Ачузын јаңыс тўбинде билериң.

1974 j.

КОЖОҢ

Карыккан санаадый,
калганчы кожоңдый,
Карарган аркада
бўрлер какталат.
Айтпаган сөзимдий,
аякышту кўўнимдий,
Айланып, кайдаар да
араайын баргылайт.
Эң ле артык
кожоңым мениң
Элбек шуулаган
аркадый болгон.
Јўзўн өзўмдер
јажарып јытанган,
Јўс куштардың
ўниле толгон.
Кожоңым, јўрўмим,
өлўмим сананып,
Тымык аркала
баскындап јўрўм.
Јўс те јылга
јўрўмди мактазаң, —
Јўзин танытпас
ол ло јўрўм...
Ойгор до деген
кожоңымды јўрўм
Орой бўрдий,
учурта бергей не?
Кереестеп јўректең
айткан сөзимди

Ӱйелер јарадып, учурын билгей не?
Јӱзигер калыкка
јарабай барза,
Јӱрӱм слерге
бир де килебес.
Је өскӱс ле артып
калбайтан болзоор,
Өскөзи меге —
не де эмес.

1974 ј.

ЫРААК ТУРЛУДА

Туранын ичи карангуй.
Туманду кыш... Кар жашкан.
Узап барган сындардан
Уйкузырап кўн ашкан.

Турлуда жаткан жестемнин
Туразында отырым.
Ээн тайгада жадарга
Эрикчелдў ле болтыры.

Токыналу кепшенип,
Тойу койлор жодўлдейт.
Потпойлонын полдорын
Боро чычкан орўмдейт.

Кижи чилеп эстейле,
Кискелер сўт ичкилейт,
Ўргўлей бердим эмеш пе,
Ўлгерим не бичилбейт?

Коночы чылап кызарып,
Коно очомик от кўйер.
Тўлтўйген тымык аралда
Тўниле катап тўлкў ўрер.

Тегерик акта ол ойноор,
Тенгериге ай оксоор.
Оорузы жаан кижидий,
Онтоп-сыктап, ўкў оксоор.

Толыкта ийттин курсагын
Токтонок тўнде база ичер.

Топчылардый истерин
Токтонок булгап, суу кечер.

Койлор јылу кажааңда
Койу арканы тўженер.
Кежирлери кырлаңдап,
Кепшенер, кепшенер, кепшенер...

Јестем ле эјем бажыма
Јаан јастык салгылаар.
А мен уйуктап болбозым:
Санаалар, санаалар, санаалар...

Сугаттыңг оозы туй тоңуп,
Суудагы тош тызыраар.
Тыны кирип келгендий,
Тымык стене тырсылдаар.

Јабылбаган парата
Јаңгыскан тоңуп, чыкыраар.
Бичилбеген ўлгерим
Чычкандар тўнде кычырар...

1974 j.

ЈАЙГЫДА

Јер энем мени
Өлөңлө чуулаган...
Јеңгезек төжөктү
Јалаңда јадырым...
Көк айаста,
Туулардың үстинде,
Булуттарла кожо
Күн браадыры.
Олор јолыла
миллион јылдарга
Күнүң ле мынайда
баргылап ла јат...
А мен дезе
бу јарыкта
Төртөн лө јашту, је
јүрегим сыстайт.
Үстимде шуулаган
бу үркинчек бүрлер,
Күс ле келзе,
какталып калар.
Ойгонып келеле,
онон ло көрзөң:
Өйлөр өткөн —
Катап ла кар.
Је бүгүн меге
јылу ла јайым.
Адару күүлеп,
мөт бедрейт.
Мени соододып,
будактаң будакка

Тийиңдер секирет,
тийиңдер секирет.
Аксаңдап келеле,
мениң јаныма
Алаң кайкап,
аспан токтойт.
Канадын јаңып,
скрипказын алып,
Качан да укпаган
симфония ойнойт.
Јўрўмниң, ырыстың
кўўзин тыңдаалап,
Тымык чибилер
араайын ўшкўрет.
Чочый берген
карагай кенейте
Чочогойын ычкынып,
будыма тўжўрет.
Кандый тымык!
Кайдаар ла көрзөң:
Карлу мөңкўлер
ыраак, ыраак...
Канча да кирези
сананып јатсам,
Карыырга јетире
эмди де узак...

1974 j.

ЈАСКЫ ТЎНДЕ

Карањуй көзнөктў
јабыс турада
Кандый да келин
тўниле ыйлайт.
Өткўўлдиң јанында
кандый да уул
Өкпөөрип, кыска
јўрегин сыйлайт.
А јалањдарла, бастыра
јолдорло бўгўн
Эрке, эрке
јас келип јат.
Талдардың бўрчўгин
ол сыймап ийгенде,
Тарс этире
јарылып ла јат.
Эжинең ырашкан
ўй кижи ыйлайт —
Эрикчел санаалар
көксимде толтыра.
Унчукпай, тўмен
јылдыстар отторын,
Улугбек чилеп,
ајыктап отырым...
Јанымда турган
бу јаан теректер
Јайыла берер
ай ла толзо.
Улус бойлорын
јамандап ташташпай,
Бу Улу Јўрўмди оңдойтон болзо...

1974 j.

ТЕЛЕКЕЙДИН ЧЫРАЙЫ

КОЖОҢДО, КОЖОҢЧЫ, КОЖОҢДО

Кожоңдо, кожоңчы, кожоңдо,
Кожоңың ыраак јайылзын.
Корейде, Вьетнамда, Иранда
Најыларыска ол угулзын.
Амыр-энчӱ бистиң ижисти
Амыргыдый ӱниңле мактазаң.
Ыраактагы нөкөрлөристи
Ырысту јӱрӱмге кычырзаң.
Бистиң агару јолысты —
Амыр-энчӱни чӱмдезең.
Чума јепселдӱ өштӱни
Чугулду сөзиңле каргазаң.
Кожоңдо, кожоңчы, кожоңдо,
Ӱниңди угат Кочжедо,
Јалтанбас најың тӱрмеде
Бӱдӱп јат сениң ӱниңе.
Вьетнамда карындаш улустар
Кожоңыңа сениң сӱӱнер.
Корейде герой солдаттар
Алкышты јеңӱле јетирер.
Јотқондый ӱниң јайылып,
Ончо улусты јеңӱге кычырзын.
Тыңыда, чокым, коолодо
Кожоңдо, кожоңчы, кожоңдо...

1951 j.

ЛЕНИНСКИЙ КЫРЛАР

Айланайын, Ленинский кырлар,
Айылдап келдим
Сенің алдыңа.
Кеен јалбак сыртың ајыктап,
Кайкап көрдим омок бажыңа.
Јаштаң ала
тууларда өскөм,
Јажымда көп
тайгалар көргөм.
Булут чийген
мөңкүлер билерим:
«Кара-Таш,
Төңөрөк...» —
адап берерим.
Олордың буурыл баштары
Чактың-чакка
Көк тожоң.
Өзүмдер јок кају тажында...
Је сен бийик олордоң!
Олордың карлу бажына чыгарга,
Базарга ийде-күч керек.
Је сенің бажыңа
чике чыгарга
Чыдал, көгүс,
санаа керек.
Олордың мөңкү
соок тошторы
Телекейге көрүнбес бастыра.
Је сенің
јаркынду баштарың

Јалтырап көрүнет
кайдаң ла!
Јаранат өргөөлөр
сениң үстиңде,
Өрө өзөт,
төзөлөт јаңыдаң.
Өргөөлөр өзөр,
не дегежин,
Олор
Ленинский
кырларда.

1953 ј.

МЕНИҢ КНИГАМ

Москва — Алтай.
Пассажирский вагондо
Эки кондыбыс
бис узун јолдо.
Французский романду
ўй кижи јанымда,
Мен дезе
көзнөк алдында.
Кайда да
коштой кыпта вагондо
Чурана јайымда,
улустар кожоҥдо.
Уралдыҥ туулары,
ашту
чөл — кебистер —
Кычырарга меге
баалу бичиктер:
Качан да мында
башкир
Салават ўлдўлў
Каан кынјызын
ўскен јеҥўлў.
Бу јалаҥла салкындый јайылып,
Чапай маҥтаткан,
актарды сўрўжип...
Көзнөк өткўре
көрўнет алдымда
Јаҥы заводтор
чаҥкыр ыштарда.

Агроном черўзи
көрўнет
јалаңда.
Олор до мениң
кычырган
книгамда.
Эртен маңтадып
једерим
Алтайга,
Соныркап
көрөрим
ашка,
јалаңга.
Садтар табыжын
тыңдап, тууларга
Мен чыгарым
малчыга туштаарга.
Эңгир. Ўй кижи
романын божодып,
Араай
салып,
ўшкўрет
тыңыда.
«Байла, кандый
бир
Дантес
согушта
Кадалып өлгөн
каргышту јыдага...»
...Мениң книгамның геройы заводто,
јалаңда.
Мениң геройым өлбөс
чактарга.
Мениң книгам
батпас
тактага,
Кычырып болбозың
учына чыгара!

1953 j.

МОСКВАНЫҢ АЛДЫНДА

Мында јажыл элбек јаланғдар
Учы көрүнбес ыраак чөйилет.
Шаңкызын салган чичке кайыңдар
Јайым салкында омок шуулажат.
Јеңил канатту салкын мында
Уйкуда јырааны ойноп табарат.
Уур мажакту аштар јаланғда
Јажытту шуулап, араай јайканат.
Тоорчыктың үзүлбес мөңүндий үни
Јылдыстар күйгенче, төгүлет... төгүлет...
Поэттиң сүүген кожоңчы кужы
Амыры јоктоң кемге кожоңдойт?
Колхозчы кыстың кожоңы анда
Јүрекке тийип јаңырайт јаланғда.
Оның өткүн үнин ээчиде
Санаам учат... ого туштаарга...
Тоорчыктың үзүлбес мөңүндий үни
Ай ашканча, төгүлет... төгүлет...
Поэттиң сүүген кожоңчы кужы
Нени сезип, токтобой кожоңдойт?

1953 j.

ШЕВЧЕНКОНЫҢ СӦӦГИНДЕ

Энчейген јабыс талды эркелеп,
Элбек чӧлдӧрлӧ Днепр агат.
Узун тӧҥниҥ чике бажында
Улу поэттиҥ сӧӧги агарат.

Тарастыҥ бийикте сӧӧгиниҥ ӱстиле
Табылу булуттар айланып тургулайт.
Тӱштерин тӱженип, олор меҥдебей,
Тӱндӱкти көстӧп, ойто баргылайт.

Улу кижиниҥ сӧӧгин ајыктап,
Унчукпай турдым мен тӱжине.
Арчын јытту Алтајдыҥ чечегин
Араајын салдым поэттиҥ тӧжине.

Буудырган Днепрдиҥ бууры кајнап,
Огырып, онтоп, чӧлдӧрлӧ барат.
Ајлаткыш тӱбин ајыктап, тыҥдап,
Албатыныҥ поэди анда ла јадат...

Ганевка, 1960 ј.

ЛУМУМБАНЫҢ КӨЛӨТКӨЗИ

Кажы ла эҥирде Африка ӱстинде
Канду таҥдактар кызарып өчөт.
Кадалгак эмиктӱ грандарды јайладып,
Кажы ла тӱнде Лумумба ӧдөт.

Кынјызы шыҥырап, најыларыла кожо
Кыйынга бастырган јериле барат.
Бамбук јабылу јурттарда токтоп,
Баобаб тӧзине ол амырап алат.

Ӧзӧктӧр сайын кулдар онтожот,
Ӧчин аларга даба[1] өксӧйт.
Бастыра ороонды Лумумба ӧдӱп,
Базыдын токтотпой, парламентти көстӧйт.

Је ӧштӱлер дезе парламентте оны
Базып саларга баштарын көдӱрет.
Јалдадып алган јамыркак пигмейлер[2]
Јаан кижиниҥ јӱзине тӱкӱрет.

Сӧӧк блаашкан ийттердий кыҥзыжып,
Сӧс айттырбай, будынаҥ туткулайт.
«Штаттар» эдип, төрӧлин саткылап,
Јамызы јокко артпаска тургулайт.

Кенеде соккылап, колдорын кӱлийле,
«Генерал» атту немеге бергилейт.

---

[1] Даба — африканский абыл.
[2] Пигмей — сӱрекей кичинек сынду улус. Автор пигмейлер деп санаазы кыска улусты айдат.

Карағуй тўнде катап ла оны
Катанга јаар туйкайын ийгилейт.

«Кулугур! Эмди калганчы катап
Кудайга бажыр!..» — ийде салгылайт.
Карманын тинтип, тоноп алала,
Карағуй тўнде катап аткылайт!

Је канду таңдак өчө лө берзе,
Колында кынјызын Лумумба ўзет.
Кадалгак эмик грандарды јайладып,
Кажы ла тўнде Лумумба ödöт.

Карағуй, јотконду тўн өткўре
«Кем анда?» — деп, кыйгылар торгылат.
Октоң јыгылган палачка удура
«Лумумба!» — деген каруу угулат.

Кынјызы шыңырап, најыларыла кожо
Кыйынду јериле катап ла барат.
Бамбук јабылу јурттарды тўймедип,
Баштап алала, ичкери апарат...

Кара албаты ойгонып келген —
Кара Африка, өрö тур.
Бастыра таладаң кыйгылар торгылат:
«Лумумба тирў!», «Африка, тур!»

1961 j.

ГРАНИЦАДА

«Кудайдың сүрин, алтын, валюта кожо апарып јадыгар ба?»
(Таможенниктиң сурагы)

Нөкөр майор, чамаданым бу.
Ача тартып, ајыктап көригер.
Тегин јүрбедим, паспортыма слер
Темдекти капшай тургузып беригер.

Эдилү алтынды, шыңырууш мөңүнди
Энедең чыккалы көрбөдим мен.
Кудайзак болуп, бажырбаган эдим,
Кудайдың сүрин кайдатам мен?

Поездти капшай ајыктап көрөлө,
Гранды ачып, слер божоткор.
Баштыкты тегин чечпегер, майор,
Валюта эмес — ол значоктор.

Ол значокто Ленинниң сүри.
Оны румын ишмекчи тагынар.
Оманда кулдар ого јединзе,
Оның сүринең күч алынар.

Тегин јүрбедим. Паспортыма слер
Темдекти капшай тургузып беригер.
Јошкын эмезим. Мен советский кижи.
Јолым ыраак, онызын билигер.

Гран ажыра ишмекчи карындаштар
Канайып јатканын көрбөгөм мен.

Ангольский негр тартышта дешкилейт,
Акту санаазын укпагам мен.

Лумумбаның сөөгине эмдиге јетире
Чечектең ўзеле, салбаган эдим.
Фидельди көрўп, эмдиге јетире
Бек сөзимди айткалак эдим.

Алжир јайымда. Олорло кожо
Акту күүнимнең сўўнерге турум.
Карањуй тўнде кубинле кожо
Гаванский портты корыырга турум.

Анкарада ўренген студентле кожо
Амыр-энчўни кичеерге турум.
Аңданып јаткан јўрўмниң учурын,
Алтайдың ўстин билерге турум.

Амадуум мениң ол, майор,
Алтын-мөңўнди кайдатам мен?
Куйагым мениң СССР эди,
Кудайдың сўрин кайдатам мен?

Унгены, 1962 j.

МЕНИҢ ЫРЫЗЫМ

Ырысту болорго акту бойыма
Көп лө немелер керек јок болор:
Јўрўмеер ле јаранып, ырысту болзогор,
Јўрегим мениҥ ырысла толор.

Јўзўн укту јондорым, слердеҥ
Јўрегим чөкөбөс, јўрегим согор...
Јаҥы чыккан балдараар каткырза,
Јаан ырызаар — менийи болор.

Мен бойымныҥ јеримде, бойымныҥ
јолымда.
Айлым јокто — јериме конорым.
Јаҥы ла өскөн күн келди јайылза,
Јаш баладый ырысту болорым.

Јер ўстиле таркаган најылар
Јуулыжып келзе, мени кычырар.
Јўс бокалдар шыҥырты угулза,
Јўрегим ойноп, ырысту согулар!

Кожо ойногон ўўрелер меге
Кожоҥдоп берзе, кожоҥын угарым.
Азыйгы көөркийлер јўргўлей де берзе,
Ак-јарыкта ырысту артарым.

Өчөп мени ченеген улусты
Өштөбөй, олорды ундып саларым.
«Андый-мындый неме...» де дешсе,
Алдырбас, нөкөрлөр,

Мен ырысту болорым...
Јакшы ўлгерди нөкөрим бичизе,
Јаркынду санаазы меге једижер.
Ого кўйўнип, сагыжым карыкпас,
Оның ырызы меге де келижер.
Јўрўмис јаңыс, албатым, слерле
Јўрегим соккончо кожо артарым.
Јўрўмим мени туйуктап та алза,
«Ырысту мен!» — деп, өчөжип айдарым.
Уур јолдорло слерле кожо
Учына јетире кожо барарым.
Карый да берзем, өлўмим де келзе,
Калганчы катап ырысту болорым!..

Јўрўмнең ыразам, ачынбагар меге,
Меңдебей, араайын јўре берерим...
Алтыннаң баалу ырызымды слерге
Ак-јарыкта
Артызып саларым...

1962 j.

ТАЛАЙ

Канча поэтке мактаткан талай
Каскак јаратка кўркўреп согулат.
Экчелип јаткан толкуныҥ ўндери
Эҥирлер сайын эрикчил угулат.

Кере тўжине байканду кемелер
Кемди де талайдаҥ јайканып бедрейт.
Көпөгөш өҥдў талайга көргөмдө,
Көксимди туйук санаалар өрўмдейт.

Тудуп болбос ийдезин јажырып,
Туйукта јадары уур ла база,
Элен-чакка нени де этпей,
Экчелип јадары кўч ле база...

Констанца, 1962 j.

МИХАИЛ ЭМИНЕСКУ

Румыниянын Албаты
Республиказынын улу поэдине

Тербезен баскан телекей ўстиле
Тескинип, айланып куйун шуулаган.
Ундылып калган јокту турада
Улу поэт ölўп бараткан.

Јокту ороонның јокту поэди
Јоболду јўрўмнең айрылып бараткан.
Јемтийе кўйген свечиниң алдында
Јелбер чачтары јайылып калган...

Јеңў истеген јер ўстинде
Јетире айтпаган санаазы калган.
Экче бичик таныбас јонына
Энчиге јаңыс кожоңы арткан...

...Ачык маңдайлу, ады јарлу,
Ачык-јарык јўректў болгон.
Јокту јонының адаанын алып,
Јолынаң чыкпай, ол ичкери барган!

Эне-адазы бай келинге
Эр јажына ол санаазын салган.
Экчелген кара талайдың толкузын
Элен чакка көрöргö сананган.

Је тургузып алган бек амаду
Туманду тўнде турнадый, јоголды.
Эдў улуска истедип, курчадып,
Эдреңи улустың кыбында јыгылды!

Эне-адазы бай келинек
«Эрим сен...» — деп, көрөргө келбеди.
Элен-чакка көрөтөн көк талай
Эрикчең күркүреп, толкузы экчелди.

Тербезен баскан телекей үстинде
Тенибер салкын кородоп огырат.
Јокту ороонның јокту поэди
Јокко бастырып, өлүп барадат...

Кара талай ыраак түштүкте
Кайра келбес јүрүмдий күркүрейт.
Бала чылап, бай келинек
Балдар[1] сайын ийиктелип бийелейт.

Јүзүн отту өргөөлөр сайын
Јүс бокалдың шыңырты торгылат.
Күзүңги чилеп, шыңырап анда
Келиннің өткүн каткызы угулат.

Өлүп бараткан поэттиң көзине
Өскө јүрүмниң улузы көрүнет,
Ачана баскан јокту ороону
Аргалу, ырысту болгоны көрүнет...

...Эңирги куйун эжикти токпоктоп,
Эзн чөлдөрлө ээчижип баргылайт.
Эдреңги улус поэтти аjыктап,
Эжиктиң јанында эрикчең тургулайт...
. . . . . .
. . . . . .

Је албаты јаңды колына алала,
Јеринде јаңы јүрүмин төзөгөн,
Албатызы учун тартышкан уулдарын
Албаты ундыбай, өрө көдүрген.

Эл ортодоң албаты поэтке
Эң артык кызын кудалап берди.
Эзен туштагы санаазын бүдүрип,
Экилезин түштүк талайга экелди.

[1] Бал — улустың кычыртулу ойын-јыргалы.

Кök талайга көргүлезин деп,
Бийик јаратта тургузып салдылар.
Эзен туштагы поэттиң санаазын
Эмди ончозын бүдүрип койдылар...

Оноң ло бери каскак јаратта
Олордың сомдоры ыраактаң агарат.
Таш та болзо, төрөлин аjыктап,
Ташташпай, экү анда тургулайт...

Бухарест, 1962 j.

ЭНРИКО

Энрико, Энрико, кубинский уулчак,
Эртен тура
Ол эрте турат.
Колына щетка, крем алала,
Кожоңдоп, секирип
Оромло барат.
Сыгырып, сыгырып тротуар јанында
Сыр кожоңло
Ол ӧдүктер арлайт.
Гаваньда, площадьта, оромдо, кафеде
Газеттер садып,
Солундар јарлайт.
Панамадаң ала Перуга јетире
Бастыра солунды
Энрико билер.
Фидельдиң айткан калганчы сӧзин
Бир де јастырбай,
Ол айдып берер!
Газедин садып божойло, уулчак
Кадуга терлӱ
Пиджагын илет.
Карманга салган кӧмӱрин алала,
Стенелер сайын
Буквалар чийет.
Эңгир ле кирзе, оттор јарыза,
Энрико албаты
Школына келет.
Тоолорды тоолоп, бодолго бодоп,
Доского «Вива
Куба!» деп чийет.

Ӧштӳлер Кубаны кыйа да кӧрзӧ,
Энрико ӧзӧр,
Ол кӧпти билер.
Доского, јерге, стенеге, кумакка
«Вива Куба!» деп
Ол тӳҥей ле чийер!
Энрико, Энрико, кубинский уулчак.
Эртен тура
Ол эрте турат.
Колына щетка, крем алала,
Кожоҥдоп, јаҥы
Јӳрӳмле барат!

Гавана, 1963 ј.

КУБИНСКИЙ ЭНЕ

Бир колыла
Балазын кучактап,
Бир колына
Автомат тудунган,
Кумакты јунган
Талайды ајыктап,
Кубинский эне
Јаратта турган.

Маңдайы, чачтары
Јаркынду көрүнген,
Мадонна ошкош,
Ол јараш болгон.
Салкынга јайылган
Чүми јок јикпези
Јайымга кычырган
Маанылый болгон.
Карибский талай,
Бажырып тургандый,
Кају јаратка
Төбөзиле түртет.
Јиит эненин
Кийни јанында
Јаңы туралар
Булутка сүзүлет.
Алды јанында
Көк талайла
Күнге мызылдап,
Керептер барат.
Өңөлөп, талайла
Эжинип келетен

Ӧштӳни кетеп
Ӳй кижи турат.
Бир колыла
Балазын азырап,
Ак-јарыкка
Ол јӳрӳмди өскӳрер.
Эмди ле талайдаҥ
Ӧштӳлер чыкса,
Экинчи колыла
Ӧштӳни өлтӳрер!

Пинар дель Рио, 1963 j.

ЈАРАТТА ТУШТАШ

Чечектер садаачы балага,
Лала Лурдеске

Сурлаган толкулу
Талайга көрөдим...
Сурайтан сурагым
Эмди де көп.
Ах, Лала, Лала,
Айтсаң меге, Лала,
Карибский талай
Нениң учун көк?
Балга бараткан
Мулат кыстардый,
Пальма агаштар
Нениң учун коо?
Сайрап јаткан
Салкынду јараттың
Сай таштары
Нениң учун оок?
Ах, Лала, Лала,
Сендий бўдўштў
Седең кыстар
Кайда да јок!
Чалкойто тўшкен
Көк талайдый,
Чаңкыр көстөриң
Нениң учун соок?
Каткы јогынаң
Талайлар кечип,
Карлу ыраак
Россиядаң келгем.

Лала, Лала,
Ачынба меге,
Тарынба меге —
Сурайын дегем.
Каткыңды сениң
Укпаган болзом,
Качан да анайда
Мен сурабас эдим.
Карлу јерим
Јок болгон болзо,
Качан да ойто
Мен барбас эдим...
Билижип те алзаас,
Бистиң салымыс
Теңиске бөлиткен
Эки таладый...
Јўзибис бистиң
Бўдўштеш те болзо,
Јўрген јўрўмис
Эки талайдый.
Мен билерим:
Карибский талай
Өңгин сениң
Көзиңнең алган.
Коо сыныңды,
Ээлгир колыңды
Јаратта турган
Пальмалар алган.
Саргара кўйген
Бу сай таштар
Салынып алган
Јинјиңе тўңей.
Талайдың кўрең
Быјыраш өлөңи
Тарак тыгынбас
Чачыңа тўңей.
Оның учун
Јаратта турган
Мулат кыстардый,
Пальмалар коо.
Салымыс бистиң
Эки талайдый,

Чаңкыр көстөриң
Оның учун соок!
Алдыңда турган
Корзинада толо
Јаш чечектий,
Јаркынду бололы.
Ах, Лала, Лала,
Ачынба сен, Лала,
Мындый да тушташка
Ырысту бололы!..

Варадеро, Куба. 1963 j.

Гаванада революциядаң озо јоктулар јаткан кварталда, сыраңгай ла талайдың јарадында, кичинек сквер бар. Качан тропический күн учы-кыйузы јок теңиске чөңгө лө бергенде, бу сквердеги негрито деп атту саң башка јаан куштар учкулап келгилейт. Олор мында конгылап алала, ойто талай јаар эртеэрте учкулай бергилейт. Автор бу ўлгерде революциядаң озо болгон јўрўмди бичип јат.

НЕГРИТО

О, негрито деген
Саң башка куштар,
О, негрито деген
Кунукчыл куштар,
Канадаар јайып,
Таң атса ла
Казыр талайга
Слер не барадаар?
Эрке бўрлердиң
Ўнинең чочып,
Эрте, эрте
Слер не турадаар?
Јокту кварталга
Конгылап алала,
Јотконду талайга
Слер не барадаар?
Караңуй кирзе ле,
Гавананы көстөп,
Кажы јараттаң
Учкулап келедеер?
Карибский талайдың
Ары јанында
Канайып тўжиле
Јемзенип јўредеер?
О, негрито деген
Саң башка куштар,
О, негрито деген,
Слер, јобош куштар,
Јотконду талайга

Барбагар слерлер,
Јокту кварталга
Конбогор слерлер.
Јокту кварталда
Кӱнӱҥ ле сайын
Кубинка ыйлайт —
Ол јокту, јокту...
Кӱнӱҥ ле сайын
Ол слерди сакыйт,
Келбегер бери —
Слер өскө јолду.
Ак байканду
Кемечи меҥдедип,
Сӱӱгени талайла
Эжине берген...
Карибский талайдаҥ
Ырысты тудала,
Кайра сеге
Мен келерим деген.
Гавань отторы
Кӱйе ле берзе,
Кажатта экӱ
Туштажарыс деген.
Нени де сеспей
Бис коштой отырып,
Негрито куштарга
Көрөрис деген.
Табылган ырысты
Бис экӱ темдектеп,
Таверна сайын
Ойноорыс деген.
Теҥери алдыла,
Гавана городло
Тегин ле телчип
Јӱрерис деген...
Је Карибский талайдыҥ
Калјуурган толкузы
Канча ла катап
Јаратка согулган.
Кубинка кыстыҥ
Сакыган ырызы
Муҥ тамчыдый,

Оодылып, чачылган!
Ак байканду
Кемени сакыырга
Арып чылады
Сеньорита Чомон.
Негрито куштар
Каруузын бербеди,
Өчө берди
Энгирги чолмон.
О, негрито деген
Саң башка куштар,
О, негрито деген
Кунукчыл куштар,
Антильский талайда[1]
Болбодыгар ба слер?
Ак байканды
Көрбөдигер бе слер?
Энгирлер сайын
Јокту кварталдаң
Энелер сыгыдын
Угадыгар слер.
Эрте, эрте
Ээн јараттаң
Олордың сомын
Көрөдигер слер.
Сай кумакту
Јаратта энелер
Сахарный тростниктий,
Јайканып тургулайт.
Көпөгөш өңдү
Талайдаң кööркийлер
Көстөрин салбай,
Көргүлеп тургулайт.
Олордың үстинде
Көпөгөш теңери.
Негрито куштардый
Кап-кара булуттар.
Уулдары талайдаң
Бурылбас кайткан —
Улам ла мынайып

[1] Антильский талай — Карибский талай.

Канчазын турар?
Айса, олорды
Байканыла кожо
Антильский талай
Базырып салды не?
Айса, тонокчыл
Янкиге[1] олор
Туштажып, баштарын
Талайга салды не?..
Јок, кубин уулдардың
Јажытту јолын
Бу јарыкта
Кем де билбес.
Өйлөр келер,
Кубаның уулдары
Өйинең озо
Качан да келбес.
Эм тургуза
«Гранма»[2] кереп
Амьр, тымык
Мексиканский портто.
Ээн талайга
Көрбөгөр, сеньора,
Эм тургуза
Арай ла эрте.
Өйи јетсе,
Карибский талай
Өңдөйип чыгала,
Јаратка согулар.
Ол јотконноң
Строй чачылар,
Ол јотконноң
Түрмелер оодылар!
Антильский талайды
Уулдар кечкилеп,
Ак байканын
Јайылтканча келер.
Олор јаңыс ла
Слерге эмес —

---

[1] Янки — Американың талай черўзи.
[2] «Гранма» — Фидельдиң революционный кереби.

Ончо улуска
Ырысты экелер.
Ол тужында
Негрито куштар
Омок-седең
Учкулап келер.
Јокту кварталда
Јуртаган слерге
Кубин уулдардың
Эзенин экелер!

Гавана, 1963 јыл.

ӨРГӨӨ ПЕЛЕШ

Нафталин јытту кыптарла мени
Баштап алып, гид токоорот.
Корольдың угын јастырбай куучындап,
Өткөн чактарда јўрўмди коскорот.

Туристтер алдында отыргыш ўстине
Турецкий паша отырган деп айдат...
(Каандардың јўрўми каныма тийет,
Капшай куучынын божотсо кайдат).

Орыннаң турбай, наследний принц
Оптонып, кара кóфе ичкен дейт.
Койрык бутту бу алтын столдо
Корольдың иштеген јери дейт.

Кўндўлў гид! Слердиң куучынаар
Оңдобой турум, јаманым таштагар.
Баштап алган куучынаар ўзеле,
Мындый суракка каруузын айдыгар:

«Кастың канадын курчыда јоноло,
Каандардың чийген бичиги кайда?
Канча јўзўн албаты башкарып,
Кайралду эткен кереги кайда?

Баштары буурайган тенек пашалар
Базынчык законды эмдиге чийгилейт.
Караңуй чактардаң арткан корольдор,
Карчага чылап, өргөөдө ўргўлейт.

Колы торсокту ишмекчи улусты
Корголјын окло эмдиге аткылайт.

Улу болорго мууканып, эмдиге
Улустың сөөгинең өргөөлөр туткулайт.

Колында канды чала јунала,
«Государство — мен...» — деп, кем
айткан?
Коркышту јалчыны јалдап алала,
Лумумбаны кече кем аткан?»

Албаты коркыткан алтын өргөөлөр
Ак-јарыкта эмди де көп.
— Је ончо өргөөлөр музейлер болор...
— Күндүлү гид!
Мен слерле јөп.

Синай, Румыния
1963 ј.

МАРКСТЫҢ ПАМЯТНИГИ

Таштаң эткен тегин пьедестал
Тамырап јааган
Јаңмырга бороrот.

Туйук Лондонның
Табыжын тыңдап,
Туманды өткўре
Маркс көрөт.
Бу тегин ле таштаң
Пьедестал эдерге
Тегин улус акчазын јуунаткан.

Карањуй бараkта
Јуртаган ишмекчи
Карманнаң калганчы
Акчазын кактаган...

Сары туманга ороткон портто
Забастовка јарлап,
Матростор турат.
Тунгак јаңылган ўндерин тыңдап,
Туманды өткўре
Маркс көрөт.
Манчестер городто заводтор токтогон.

Плакаттар элбиреп,
Забастовка элбейт.
Изў доменный
Печкени таштап,
Ишмекчи кижи
Правозын некейт.

Биржаның каандары
Биригип алала,

Пикадилли[1] оромдо
Бије салгылайт.
Калганчы күндерин
Сескилеп тургандый,
Карманда акчазын
Кабакка чачкылайт.
Туманду, караңуй
Ороонды ајыктап,
Пьедестал үстинең
Маркс тыңдайт.
Туруп чыккан
Африка үнин
Туманду городтоң
Ол база тыңдайт!
Вьетнамда аткан
Пушкалар үни
Кулагына оның
Угулып тургандый.
Талайып чыккан
Азия оның
Таш көзине
Көрүнип тургандый...

Лондон, 1963 j.

[1] Пикадилли — Лондондо бай ором.

ПРАГА

Алтын башту Прага город.
Каштан агаштың
Бүрлери какталат.
Ачык јүректү Прага городто
Алтын бүрлү
Бульварлар макталат.
Карлов күрдиң ары јанында
Кара өңдү сыра ичкилейт.
Озогы, озогы часла кожо
Он эки апостол[1]
Айланып келгилейт.
Јебрен башнядаң
Чыккылап келеле,
Јердиң үстин ајыктап өткүлейт.
Калың, калың
Чактарды өткүре
Кайнап јаткан јүрүмге көргүлейт.
Јети төңдөги Прага городто
Јебреннең бери
Кан төгүлген.
Бескеге салынган
Чехтердиң салымын
Он эки апостол
Ончозы көрлөгөн.
Төбөзи куйакту
Гугеноттоң ала
Төжинде крестту

[1] Апостолдор — Христостың үренчиктери. Прагада олорго учурлап туткан јебрен башня бар.

Фашисттер де болгон.
Је орустар аттарын
Влтавадаң сугарза,
Ол ло тужында
Амыр болотон...
Советский солдаттар
Сөөктөрин јуунаткан
Төң бажында
Унчукпай турубыс.
Ажып бараткан күн чогыла
Ойногон городты
Аjыктап көрөдис.
Јууп салган сөөктөрдөң ончобыс
Јуук улусты
Бедреп турадыс.
Кажы ла солдаттың
Адын кычырып,
Олордың айткан
Сөстөрин угадыс:
«Слер, јиит үйе,
Өскө ороондо
Јыгылган бистерди
Ундыбагар, балдар.
Кандый да шведтиң,
Фрицтердиң алдына
Качан да јабыс
Болбогор, уулдар!
Слер — Советтиң уулдары.
Слердиң адыгар
Јер үстинде омок угулзын.
Каршу өштүлер —
Өштүгер болзын,
Кару најылар —
Најыгар болзын!..»

* * *

Алтын башту Прага городто
Каштан агаштың
Бүрлери какталат.
Он эки апостол
Кайда да анда
Энгирги шаңдарды
Сокконы угулат...

Прага, 1963 ж.

ВАРАДЕРО

Јажына јажыл
бу алтайдаң
Јараш
алтай
бар дееринң бе?
Куудый апагаш,
эжинип јайканган
Курорттың ады —
Варадеро.
Көс кылбыгар
теңгери алдында
Көк теңиске
эжинип јылынат.
Батистаның
бажын
изўдең корыган
Пальма агаштар
Эзинге јайканат.
Диктатор эмди
Бириккен Штаттарда
Јиткезин тырмап,
Кастроны каргайт.
Тоноп алган
акчазын
карамдап,
Тойо
курсак
јиирінең де коркыйт.
Бистер дезе
оның кыбында

Бифстроган жип,
кóфе ичедис.
Кунугып
турган
дендилер[1] болуп,
Кумакту жаратта
баскындап жўредис.
Балдахон
жабылу
телкем орында
Батистадаң
артык
сайрап жададыс.
Кўркўреп
келген
Атлант
теңисле
Кўрежип,
соодонып,
ойноп турадыс.
Бистерди корыган
Милицияның сомы
Бийик жаратта
турганын
таныйдыс.
Сьерра-Маэстроның
уулдарыла
кожо
Секирип
келеле,
теңиске калыйдыс!
Банкирлер журтаган
Варадеро эмди

[1] Денди — кеен кийимдў, таңаркак кижи.

Бастыра соодын
бистерге берер.
Јўс миллион
акчазын
төжөнгөн
Дюпон[1] до
биске —
ол кайдаҥ једер?!

Куба, 1963 ј.

[1] Д ю п о н — американский миллионер

ЈАРАТТА

Гаванада эң ле јараш ором Карибский талайды јакалай барган. Талайдың толкузы кезикте бетон парапетти ажа коноло, маңтап бараткан тоозы јок машиналарды јуна согуп ийет. Энгирлер сайын сўўшкендер парапетке коштой отыргылап алала, көпөгөш талайды тўн киргенче ле ајыктагылайт.

Кыскылтым өңдў тропический энгир.
Кызып калган бийик теңери.
Булуңда јайканган талайдың тымыгын!
Бу мен кайда? Кемниң јери?..

Көрнөө оттый кып-кызыл булуттар
Көс јетпес талайдың ўстинде кўйгўлейт.
Ажып браткан кўнге баштанып,
Антильский талайга сўўшкендер көргўлейт.

Кыстың тизезин јастанган мулат
Кыскылтым энгирде ол нени ајыктайт?
Көп частарга талайга көргўлеп,
Кööркийлер болзо не унчукпайт?

Ак байканду кемени ајыктап,
Амадузын олор сананды эмеш пе?
Музыка ошкош тымык талайдың
Ўнин олор тыңдады эмеш пе?

Керептер уйуктаган гаваньда оттор
Кемге де имдеп, өчөмик кўйгўлейт.
Энгир олорго энчейип келгенче,
Эмдиге нени де талайдаң көргўлейт.

Эдетен революцияны эткилеп салала,
Эмди эригип отыры эмеш пе?
Айса мында јииттер бириксе,
Артык эрмек айтпас неме бе?

Јайым төрөлин ырысту эдерге
Јаба шүүшкилеп отыры эмеш пе?
Өштүлер табарза, јүрүмин кысканбай,
Өлөргө олор сананды эмеш пе?..

Көрнөө оттый кып-кызыл булуттар
Көс јетпес талайдың үстинде өчкүлейт.
Гаваньда оттор күйгенче олор
Карибский талайга не көргүлейт?..

1964 j.

«ЮМАРИ»

Кабада Пинар дель Рио деп провинцияда «Юмари» деп атту сўрекей јараш ӧзӧк бар. Индийский тилле «Юмари» — ол «Мен ӧлўп браадым» дегени

Энедий энчейген пальманың тӧзинде
Эди шыркалу индеец јыгылган.
Кӧс јеткенче оны эбире
Көпӧгӧш, көпӧгӧш тӧрӧли јайылган.

Јўзўн куштар кожоңын токтодып,
Јўреги сыстап, сӧстӧрин тыңдаган,
Каракула казыр да болзо,
Канын јалайла, ары маңтаган.

Качан да оңбос көпӧгӧш теңери
Карыгып турарда, ӧңи кубулган.
Кайда да оны истежип келеткен
Казыр улустың ўндери угулган...

Кенете оның боромтык кӧзине
Кеен ӧйлӧри ыраактаң кӧрўнген:
Јайым јўрўми... Јаражай эмеени...
Јайканган боромтык толкудый кӧрўнген.

Јайылып клееткен байканду керепти
Јазап кӧрӧргӧ ол бажын кӧдўрген.
Колумб деген коркышту кижиниң
Колынаң кўркўреп, от кӧрўнген!..

Корголjын октоң jаңыс ла ол
Тирӱ артала, качкындап jӱрӱ.
Казыр улустың ӱндери угулат!
Калганчы индеец jӱк ле тирӱ.

Коркышту ӱндер там ла jууктайт...
Корызаң оны,
О Санта Мари!
Jе калганчы тирӱ индеецтиң айткан
Калганчы ла сӧзи:
«Ю-мари...»

Куба, Пинар дель Рио, 1964 j.

ПЛАЙА ХИРОН

Кубада революция учун жыгылган кажы ла жуучылдың сööгине Республиканың маанызын кадап салган.

Картага
тарткан
кара чийўдий,
Чике ле барган
кызыган гудрон.
Тартышка,
жўрўмге
Кубаны көдўрген,
Тарызы жытанган —
Плайа Хирон.
Пальма тöзинде,
жолдың кырында,
Баткак саста
маанылар
элбирейт.
Кажы ла мааны —
жуучылдар
мында
Карабинди
салбай,
өлгөнин керелейт.
Караңуй тўнде
десант
тўжерде,
Каруулда
сегизен ле
жиит уулдар
тургандар.

Карибский талайдаң
чубаган
черўге
Карабин ле
мылтыкту
удура баргандар.
Караңуй
јаратта
башталган согушты
Карибский
талайдың
толкузы билер.
Канына јунунган
уулдарга
болушка
Кастро
меңдеп
ол эртен келер...
Оноң
олордың
јыгылган јерине
Оңбос мааныны
тургузып
салгылаар.
Өлтўрткен
јуучылдар
ойто тирилип,
Өштўге удура
өскөзин кычырар.
Сегизен
маанының
кийин јанында
Серп ле
маскалу
мааныбыс
турар.
Бомбаның,
пушканың
кўзўрти
өткўре

Болушка
телекей
улузы барар.
Төжинде шыркалу
Революция туруп,
Өштүге
калганчы
согулта берер.
Республиканың улузы
маанылар
болзо,
Революция өлбөс,
Революция јеңер!

1964 j.

* * *

Јеримде эмди кыш келген болор...
Јердиң ўсти апагаш, апагаш.
Мында дезе тўштўк салкынга
Шуулап турат кеен карагаш.

Мында кажы ла чеденди өткўре
Эрке көстў роза көрөт.
Кенете ыраак јеримде өскөн
Кўнкелди чечек санаама кирет.

Кырлардаң тўшкен кыргыстың кыстары
Кызыл платьелў коштой өткўлейт.
Эртен-эңир јолыма туштажып,
Эригип калган көзиме көргўлейт.

Јеримде эмди кыш келген болор...
Јердиң ўсти апагаш, апагаш.
Көпөгөш эңирлў чөлдөрдиң кыстары,
Көрбөгөр меге — јўрегимде таш.

Тилиреп учкан куштардың ўниндий,
Тилигер оңдоп болбозым мен.
Көрнөөдий кўйген чокту көзөөрдөң
Көпөгөш тенгерим көрбөзим мен.

Јеримде эмди кыш келген болор...
Јердиң ўсти апагаш, апагаш.
Көпөгөш чөлдөрди ајыктап турум,
Көксимде — сыс, көстөримде — јаш.

Эриккен өскө кижини ајыктап,
Эрке көстў роза көрөт.
Је санаама јаңыс ла ыраак јеримде
Оңгылап калган чечектер кирет...

Фрунзе, 1966 j.

* * *

Отельдиң көзнөгин кайра ачала,
Өскө городты
Аjыктап турум...
Jаан кара көлөткөм оромдо
Чалкойто jатканын
Аjыктап турум.
Jўс отторго чалыткан төжимнең
Jўрегим мениң
Өткўре көрўнет.
Өткөн улустар мениң ўстимле
Өнөтийин тепсеп,
Өткөндий билдирет.
Кар айланып, айланып, айланып,
Карарып jаткан
Көксиме тўшкўлейт.
Jўзўн ле башка истерин артызып,
Jўрегиме базып,
Улустар өткўлейт.
Кандый да врачтың рентгеновый чогы
Төжимди өткўре
Чалытпаган эди.
Кандый да эмчиниң сескир приборы
Канымның тебўзин
Оңдобогон эди.
Тамырым мениң узун jолдордый,
Тартылып, ороонло
Тудужып калган,
Jўрегим мениң миллион отторлу
Город болуп
Туруп калган.
Оның учун улустың истери
Өйлөрлө кожо
Jоголып калат.
Оның учун кар айланып,
Көксиме тўжеле,
Кайылып калат...

1966 j.

* * *

Роза, роза, роза чечек,
Баштапкы ла катап
Мен сени көрдим.
Јебреннең бери
Поэттер бойлорын
Јеңижип келгенин
Јаңы ла билдим.
Солун ўнимди
Сен оңдобос болорың,
Соок јерлердиң
Поэди эдим.
Соодонорго сениле
Билбезим мен,
Сок ло јаңыс
Көрөргө келдим.
Токпок көрөлө,
Тоорчыгың болорго
Тоң өткўре
Ол јеңил болор.
Өйлөргө көрбөй,
Өй өткўрзем,
Өйинең өткўре
Ол јеңил болор.
Сениң тўштўк
Јаражың ајыктап,

Себиде јайылган
Чечекти санандым.
Эрке сени
Мактаган поэттер...
Элебес сөстөрин
Мен эске алындым.
Роза, роза,
Роза чечек,
Баштапкы ла катап
Мен сени көрдим.
Јебреннең бери
Поэттер бойлорын
Јеңижип келгенин
Јаңы ла билдим!..

1967 ј.

МИКИСТИҢ КОЖОҢЫ

Талай...
Ыраак, ыраак Эгейский талай.
Толкулар кўркўреп, јаратка согулат!
Чайка куштар Туниске браатқылайт...
Јаратта Мария Фарандури турат.

Ӧскӧ јаратты јеринең ајықтап,
Ӧксӧп ыйлаган кожоҢы угулат.
ЈылаҢаш буттарын толкулар окшойт,
Кӧзинде јажын салкындар арлайт.

Ак колонназын айаска кӧдўрип,
Акрополь Грецияның тӧжине тайанат.
Магын, кўчин, тўбегин, шыразын
Мария кыстың ўниле айдат...

Јетире ўренбеген полковниктер эмди
Јебрен де культураны јеҢген деп айдат.
Эгей талайдаҢ уулдарын кычырып,
Эҥчейип бийик јаратта ыйлайт...

Ыйлаба, Мария!
Глезостың сўўген гвоздика чечеги
Јебрен јериҢде тўҥей ле јайканар.
МикистиҢ кожоҢы элен чактарга
Эгейский талайдың ўстинде јаҢылар!..

1971 j.

НӦКӦР АЛЬЕНДЕ

Президент өргөөзи
кызарган јалбышта.
Ишмекчи улус,
болушка меҥде!
Нөкөр Альенде,
Сальвадор Альенде,
Миллион көстөри
јаҥыс ла сенде...
Баштапкы ла катап
тойо ажанган
Балдар сени
јеҥдиртпес деп бодогон...
Санаалу јииттериҥ
карнавал тужында
Сантьяго городто
јайым ойногон.
Јаҥы ла јӱрӱми
јеҥилген албатыҥ
Јаҥыҥды јӧмӧп,
оморкоп иштеген.
Сӱри јаҥы ла
оҥдолгон балдар
Сӱтти јаантайын
ичерге иженген[1].
Је «Ла Монеда» өргөө
от-јалбышта.

---

[1] Президент Альендениҥ јакылтазыла Чилиде кажы ла оок балага баазы јокко кӱнӱҥ ле јарым литр сӱт беретен.

Калганчы жылдар
жанында жыгылган.
Бүткүл черүү,
пушкалу фашист,
Альенде көкөр,
жүрекке шыкаган.
Сени сүүген
жокту албатың
Турайын дезе —
колдоры куру!
Ээн өргөөдө
шыркалу жайканып,
Альенде көкөр,
жаңыскан туруң...
Каска бөрүги
өчөмик жалтырап,
Каныккан бандиттер
удура келер.
Патриот Альенде,
көкөр Альенде,
Патрон сеге
эмди де жедер!
«Базынчык көргөн
Чили төрөлим
Бактыртпас!» — деп,
бойыңа айдарың.
Канду шыркадаң
көстөриң жумулып,
Калганчы огыңла
өштүге адарың.
Ээн өргөөдө
жыгылган бойыңды
Эски пончоло[1]
бүркеп койгылаар.
Көкөр Альенде,
сен өлүп калзаң,
Өштүлер сениң
жүзиңнең коркыырлар.
Же эртеннең ала
оок балдарга

---

[1] Пончо — жеңил жууркан.

Айак сўтти
кемизи де бербес.
Ороонның чечеги —
балдар аштаза,
Олорго килеп,
кемизи де көрбөс.
Је тартышка турган
патриот уулдарың
Танктарга удура
јалтанбай барар.
Альенде нөкөр,
маанылый бололо,
Албаты-јондорды
јеңүге апарар.

1974 j.

ЗЛ. ЛУГОВСКОЙ

Москва. Баштапкы ла күкүрт.
Јайылып келген Тверской бульвар.
«Луговской оору. Семинар болбос». —
Ол күн айдышкан поэт уулдар.

Поэт уулдар сыранын барында
Бой-бойына үлгерлер кычырар.
Көкиген олор качызын сананбас,
Көбүктү сыра тамагын кычыдар.

Уулдар ончозы — јиит, каланы.
Москвада дезе баштапкы ла күкүрт.
Бастыра оромдор уулдарга ачык,
Оромдор сайын јүрүм ле күзүрт.

Уулдар ончозы «сүрекей талантту»:
«Улу болорго — бойынды ла кор».
Луговской дезе талантту ла улу,
Је јаныс ла бүгүн ол тын оору.

Москвада дезе баштапкы ла күкүрт.
Јайылып келген Тверской бульвар.
Луговской бүгүн оору да болзо,
Ачык көзнөктин алдында турар.

Баштапкы күкүрт карган поэттин
Бастыра јүрүмин катап эзедер.
Чанкыр салкын төжине согулып,
Чачын сыймап, араайын эркелеер.

Турган поэттин көзине кенейте
Туркестан кумагы ыраактан көрүнер.

Чинар агаштар өчөмик сомдолып,
Чимганның ыраак сындары көгөрөр.

Пушкин турган площадьта кўкўрт
Пушка аткандый, кенейте торгылар.
Јуурканды таштаган оору поэтке
Јуучыл аттардың киштежи угулар.

Тунгак јуучыл кожоңдор угулып,
Сиваштың јаркынду отторы көрўнер.
Јаңыскан турган поэтти танып,
Фрунзе ого колдорын көдўрер...

Оорыган јўреги кычырган ороонго
Оноң поэт атана берер...
Эртенги кўнде катап ла биске:
«Луговской оору. Слер бош» — дежер.

А Москвада дезе баштапкы ла кўкўрт.
Оору поэтке кемис те келбес,
Өскө городто санаага бастырып,
Өлўп јатканын кемис те билбес.

Јажарып калган Тверской бульвардый,
Јайым бистердиң јолдорыс элбек!
Јиит бойлорыс јўрўмнең эзирик,
Јирме јаштуда бис кандый тенек...

1974 j.

МЕН СЛЕРДИ СҮҮГЕМ

КАРЛАГАШ

Кайчы кара канатту
Карлагажым кайда не?
Кажатта уйаң чек куру,
Кажы Алтайга бардың не?

Көпөгөш јас келгенде,
Көзнөгиме келетең.
Кородоп мен јўргемде,
Кожоңдоп меге беретең.

Карлагажым, карлагаш,
Качан ойто келериң?
Карлагажым, карлагаш,
Кожоңдоп качан келериң?

1957 j.

МЕН ЭЗИРИК

Кайра өткөн јылдарды
Мен билбезим, эскирип,
Сураба өткөн өйлөрди,
Сураба, мен эзирик.

Баштапкы кар айлангай...
Бажымды бойым билерим.
Кышкы куйун ыйлагай,
Кыйгырба, мен эзирик.

Айлыма мен келбезим —
Айдың јўзи тегерик...
Кылыгымды билбезиң —
Кыстардаң мен эзирик!

Кейлеп, мени коптобо,
Кемге де јаман этпезим...
Јўрегимди билбезиң —
Јўрўмнең мен эзирик.

Санаамды сен таппазың,
Саарнаба меге, — кедери!
Салымымды билбезиң —
Салкыннаң мен эзирик!..

1957 j.

ТҮШ

«О, Светлана, Светлячок!
Манит взоры твой полет,
Твой далекий огонек
Мне покоя не дает...»
(Грузинский кожоҥ)

Түн караҥуй... түн узун...
Түжиме кирдиҥ, Света.
Араай, араай тымыкта
Адыҥ айттым, Света.

Адыҥ адап табышту
Салкын ыйлайт, Света.
Јаҥмырлу түн салкынду,
Јаҥыскан мен, Света!..

Салдыртып ийген санаага
Салкын јетпес, Света.
Јадып мында ыйлазаҥ,
Јажыҥ јетпес, Света.

Ырап калтыр ортобыс —
Ыраак, ыраак, Света...
Ырыс белен болбозо,
Ыйлаба сен, Света.

Түн караҥуй... түн узун...
Түжиме кирдиҥ, Света.
Араай, араай тымыкта
Адыҥ айттым, Света...

1957 j.

КАРМЕН

«...Ыраак јолдый, Кармен!..»
(Александр Блок)

Көстөринде каткылу
Көк торко кийген, Кармен.
Кирбигинде тузакту
Кинчеги јок, Кармен.

Јўрўми јеңил уулдардың
Јўрегин туткан, Кармен.
Јўзўн укту улустың
Јўрўмин ооткон, Кармен.

Поэттердиң стихтерин
Болчоктой туткан, Кармен...
Бий, јамының алдына
Бийелеген, Кармен!

Тееркек байдың јөөжөзин
Тепсей баскан, Кармен.
Тенектерди ээчидип,
Тенип јўрген, Кармен.

Тўбеги көп салымга
Тўкўрип ийген, Кармен.
Јўрўмин јеңил ödölö,
Јўре берген, Кармен...

Омок уулдар сеге
Олјого кирген, Кармен:
Мериме ле Блок,
Калганчызы мен!

1957 j.

ЫРЫС КЕРЕГИНДЕ ЎЛГЕРЛЕР

* * *

«Ырысту ба слер?.. — кыс бала менең
Јаскы энгирде араайын сурады. —
Тарынбагар меге, ачынбагар меге...» —
Таң чолмондый, көстөри сурлады...

Бозомтык туулардың бери јанында
Былтыргы јылдың өлөңи ышталат.
Ыраактаң, ыраактаң келген эзинге
Кыс баланың көстөри јашталат.

Күйгүлей берген оттор өзөктө,
Күн келдидий, кызарып јайылды.
Айлаткыш түбинде нени де сакып,
Алтын казык айланып токтоды...

«Ырысту ба слер?...» — кыс бала менең
Јаскы энгирде араайын сурады.
Кару, кару көөркийди ајыктап,
Каруузын айтпай, санааркап турадым.

Јүс шүүлтелер суракка јетпеди.
Јүрегим ого каруузын айтпады.
«Ырысту ба сен?...» — деп, кыс баладаң
Каруузын таппай,
Мен ойто сурадым...

* * *

«Ырыс дегени не болотон?..» —
Эңирде чыккан јылдыстаң сурадым.
Эңир јылдыс бийиктең мелтиреп,
«Ырыс дегениң — ол мен...» — деди.

«Ырыс дегени не болотон?..» —
Јалаңда öскöн чечектең сурадым.
Јалаңда öскöн кök чечек јайканып:
«Ырыс дегениң — ол мен...» — деди.

«Ырыс дегени не болотон?..» —
Айланып келген ай-күннең сурадым.
Айланып брааткан ай-күн токтойло:
«Ырыс дегениң — ол мен...» — деди.

«Ырыс дегени не болотон?»
Эбирип келген öйлöрдöң сурадым.
Эбирип келген öй токтобой,
«Ырыс дегени — ол бис...» — деп айтты.

«Ырыс дегени не болотон?» —
Арт-учында бойымнаң сурадым.
Тöжимде јүрегим канымла ойноп:
«Ырыс дегени — ол бойың!..» — деди.

* * *

Таң атты. Јалаңның өлөңин
Тактап салдыс. Керек пе, кайдалык
Тандалай чечектий,
Тайадый көöркийим,
Чикезин айтсаң:
Ырысту ба сен?..
Чаал кайыңның бүринең бажыска
Чалын түшсе, керек пе, кайдалык.
Јаш балдардый,
Каткырып ойноп,
Јаан јолдорго
Кожо баралык.

Јаткан јоныбыс ырысту ба деп,
Јакалай базып,
Кожо сурайлык.
Таңдалай чечектий,
Тайадый көөркийим,
Нени айдар,
Кожо угалык.
Таңдакла кожо тең турала,
Тайганы көстөп бараткан јылкычы,
Табыш-талды угарга турубыс,
Табынча айтсагар:
Ырысту ба слер?..
Јолыска туштаган, јойу таныжыс,
Јорыкчы эмтиреер, јолоорды билбезис.
Јотконды, јутты слер көп өткөнөөр,
Айдып берзегер:
Ырысту ба слер?..
Көпөгөш эңирде кофтазы агарган,
Көбөлөк ошкош, кызычак, токтозоң.
Сакыган уулга меңдебей, биске
Сананып айтсаң:
Ырысту ба сен?..
Јуудаң калган ойгор адалар,
Јуртка конгон кару энелер,
Ырыстың учурын јартап береле,
Айдып берзегер:
Ырысту ба слер?..
Јуудаң калган, тул келиндер,
Эңирлер сайын кородоп, ыйлабаар.
Бурузы јок јўрўмге тўкўрбей,
Бурылып көрзөгөр:
Ырысту ба слер?
Јөөжөни јөөргө уйкузын ундыган,
Јөргөмөш ошкош, астамчы кижи,
Јөбисти тыңдап, укпас та болзоң,
Каруузын берзең:
Ырысту ба сен?..
Күнниң јаркыны карањуй деген,
Күйүнчек кижи, эжигеер ачыгар.
Күйүп браткан јўрўмеер шўўнеле,
Айдып беригер:

Ырысту ба слер?..
Көп једимге меңдештү једеле,
Көкип, көөрөгөн табышту кижи,
Көрүмјиң биске керек те јок —
Көзиске айтсаң,
Ырысту ба сен?..
Таңдалай чечектий,
Тайадый көөркийим,
Јарык отторлу
Јурттарга баралык,
Јаткан јоныбыс
Ырысту ба деп,
Јакалай базып,
Кожо сурайлык...

* * *

Јаскы эңирде јажарган садтарда
Јаранып алган көөркийлер отырат.
Өткөн улусты туйкайын көргүлеп,
Ырызын каран сакыгылап отырат...

Бажында платту кызычак ырызын
Баштапкы катап сакыган болбайсын.
Оның сакыган баштапкы ырызы
Ончозынаң башка, аңылу болбайсын...

Күндүлү чалыган бу күн алдына
Күүкти угар күүним бар.

Аба јышты кериген аңдардың
Кыйгызын угар күүним бар.
Алтайда аккан аржан сууларга
Јунунып алар күүним бар.

Јүрүмим мениң кандый да болзо,
Јүрүмди јүрер күүним бар.
Јолым мениң уур да болзо,
Учына једер күүним бар.

Ыраак јүрүмде өскө үйениң
Ырызын көрөр күүним бар...
Јаңы өйлөрдиң, јаңы улустың
Үндерин угар күүним бар!

1958 j.

КЫШКЫ ТҮНДЕ

Көгөрө тоңгон јылдыстар
Көзнөгимнең көргүлейт...
Јаңы јылды түженип,
Јаан теректер үргүлейт.

Улус ла улус... Јолдо кар
Узак, узак кыјырайт.
Јыл уткыган јылдыстың
Кожоңы ыраак јыңырайт...

Јаңы јылды бу түнде
Јаңыскан уткып отырым.
Тызырап күйген одынды
Тыңдап калган отырым.

Стаканга урган аракым
Стихтериме төгүлет.
...Көпөгөш түнди өткүре
Кööркийимниң көзи көрүнет...

Јылу көргөн көстөриң
Јылдыстый ыраак, кайдайын.
Ыраак, кару нөкөрим,
«Ырысту бол..» — деп
айдайын.

Төгүлип калган стаканга
Толтыра катап урайын!
Нени, нени куучында,
Куучыныңды угайын!..

Эскиде айткан сөстөрди
Эске катап алайын.
Ундылып калган сөстөрди
Узак, узак угайын.

Энчикпей мен кыйналып,
Эбире тыңдап угадым.
Көндүре өткөн улусты
Көзнөктөң көрүп турадым.

Ылыу көргөн көстөриң
Ылдыстый өчүп, joголот.
Стаканга урган аракым
Стихтериме төгүлет...

1960 j.

* * *

Табыжы көп городты
Тап этире ундыйлык.
Татанак тууга чыгала,
Таңды кожо уткыйлык.
Чечектерде чалынга
Чексиркебей ödölик.
Көгöришкен тууларга,
Кööркийим, экү баралык.
Кобыларды торгылта
Кожоңдоп экү алалык.
Корым-таштың jүзине
Колыбысты салалык.
Öдүгисти чечеле,
Öлöңди jайа базалык.
Балтырганла адыжып,
Балдар чылап, ойнойлык,
Шорлу jүрүм ундылзын,
Шоор ойноп берейин.
Эди-сööгиң серизин,
Эдиски тартып берейин...

1960 j.

КӨӨРКИЙИМЕ БАРАДЫМ

Јаңыдаң алган сопокты
Јалтырадып аладым.
Көк чекпенди кийеле,
Көөркийиме барадым.

Сүүш јанынаң суракты
Сүрекей эптү баштайдым.
«Адым чыккан малчы...» — деп,
Араайынаң айдадым.

«Коркышту эрте келдим бе?» — деп,
Колымда часты көрөдим.
Јүрүмди шүүжип ийеле,
Јүрегиңе өдөдим.

Политика јанынаң
Болгобой айдып ийедим...
«Көрөтөн ижим көп...» — дейле,
Көндүре чыга бередим.

«Сагыжы калың эмтир» — деп,
Санаазы једер болор бо...
«Күлүк бүткен уул» — дейле,
Күүни једер болор бо...

Јаңыдаң алган сопокты
Јалтырадып аладым.
Көк чекпенди кийеле,
Көөркийиме барадым...

1960 j.

КЫШКЫ ТҮН

Табышту јўрўмниң кийнинде
Та нени эдетен? Билбейдим.
Тактага чыгып, ўлгерди
Таң атканча чийедим.

Кыјырууш эски эжикти
Кышкы куйун кўртеди.
Кырутып калган көзнөктөң
Кышкы јолго көрөдим.

Орой јолдо кем де јок.
Оттор өчөмик суркурайт.
Ойногон куйунга јўрегим
Оорып, оорып, сыстайт.

Сойылганча маңдайым
Соок шилге тўртўлет.
Ырысту, ыжын чөйилткен
Ыраак город тўжелет...

Муң отторлу турада
Музыка ойноп торгылат.
Седең јииттер ортодо
Сениң каткың угулат.

Кеен залдың учында
Кемге де көрбөй турадың.
Кеберкек уулдың куучынын
Керексибей угадың...

Ортобыста не болгон,
Онызын сеге кем айдар?..
Кўртедип салган турада
Кўч сагыштар ундылар.

Узун тўннинг јотконы
Узак, узак бустайт.
Отторды көрўп, јўрегим
Оорып, оорып, сыстайт...

1960 j.

СЕНИҢ КЕБЕРИҢ

* * *

Чаңкыр, чаңкыр кар айланат...
Чачынты оттор ыраактаң көрүнет,
Чачтары јайылып, эҥирди озолоп,
Кыс бала меге удура келедет.

Јайыла тўшкен көпөгөш јалаҥла
Јайкана базып, бис кожо барадыс.
Ол јердеги[1] отторго көрөдис,
Ол јердеги сөстөрди айдадыс.

Аба јышта туралар тудадыс,
Айлу-күндў алтайлар ачадыс.
Салымга теркеп, каткырып турадыс.
Сананып таппас немелер айдадыс.

«Телкем бўткен бу телекей ўстине
Тегиндў келбеенис бис экў...» — дежедис.
Кызара күйген јалбыштый таҥдакка,
Кышкы таҥдакка удура көрөдис...

Чаңкыр карлар айланып, айланып,
Чанактар јолында карарып кайылды.
Чачы јайылып, кыс бала јаҥыскан
Чаңкыр јалаҥда ол артып калды...

Аба јышта тудатан туралар
Анайда тудулбай, ундылып калдылар.

---

[1] Ол јердеги — санаада амадаган јўрўм.

Айлу-кўндў алтайлар ачылбай,
Айлаткыш тўбинде арткылап калдылар.

Чачы койу, кыс бала, кööркийим,
Чököбöй, озогы бойыҥ ла jўр.
Тегенектў jолду телекей ўстине
Тегиндў jўрбеске кўч ле эмтир...

Эҥирлер сайын кöзнöктöҥ көргömдö,
Ол öйлöр катап ла кöзиме көрўнет.
Шуурганды öткўре, öйлöрди öткўре
Кыс бала тўҥей ле удура келедет...

Сениҥ кебериҥ көрўнип келгенде,
Седеркеп, ойто уйкуны чачадым.
Сананып таппас шўўлтелер табадым,
Сагышка кирбес алтайлар ачадым!

1962 j.

* * *

Бу тўш јерим бе, не?..
Көпөгөш, көпөгөш көлдөр чайпалат,
Көк айаста турналар кыйгырат.

Бу тўш јерим бе, не?
Араайын, араайын бўрлер төгўлет,
Айланып, айланып, јўзиме тўшкўлейт.

Бу тўш јерим бе, не?
Таңдакла кожо мен өңдөйип турадым,
Табышту, табышту оромло барадым.

Улустар... улустар... ырысту каткырат.
Узун, узун оромдорло барат.

Бу тўш јерим бе, не?
Калганчы катап мен сеге келдим,
Кўстиң кунукчыл чечегин экелдим.

Бу тўш јерим бе, не?
Паплин платьең коркышту агарат,
Бажым айланат, көстөрим кылбыгат.

Бу тўш јерим бе, не?
Је чечегим албай, ол санааркап турат.
«Орой..» — деген каруузы угулат.

Бу тўш јерим бе, не?
Таралјып, араайын мен јолго чыгадым,
Табышту, табышту оромло барадым...
Улустар, улустар... кунукчыл чечекти
Ајарбай, араайын тепсеп баргылайт...
Бу тўш јерим бе, не?..

1962 j.

* * *

Энгирлер сайын меге Куба тўжелет...
Энгирлер сайын jўрегим эригет.
Карибский талайдыҥ толкузын аjыктап,
Каскак jаратта кубинка турат.

Оныҥ колында чечектер эмес,
Октоп алган мылтыгы jалтырайт.
Кўнниҥ чогынаҥ көстөрин jалыктап,
Кўркўреп jаткан талайды аjыктайт.

Кайнап jаткан калjу талайды
Кажы ла энгирде кечерге меҥдейдим!
Кажатта турган кубинка кыстыҥ
Кару эрмегин угарга келдим.

«Адыҥ кем?» — деп, араайын сурайдым...
Ак чайкалар ўстимде кыйгырат.
Кубинка кыс кайаныҥ ўстинеҥ
«Революция!..» — деп, каруузын jандырат.

Энгирлер сайын меге Куба тўжелет...
Энгирлер сайын jўрегим эригет.
Карибский талайдыҥ толкузын аjыктэп,
Каскак jаратта кубинка турат...

1962 j.

СЛЕРГЕ

Јастың кару тыныжын сезедим...
Јаш улустар, јапсык болыгар.
Бүрүңкүй көрбөй, ачык јүригер,
Бүдүжеер јаранып, чечектий јайылгар.

Јастың тымык алтамын угадым...
Јарык санаалу, ырысты уткыгар.
Јаман-јакшыны јажырбай, ончогор
Јадын-јүрүмде ак-чек болыгар.

Јинјилү јастың кожоңын угадым...
Јиит уулдар, калай јүрбегер.
Тайадый, кеен кыстардың көзине
Тайкылта көрбөй, удура көригер.

Јастың келип јатканын сезедим...
Јараш сөстөрди јүректең айдыгар.
Табылган ла ўўрени ырызым дейле,
«Талдазам кайдат» — деп, кийнинде
айтпагар.

Јастың кару тыныжын сезедим...
Јаан јүрүмге удура барыгар.
Јаңыс та катап јабыс эңчейип,
Јаскы салкынга быйан айдыгар!..

1962 j.

УНДЫЛЫП КАЛГАН ПИСЬМОЛОР

Күски јалбрак көзнөккө согулат...
Күн коомойтып, булгалып ла туру.
Орой киргенче, көзнөктиң алдында
Озогы письмолор кычырып отырым.

Уужалып калган чаазындар ортодоң
Ундылып калган письмолор туштады.
Кемниң письмозы? Качан бичиген?
Канайып мениң столыма кирген?..

Саргарып калган листтерди ачкамда,
Санаама кыстың кебери эбелет.
Көпөгөш чаазынды көңкөрө туткамда,
Көп шүүлтелер көксиме илинет...

Ол эмди кайда? Кажы алтайда?..
Озогы ла бойы омок јүрет не?
Санааркап, айса, эңирлер киргенде,
Саргарып калган листтерге көрөт не?..

Айса, элбек бу јакшынак јүрүмде
Албатыдаң артпай, кожо барды не?
Барган јолынаң нөкөрин табала,
Балдарын өскүрип, ырысту јады не?..

Сагыжым салган, јүрегим көкиткен,
Сакыган өйим катап ла јетти...
Јажыл шаңкызын јайылткан кайыңнаң
Јайканып, катап ла күүк этти.

Качан да бирде тушташкан көөркийек
Катап ла мениң көксиме эбелди...

Јеримниң чўми, кööркийдиң кебери
Јеңил, јеңил санаалар экелди.

Ырызым бололо, амадуум бололо,
Ыраактаң меге ойто ло келдиң.
Јер ўстинде бастыра сўўмјини
Јектебей, меге катап ла бердиң!

Көп јолдорго јетпес те болзом,
Кööркийим, сени мен адап јўрейин.
Учы јок јўрўмниң бир де ўзўгин,
Јерим,
Сыйлап, мен сеге берейин...

1963 j.

САНААЛАР

Түндер сайын
мениң көксимде
Түмен шүүлтелер
түймежип келгилейт.
Түңүр чилеп,
көксимде түпүлдеп,
Түбинең бери
каймыгып келгилейт.
Музыка болуп
јериме јайылып,
Муң оттордый
јаркынду күйгүлейт.
Теңгистер кечире,
грандарды ажыра
Телекей үстиле
булуттый өткүлейт.
Ол санааның
јаркынду чогынаң
Ороондор сайын
чечектер јайылат.
Ол санаадаң
кажы ла јерде
Ончо улустың
түбеги ундылат.
Ол санаалар
бийик јылдыска
Ончо ракетадаң
озолоп чыгат.
Кичинек јерди
ыраактаң ајыктап,
«Кинчек этпегер!» — деп
улуска айдат...

1966 j.

* * *

Түш јеримде мен ачу ыйлагам...
Сен эҥчейип, јанымда отырган.
Түштүк јылу талада эмтирис,
Түш јеримде сен сураган:

Шыркалу јүректи неле јазар?..
Шыраның учурын не деп айдар?
Бойыҥнаҥ качып, сен кайдаар барарың?
Качан бирде јаҥыскан каларың...

Учы-түбин сананбай, экү
Учы јок чаҥкыр талайга көрөли...
Јаманды ундып, јүрегис базала,
Јаш балдардый, ырысту јүрели.

Јаркынду, јаркынду ол түштүк таладаҥ
Јанар күүним торт келбей турат...
Көпөгөш, көпөгөш јайканган талайда
Көбөлөк ошкош керептер агарат.

Оноҥ ло бери сен ыраактаҥ
Оттый өртөп, јүрегим кыйнайдыҥ.
Түн кирзе ле, түштүк талада,
Түш јеримде мен ачу ыйлайдым...

1969 j.

ЭЗЕНИМ

Камуна нөкөргө

Ол тужында бис јиит болгоныс...
Ончо ло уулдар эр болгон эт.
Толун айлу тайганың бажында
Той эткениң санаама кирет.

Өлөң ижи башталып калган,
Өзөккө дө түжер өй јок болгон!
Мөңкүлер алдында јыргаган јалаңыс
Мөңүн чечектер јыдыла толгон.

Кожо јуртайтан ўйиңди келиндер
Кожоңдоп, коштой јелгилеп экелген.
Алтай јеримниң јаражын, улузын
Алаң кайкап, ол тушта билгем.

Бай эмес те болзо, тойыңа болужып,
Бары-јогын төрөөндөр экелген.
Тоормошты минип, суу кечеле,
Тогузон јашту Тошпок то келген.

Ачынба, нөкөр, бу јарыкта
Алтыны да төгүлген тойлордо болгом...
Тоолоп кайдар? Јаңыс ла мен
Тойдың учурын тойыңда оңдогом.

Јаркынду отторы јок то болзо,
Јалаңда столысты ай јарыткан.
Эттең-курсактаң тутак та болзо,
Эткен тойыңды јон јараткан.

Мөрөйчи баштаган келиндер кожоңы
Мөңкүлер бажында јаңырап туратан.

Тоңгылай-тоңгылай, таң атканча
«Тойлобой!» — дежип, тышкары туратан.

«Бурайныкту чай ичип...» — деген
Бу кожоңды сен бойың баштаган.
Оның кийнинде нениң де учун
Ол кожоңды сен меге јарбыган.

Буурыс талганча каткырган каткыбыс
Буурайган јеристе шыңырап ла калды...
«Бурайныкту чай...» — деп чӱмдеп,
Бу алтайда јуртап ла калдың.

Өзӱп јаткан балдарыңды качан
Өлбөй јӱрзем көрөрим, нөкөр.
Тузы да јокко кайнаткан чайыңды
Туштажып келзеес ичерим, нөкөр.

1969 j.

ТАЙГАДА

Киш кабакту кичинек кызычак
Кижи билбес тайгада туштады.
Jўгўрўк бутту чалканды балачак
Jўрегиме jарык санаалар таштады.

Карга бастырган jылу тураңның
Карарып көрўнген трубазы ышталат.
Карасин лампаның кызарган одынаң
Карган тааданың көстöри jашталат.

Чаналар эдетен ус кижиниң
Чагы jетпей, колдоры тырлажат.
Кўркўреп кўйген печкениң кийнинде
Кўжўлдер нени де блаашкылап,
кырыжат.

Киш кабакту кичинек кызычак
Мени öскöлöп, jууктабай ajыктайт.
Алып берген конфедим албайт,
Андый да болзо, көстöри суркурайт.

Ада-энези кыжыла аңдап,
Аба jыштың тўбине барган...
Чагы jетпес таадазыла кожо
Чалканды кызычак айлында арткан.

Аң-куштардың jўрўмин чололоп,
Айдып берген чöрчöгим оңдобойт.
Таныш эмес кижиден jалтанып,
Таадазын коптолоп, колынаң божотпойт.

1969 j.

* * *

Чечектер... чечектер... Бу өрттий јалаңга
Чечинип алала, јадайын ба кандый?
Черүдең јанып келеткен уулдый,
Чечектер ўзўп, соодойын ба кандый?

Көп јолдордың тоозынын кактап,
Көөлмөк сууга јунунза кайдар?
Аркада күўктиң кожоңын токтодып,
Арткан јашты сураза кайдар?

Өлөң-баргаазы сүгүнген өйлөр
Өдө берер — кем де сеспес.
Кайра көрбөй јүре берзебис —
Кайралын јүрүм качан да бербес...

Өлөтөн неме өлүп ле калган...
Өлөң-чөпкө бастырып салган.
Чечек јулбаска чертенген эмес,
Экинчи јайым качан да келбес.

Јўткип туруп, јүрүп те јатсаар,
Јүрүмниң учурын билереер бе, слер?
Јайылып јаткан өлөң дө болзо,
Јанына токтоп, оңдоороор бо, слер?..

1969 j.

* * *

Ойгонып келзем, тымык, тымык...
Оройтып калган час согулат.
Карағуй оромдо кайда да анда
Каланғы кижиниң кожоғы угулат.

Араайын келеткен кўкўртти тыңдап,
Ачык эжиктиң алдында турум.
Табышту јииттер танцевать эделе,
Таманы такылдап, јангылап отыры.

Каткырган јииттер таң ла атса,
Капшайлап туруп ижине озолоор.
Тўн ле кирзе, тўбек сескендий,
Јўрегим мени катап ла ойгозор...

1969 j.

ТҮНДЕГИ САНААЛАР

Бу кем кожоңдойт айдың түниле,
Күүзи шыңырайт талайдың үстиле?
Түниле мында кем эригет,
Айса мениң сагыжым эдрейт?

Јаратта эмди кем де јок...
Јаңы сезон јайгыда башталар.
Меңдебей учкан чайка куштар ла
Менең башка кем табыштанар?

Айдың јолы саргарган булуңда
Алыс үниле кем кожоңдойт?
Амыр-энчү, јыргалду јүрүмде
Амаду јоктый, кем кородойт?

Айса сүүгенин јууда јылыйткан
Тул келин тулуңын јулунат эмеш пе?
Балыкчы уулдарды Балтикадаң сакып,
Латыш кыстар кожоңдойт эмеш пе?

Эмезе јууда божогон јуучылдың
Эрикчел сүнези јаратта турат не?
Ээн јараттаң Европага көрүп,
Эрте неге өлгөнин сурайт не?...

Немец солдаттың сүнези, айса,
Ородоң туруп, Германиязын көстөйт?
Экчелген талайды ол кечип болбой,
Энезин кычырып, түниле өксөйт?..

Айдың јолы саргарган булуңда
Алыс үниле кем кородойт?
Амыр-энчү бу јыргалду јүрүмде
Амаду јоктый, кем кожоңдойт?..

Балтийский талай, 1973 јыл.

ЛАТЫШ КЫС

Кажы ла эҥир талайды јараттай
Каткылу көстӱ латышка ӧдӧт.
Базыдын токтодып, кемге де көрбӧй,
Бадышка баштанып, талайга көрӧт.

Сертежип турган эр улусты
Сеспей де, латышка јаҥыскан турат.
Кӱдели чачы салкынга јайылып,
Кӱнге, талайга удура барадат.

Ӱйдеже көргӱлеп, оны ээчиде
Ӱй улустар туйкайын кӱйӱнет...
Элбек талайды узак ајыктап,
Эрмек айдышпай, араайын ӱшкӱрет.

Чек бараткан кысты ла көрзӧ,
Чечеркек уулдар тилдерин тартынат.
Черчильге тӱҥей каргандар кенейте
Чербек ичтерин чичкерте тартынат.

Сагыштар јарыдып, јӱректер сыстадып,
Салымы башка кыс барадат.
Кӱдели чачы салкынга јайылып,
Кӱнге, талайга удура каткырат.

1973 j.

АЙРЫЛЫШ

Эртен эрте атанып јадым...
Эзен болзын, мөңкўлик талай!
Јўрўм... јўрўм ойто кычырат,
Јўрегим сениң толкууңда калгай.

Эртен-эңир бу ээн јаратка
Эрчимдў јаңарың угарга келетем.
Санаага бастырып, јаңыскан јўргемде,
Салкының карыгым учура беретен.

Музамның сөзи једишпей турганда,
Музыка болуп, ойноп беретең.
Кўўним мениң соок тужында
Кўкўрт болуп, кўркўреп келетең!

Айдың түндерде сени јакалай
Алтай музам ыраактаң келетен...
Ачык көстөри ырысту јашталып,
Араайын меге колдорын беретен.

Колыстаң тудужып, јарадың јакалап,
Конотон јеристи ундып туртаныс.
Качан да укпаган музыка тыңдап,
Качан да көрбөгөн алтайга бартаныс...

Эзен болзын, мөңкўлик талай!
Эртеннең ала сен јок артарым.
Улустың јўрўмин керекке де албай,
Улу бойың шуулап јадарың.

Шуулап ла јадарың,
Шуулап ла јадарың...

Рижский булуң, 1973 јыл.

АЛТАЙДЫҢ ЧЕЧЕГИНЕ

Каткырган немелер
каткырып алгай,
Канайып јўретен —
ол мениҥ керегим.
Јай да келзе,
кыш та тўшсе,
Јаҥыс ла сеге
сўўнет јўрегим.
Кайран јеримде
сениҥ кебериҥ
Кайада јайылган
кök-таман чечектий.
Келген письмоҥды
кычырып алгамда —
Кечип болбос
суу кечкемдий.
Кару јеристиҥ
ару балазы,
Карыкка бастырба,
качан да оҥбо.
Карлу куйунду
кыш та келзе,
Каткырып ла јўр,
качан да тоҥбо.
Јўрўмде јаҥмыр,
јут та болор,
Јўрегиҥ чököбöй,
иженип ле јўрзин.
— Алтайдыҥ сўрлў
чечеги — дешкилеп,
Албаты-јоныс
оморкоп көрзин.

1973 j.

АЛТАЙ КЫСКА

Албатым сўўндирген, бойдоңды кööрöткöн,
Алтайым чечеги, ундыбазым сени.
Кандый да jўрзең, jабыс та тўшсең,
Качан да каарып айтпазым сени.
Караннаң мен сеге көрўп ийгемде,
Кара көстöриң кару ла кийик.
Былтыргы jыду, jытанган баргаадый,
Быjар немедең сен качан да бийик.
Ары көрзöң, айдыжып та турза,
Аржан суудый, jўрегиң ару.
Jадын-jўрўмис башка да болзо,
Jажына, ўўрем, сен меге кару.

Рижский булуң, 1973 jыл.

АМАДУ

Ыраак Чуйда кичинек јуртта
Ырызым бар, барайын дезем...
Сүүгеним мени кечүде уткып,
Сүүнер эди, једип ле келзем.

Боочылар ажып, сеге једери —
Бош ло болзом — ол неме беди?
Буурайган чачымды туйкайын ајыктап,
Бурулу немедий, сен айдар эдиҥ:

— Чөлдиҥ үстиле көп јастар өткөн...
Чөкөбөй, сени сакыган эдим.
Көстөриҥ неге туманду көлдий,
Көксиҥде кандый санаалар эмди?

Көп јолдорым мен эске алала,
Көҥкөрө түжүп, өкпөөрөр бедим?
Јарык санаамды ол ло туштa
Јаҥыс ла сеге мен айдар эдим.

Чөлдөги јолдо туштаган болзом,
Чөрчөктө јүргемдий бодолор эди.
Чөкөбөй сакыган көөркийим алдына
Чөөдөй түжүп, чертенер эдим.

1973 ј.

ОРОЙ ТУШТАШ

Санаалу кара көстөриҥ көрүнет...
Сананып jўрзем, сен ол ло бойыҥ.
Канча jылдардыҥ кийнинде катап
Кайраным дезем, каткырбас болбойыҥ.

Омок тужыста тушташкан эдис...
Ол öйлöрис качан да келбес.
Эм jеристе катап көрўштис —
Эмеш те алдыҥа мен бурулу эмес.

Кожо баскан jолысты эмди
Комыргай-öлöҥ туй базып салган.
Кара көстöрис туманга курчаткан,
Кару сöстöрис ундылып калган.

Эки бойыс jарашкан да болзоос,
Эки башка jурт конгоныс.
Jўрўмис бистиҥ бирикпеен де болзо,
Jеристе тўҥей ле ырысту болгоныс.

Тумантык көстöриҥ jылдыстар бололо,
Тургулап калды jеримниҥ ўстинде.
Кару ўниҥ музыка болуп,
Канымла ойнойт кўр көксимде.

1973 j.

АКТУ СӨС

Саң башка сен, көөркийек:
Санааңда сен арлык-берлик.
Айаңдар кечире, сындарды одыра
Айдың түнде атана берелик.

Кара плащыңды јылулай топчылап,
Кара көзиңе туйкайын көрөйин.
Алты струнду гитараны алып,
Амадуум сеге кожоңдоп берейин.

Кереес сөстөр көксиме бадышпайт.
Кей сөстөрди кедери тайайын.
Өткүн струндар онтузы өткүре
Өткөн јүрүмим мен сеге айдайын...

Бу мындый ла јайда, бу мындый түнде
Килемкей јүректү романтик болгом.
Јүрүмим јеңгил, јаркынду өткөн,
Јүрегиме дезе поэзия толгон.

Јарымдай мениң табышту јүрүмим
Јарык отторлу залдарда өткөн.
Је буланат өлөңдү јериме эригип,
Бу бойыңа јаантайын бүткем.

Меге кару најыларым да бар.
Мени јыккан өштүлер де болгон...
Адымды јамандап, улус та айткан,
Айлымды ээлеп, најылар да конгон.

Меңдебей, сөзимди јетире угала,
Мени каарып, сен айтпа бүгүн.
Куру кижи болбогон эдим,
Кунукпа, ӱӱрем, онызы төгүн.

Ай јолыла атана берелик,
Бу јорыкты мен көп санангам.
Јай да келзе, кыш та тӱшсе,
Јаңыс ла сени,
сени сакыгам.

1973 j.

ОРОЙ АМАДУ

Алтайдың түбиле айланып јүреле,
Адыңды адап, мен көп эриккем.
Тымыкта айткан ончо сөстөрим
Тыны јок немедий, кайдайын, экем!

Эң ле кару сөстөрди талдазам,
Эски немедий, кайдайын, үүрем!
Седең бойым јарыкка келеле,
Сени сүүбесте мен не јүргем?

Макка кирген кеен чырайлу
Мадонна меге не керектү?
Маанымда јаңыс сен јуралган,
Јеримниң кызы, сен јалакай јүректү.

Јас јажарза — сакыганым ла сен,
Јай баштализа — јыргалым болодың.
Күс келгенде — эриккеним ле сен,
Кыш түшкенде — ижемјим болодың.

Јүрүмниң јолын маңтадып өдөргө
Јүгүрүк аттарды мен бүгүн јеккем.
Копту јүрүмнең коркыбай, экү
Кожо маңтадып јүре берелик.

Эрјине аттар јалыла јайкап,
Эжигиң алдына бир токтогой.
Элес эдип атана берзебис,
Элибис килеп, бойысты јоктогой...

1973 j.

ЫРААКТАҢ

Эртен-эҥир чайка куштың
Эрикчел ўнин сен уккан болзоҥ.
Кунукчыл талайды јакалай јаҥыскан
Кунугып јўргеним сен билген болзоҥ...

Баштап ла сеге турлуда јолыккам, —
Баштапкы чечектий, сен ару тужыҥ.
Карлу бийик тайгалар көрўнет...
Качан да мениҥ ундылбас тужым!

Телеҥит чайдаҥ ичип алала,
Тенек бойым атана бергем.
Себискендў тайганы көрбөгөн чилеп,
Сени таштап, та не керигем?

Узак өйлөр өткөн кийнинде
Улаган боочызын мен катап ашкам.
Јўрегим эригип, сени сурагам,
«Јўреерген...» — деп, чабандар айдышкан.

Туку ла качан ээнзиреп калган
Турлуунға сениҥ булуттар конгон.
Јайым бойым баштапкы ла катап
Јаҥыскан артып калгамдый болгон...

Оноҥ бери јорыктап та јўрзем,
Оноор јолым ундылып калган.
Калганчы катап бичиген письмоҥдо
Кайран сöстöриҥ јайнудый угулган.

Је табышту јўрўмнең там эзирип,
Сени ундып саларга меңдегем.
Јең туттуртпас кыстарды да јеңзем,
Је сен јаңыс болгоның канайып эндегем?

Баскан јолыс јоголып та калза,
Баштапкы тушташкан јериске келерим.
Јалтанбай сеге удура көрөлө,
Јаш тужымдый колымды берерим.

1973 j.

КЫШКЫ ЈОЛЛО

Эрјине аттарды бийе тептирип,
Эжигиң алдына маңтадып келерим.
Кемге де бербей, ўўремди сени
Кебистў чанакта учурта берерим.

Аттардың оозын кайра тартарга,
Алдыста буудакты кем де этпес.
Кийик аттарды божодып ийзебис,
Кийнистең биске кем де јетпес.

Качарың соокко тоңбозын деп,
Карла јыжып, изидип ийерим.
Чачылган карды керекке бодобой,
Чачакту бөркимди чалкойто кийерим.

Узун јолыста сен чылай берзең,
Уйуктаарга бажыңды ийниме саларың.
Сўттий агарган јалаңдар ажыра
Сўрекей јараш чөрчөгим угарың...

Кўзўңи шыңыртын кожоңго бодоп,
Мениле кожо көп јолдор ёдөриң.
Кару јўзиңди төжиме салала,
Качан да көрбөгөн тўш көрөриң...

Чөлдөрди өткўре, тууларды ажыра
Чөрчөк јериндий алтайга барарыс.
Бойыбыс дезе бу өткөн јўрўмде
Болгон ачуны чек ундып саларыс.

Ойгонып келзең — бис ойто ло јолдо...
Онызын јаңыс учында аайлаарың.
Сўттий агарган јалаңды ајыктап,
«Сўўгеним...» — деп, араайын айдарың...

ЫРААКТАҢ ИЙГЕН ЭЗЕН

Ээн талайдыҥ
јанынаҥ ийген
Эзеним мениҥ
сүүндиргей не сени?
Бастыра теҥистер
көксимде јүрерде —
Балтика талай
кайкадар ба мени...
Јер үстинде
мен сүүп те билгем,
Јеҥимнеҥ туттуртпай,
омок то јүргем.
Тургузып койгон
тузакка да киргем,
Јүрүмниҥ јүзин
мен ончозын көргөм...
Чайка куштыҥ
эрикчел кыйгызы
Чачылган толкуда
көмүлип калгай.
Анайда сеге
айтпаган сөзим
Амадуум болуп,
ундылып калгай...

Юрмала, 1973 јыл.

УЙКУ

Көгөргөн талай күнүң ле сайын
Көзнөгим алдында араайын экчелет.
Сүүген бойыма эңгир ле сайын
Сүрекей јараш түштерин экелет...

Сен кеберлү русалка кыстар
Айдың түндерде меге кожоңдойт.
«Јериңди таштап, кел!» — дешкилейт,
Је јаңыс ла мениң тилимди оңдобойт.

Алттын өргөөдө, талайдың түбинде,
Араайын тынып, уйуктап јадырым,
Аргымак адымды агыдып ийгем...
Ачу киштеп, јериме браадыры.

Улустың корон тилдерин ундып,
Узун-узун уйкуда јадым.
Меңдештү јүрүмди мен ундып койгом...
Меге јеңил, амыр ла јайым.

Балтийский талай, 1973 јыл

ПИСЬМО

Талай тўниле
комыдап коноло,
Таң алдында
ўргўлей берген...
Тапчы кыбымда
та не шылырайт?
Та нениң учун
сен тўжиме киргең?
Сергелең кўйген
бу таң алдында
Сен эмди кайда?
Билбезим эмди.
Качан да бистиң
јиит јолдорыс
Кайран јеристе
бириккен эди...
Ол туштагы
согулган јўректиң
Окпыны мени
ойгосты эмеш пе?
Јетире айтпаган
сöстöриң меге
Једижип келеле,
кыйнады эмеш пе?
Бу јараттаң
сеге јетире
Сўрекей ыраак...
Билерим оны.
Сен билелў,
бала-баркалу

Јўрўм андый —
канайдар оны!
Је нениң учун
бу öскö јаратта
Јеримле кожо
сен тўжелдиң?
Ээн јаратла
баскындап јўргемде,
Эрикчел санаалар
не эжилди?
Аргалу јўрўмде
јуртаган эжиң
Аракы ичип,
булгалды эмеш пе?
Ойноп ло јўрген
оок балдарың
Ооруга бастыртып,
ыйлады эмеш пе?
Карањуй тўндерде
айса бойың
Каран ыйлап
отырың эмеш пе?
Ол öйлöрди
эске алынып,
Орында уйуктабай
јадырың эмеш пе?
Је бу јараттаң
сеге јетире
Сўрекей ыраак...
Билериң оны.
Мен билелў,
бала-баркалу,
Јўрўмис андый —
канайдар оны!

Дубулты, 1973 јыл.

САЛОНДО

Ченеген чилеп, јаражай келин
Чек базытла јанымла ӧдӧт.
Ӧкпӧӧрӧ бергеним сезип ийеле,
Ӧчӧгӧн чилеп, кӧзиме кӧрӧт.

Кӧндӱре баратса, туйкайын кӧрзӧм,
Кӧзине оныҥ кӱн толгондый.
Јӱзинде чырыш јок то болзо,
Јӱрӱмди кӧргӧн лӧ ӱй кижи болгодый...

Је кӱнӱҥ ле эҥирде табышту салонго
Јеҥил базытту ол омок келет.
Таныш эмес јажытту јӱрӱмин,
Танытпас санаазын ол кожо экелет.

Јаан учурлу политика шӱӱшкен
Јарлу эрлердиҥ јанында токтойт.
Кугарган јӱстӱ каргандар оныҥ
Куудый апагаш колдорын окшойт.

Эҥчейип бараткан эрлер кенейте
Эрмекчил болгылап, кӧстӧри кӱйгӱлейт.
Таланты јабыс пижондор олорго
Табылу баскындап, кӱйӱнип кӧргӱлейт.

Кемге де кӧрбӧй санаазын јажырган
Келинниҥ кӱзӱҥи каткызы угулат.
Кажайган чачту эрлердиҥ тӧжинде
Калганчы каны октолып согулат.

Ӧскӧ јӱрӱмдӱ ол келинге кӧргӧмдӧ,
Ӧскӧн јерлерим кенейте ундылат...

Эрини ойноп, эрмектен турганда,
Эр jўрегим эригип, кайылат.

Эрикке туттурган көзине көргөмдө,
Эбирип jетпес талалар көрўнет,
Кар тўшпейтен ороондор jаткылайт,
Качан да көрбөөн талайлар көгөрөт.

Jе кўзўңи каткылу jаражай келин
Jети часта шампанский ичер...
Оноң карманду карганга барала,
Оорудаң чеберлеп, өбөөнин кичеер...

Чек базытла табышту салонго
Чек өскө кижиниң jаныла ödөр.
Өкпөргөн өскө уулдардың көзине,
Өчөгөн чилеп, каткылу көрөр...

Москва, 1973 jыл.

КАТКЫРЫП АЛЫГАР, УЛУС

КАРАКАЙДЫҢ ЧЕРЎДЕҢ ЈАНГАНЫ

Европаны эбирип,
Эки кўннең — Москвада.
Арасейди айланып,
Алты кўннең — Маймада.

Чыкыраган сопогы
Чыңдый тере таманду.
Јалтыраган погоны
Јаңыс кара лычкалу.

Сары кайыш ийинде,
Сигарета тижинде.
Јажыл картўз јиткеде,
«За отвагу» — төжинде.

Европаның кыстарын
Эремжиткен Каракай.
Јўзўн укту кыстардың
Јўрегин туткан Каракай.

Кыйа-тейе тудатан
Кызыл-кўреҥ чемодан.
Кыс балдарды ээчидип,
Киретен јери — ресторан.

Барбак сагал эринде,
Бакенбарда јаагында.
Отыра ла тўшкенде,
Официантка — јанында.

Кайра јадып јигени
Каарып койгон бифстроган.
Көңкörö тудуп ичкени
Корон ачу «Узбекстан».

Айландыра кыстарга
Айткан сöзи анекдот.
Јўзин арлай сокондо —
Јўзўн öңдў колплат.

Тура чыга басканда,
Туратан јери — туалет.
Таныш омок кыстарга
Таштаганы комплимент.

Мещан укту кыстардың
Меезин туткан Каракай.
Көрўп ого ийгенде,
Көс тайкылар Каракай.

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

Јабыс турган кижиге
Јалынгайың не, Каракай?
Јаан элбек јўрўмге
Јарагайың не, Каракай?..

1957 j.

ПАТЕЙДИҢ КИЖИ АЛГАНЫ

Патей деген кижи кем?
Баатыр кептӱ кокырчы.
Угы-тӧзи оныҥ кем?
Кой кабырган кожоҥчы.
Коркышту јуулу ӧйлӧрдӧ
Кондеподо турушкан.
Јаагы оорый берерде,
Јанып амыр јуртаган.
Оозы солјыр болзо до,
Оору болгон — канайдар?
Одын-ӧлӧҥ тарткадый
Ондый эрди кем табар?
Колхозына келеле,
Конюх болуп иштеген.
Кайран ӱйи ӧлӧрдӧ,
Карыгып ижин таштаган.
Эки јылга эригип,
Эдер ижи јок јӱрген.
Келиндерле кетежип,
Кей јӱрӱмди көп көргӧн...
Патей кӱлӱк учында
Бажын салып сананды.
Килейте чачын тарайла,
Кижи аларга шыйдынды.
Агаш-таштый јодозын
Обмоткала ороды.
Американский ӧдӱгин
Айга-кӱнге кургатты.
Галифелӱ шалмарын
Кайырчактаҥ кодорды.

Отко күйбес шинелин
Орой тудуп артынды.
Туйук кара сагалын
Туура тудуп тарады.
Төрт кичинек уулдарын
Төрөгөндөрине таштады.
Американский ботинка
Ат көксине согулды.
Талдама јеерен атка
Таралјып јүрүп атанды.
Каймакту чачын јайылтып,
Камылакты көстөди.
Солјыр оозын түзедип,
Сол көзиле имдеди.

Апашкейди алганы

Камылакта кыстар көп,
Кажызы ла иштеңкей.
Кайлык, алтай кыстар көп,
Кажызын алар, эй, эй, эй!
Өйди сакып, эр Патей
Өңгөлөп јүрди меңдебей.
Камылакта кыстар көп,
Эң артыгы Апашкей.
Колы ээлгир Апашкей
Кондеподоң санаа јок.
Бойдоң јүрген Патейдиң
Погонынаң санаа јок.
Кондеповский шинелге
Койдоныжарга макалу.
Огородту келинле
Ойноштоорго јилбүлү.
Апашкейдиң маалазы
Айдары јок түжүмдү.
Алты-јети чочкозы
Алты тонна бескелү.
Апашкейдиң чочкозы
«Ал!» — дегендий чыңырат.
Ак көбүктий кастары
«Ал!» — дегендий кыйгырат.
Алты күнге кожоңдоп,

Апашкейди сöстöди.
Алты конуп, учында
Айылдың ичин коштоды.
Керjейишкен аттары
Кедерлеп турды боочыда.
Кайлык кööркий Апашкей
Калактап турды чанакта.
Кайырчакта кастары
Калактажат: га, га, га!
Камылактың арказы
Каткырып турат: ха, ха, ха!
Кайран кööркий Апашкей
Канча jеерен чочколу:
Кажызы ла таңмалу,
Кажызы ла чололу.
Канча jүзүн түүнчекте
Капустаның үрени.
Солун jуртка конорго,
Согулып турды jүреги...
Э-эх, эх, jелигер,
Колхозтың кер аттары!
Эрдиң jурты jылыган.
Эх! Колхозтың аттары!..

Апашкейле айрылышканы

Кышкы күндер келерде,
Кылык-jаңын билишти.
Кайлык алгас үйиле
Канча катап керишти.
Алты айга jуртайла,
Апашкейди jектеди.
«Экономия билбезиң,
Эткен ажың соок» — деди.
Апашкея керишчең,
Алдына түжер күүни jок.
Апашкея ачынчак,
Ачынала, — бир күн jок!
Апашкея, сен кайда?
А канайып таштадың?
Буурың соойло, канайып
Бу Алтайдаң ырадың?

Кара суунын жанында
Кастар үни жоголды.
Жеерен, жеерен чочколор,
Жеектеген чилеп, ырады.
Эр Патейдин кожочу
Эрикчелдү жайылды...
Килейте чачын тарайла,
Кижи аларга шыйдынды!..

Палагейди алганы

Палагея, Палагей!
Бай кыстардан коомой бо?
Карыкпады эр Патей,
Канайдарын — кондепо.
Агаш-таштый жодозын
Обмоткала ороды.
Американский ёдүгин
Айга-күнге кургатты.
Туйук кара сагалын
Туура тудуп, тарады,
Төрт кичинек уулдарын
Төрөөндөрине таштады.
Палагея бийечи,
Бажындагы меези чий...
Барба, барба, Патейим,
Бажынды тегин базарын...
Апашкейди ундыырга
Ачу, ачу — канайдар.
Баткага түнгей коронды
Палагейле базадым...
Палагейле сөстөжип,
Патей күлүк соододы.
Алты күнге кейигип,
Апашкейди ундыды.
Калганчы койын сойоло,
Калыкты жуун, той этти.
Жызырада бийелеп,
Жыл өткөнин сеспеди.
Американский ёдүктин
Артабазы кандый не?
Батаазын да, Палагей

Бала таппас кайтты не?
Кажы ла јанынаң көргөжин,
Канайдарың, келин кей.
Бирдең тапкан јөөжөзин
Бийелеп салды Палагей...

Палагейдиң барганы

Бийелеп кырдаң ажала,
Бийелеп ойто јана берт.
Байтал адың тудала,
Палагейге јаба јет!
Палагейдиң кийнинең
Патей айтты: «Токтогой,
Ак-јарыкта кыстар көп,
Акту бойым молодой...»
Молодой до молодой,
Мойның эмди чичкечек.
Тойго катай база той,
Төрт балдарың кичинек...

Төрт айдың бажында Төөйди сөстөгөни...

Төмөниги айылдарда
Төөй јүргени угулды.
Бажын ўсле сўртеле,
Патей оны кетеди.
Айылдап јүрген келинди
Амыры јок кетеди.
Төртинчи кўнде тудала,
Төөйди Патей сөстөди.
Төөй көөркий чўмеркеп,
Төгўндеп турат Патейди:
«Алты-јети уулың бар,
Алаңзып турум» — деп айтты.
Эки бойы сөстөжип,
Эликманарга ырады.
Колхозко кирип, эр Патей
Койлор ондо кабырды.
Төртөн конок јуртайла,
Төөй Патейди сөстөди:

«Алты-јети уулың бар,
Айлыңа эмди јан — деди. —
Эбире јаткан улустың
Эрмегине кем чыдаар?
Эки айга јуртадыс,
Эмди болор» — деп айтты.
Јэй јеткенче ӧӧркӧжип,
Јаман јатты кӧӧркийлер.
Оностың бажын айланып,
Ойто келди эр Патей.
Ойнош-сайнаш јўрўмнең
Оңуп калтыр шинели,
Эки јылга јелиштең
Элеп калтыр ӧдўги.
Деремне сайын балдары
Телчип, ойноп, јўгўрди.
Аймак сайын келиндер
Алимент деп јўткиди.
Кара сукно погоны
Кажайып клеедет эскирип,
Кей Патейис эмдиге
Келиндердең эзирик!
Погонын кӧӧлӧ сўртеле,
Бойдоң болуп сал јўрет...
Онос бажын айланып,
Оңуп браатканын сеспейт:
«Кондепоның балазын
Колхоз азырап болбос по?
Солдатский балдарга
Собес чыдап болбос по?
Эх-ма!»
Обмотказы јайылып,
Аймап браадат эмештең.
Ат ўстине јурт тӧзӧп,
Алчайып браадат јелиштең...

Јайлашты аларга јазанганы

Јаан Оностың бажында
Јайлаш деген ўўре бар.
Јадып-јадып чыдашпай,

Јазана берди эр Патей.
Агаш-таштый јодозын
Обмоткала ороды.
Американский ӧдүгин
Айга-күнге кургатты.
Галифелү шалмарын
Канча јердең јамады.
Отко күйбес шинелин
Он эки күн кактады.
Туйук кара сагалын
Туура тудуп, јуунатты.
Төрт кичинек уулдарын
Төрөгөни јаар апарды.
Патейдиң уулы кенейте
«Барбазым!» — деп мойношты.
Ары-бери булаңдап,
Адазыла кериштн.
Патей күлүк арбанып,
Ала койды какпышты.
Је јаан уулының чачтары
Јалтырап турды каймактаң!
Јаан уулының ӧскӧнин
Јаңы ла көрди эр Патей.
Удура адазыла керижип,
Учында уулы унчукты:
«А сен не, алты-јети кижи алар,
а бу кижи
Бир де кижи албайтан ба?..»
Патей күлүк учында
Бажын салып, сананды.
Оңбос, омок јүрүмин
Ойноштоп салганын билди...
Кондепоның кожоңы
Кожоры јок божоды.
Атту-чуулу эр Патей
Отставкага ырады...
Поэтический поэмам
Божоп калды прозала.
Таап айтканым тапчы деп,
Тарынбагар, угала.

1957 j.

КУЙКА ЭМЕГЕНГЕ ТӨРӨӨНДӨРИ АЙЫЛДАГАНЫ

1

Эне Алтайга јай келди,
Эдил күүк деп куш этти.
Алдынаң уйлар сүттенди,
Айылчы-абызын көптөди.
«Өскүс-јабыс» төрөөндөр
Өрө-төмөн јелгилейт.
Кыл чылбыры кыйтылдап,
Кыйын-тейин јүргүлейт.
Бел-арказы коркоңдоп,
Бешпелтир јаар јелгилейт.
Айры-тейри калактап,
Агайрыдаң түшкүлейт.

2

Куйка деген көөркийге
Кудагайлар јеттилер.
Кызыл тажуур койтылдап,
Кыйын-тейин келдилер.
Куйка көөркий сүүнеле,
Кучазын сойып кайнатты.
Амзап берген чөөчөйди
Алкап туруп ууртады.
Аланчыкта кудайын
Айлана согуп күндүлейт.
«Оттың ээзин» ажыла
«Оп куруй!» — деп азырайт.
Карсманның јаңыс кызы деп,
Кайра јадып каткырды.
Тоңжаан сөөктү төрөөн деп,

Тоң өткүре көкиди.
Кудагайына кур курчап,
Куза, куза јыргады.
Куузы киргенче кожоңдоп,
Кунугарын билбеди.
Кааза айылдың балкажы
Казылганча бийелейт.
Јыракылу тоскууры
Јыдыганча кейигет.
Сегис күнге чыгара
Серибей Куйка јыргады.
Чалчып, ойноп турала,
Чак түжерин сеспеди.

3

Тодош сөөктү төрөөндөр
Тогус конуп јеттилер.
Тобрагын чөйилтип,
Токумай эшке түштилер.
Кудагайыс бу дежип,
Куйкага база түштилер.
Кара јаңы:с төрөөн деп,
Кабак алып бердилер.
«Торолоп јаткан эмезим» —
деп,
Торбогын сойып кайнатты.
Тодош сөөктү төрөөнгө
Тонын суурып, сыйлады.
Чачылгазын чачала,
Чалкойто келип јыгылат.
Чапчагында чегенин
Чала быжып, кайнадат.
Тогус күнге чыгара
Тодошторло јыргады.
Аракыдаң јүүлеле,
Аргазын шүүнип көрбөди.
Айылдап келген улусты
Айры-тейри күндүлейт.
Ары-бери јайканып,
«Аргалу мен» — деп
кертеңдейт.

* * *

Јети күннің бажында
Јеендери айылдап келдилер.
«Тай боронын кылындый
Таай эјебис!» — дештилер.
Аргазы чыга берерде,
Абрат алып ачытты.
Чедендерин оодоло,
Чегенин шыбап, кайнатты.
Јееним меге келген деп,
Јеерен уйын өлтүрди.
Чичкедең келген төрөөнди
Чий тереле курчады.

* * *

Таң адарга јетпеди —
Таайлары айылдап јеттилер.
Тажуурларын кийдирип,
Табыш сурап уктылар.
Куйка көөркий калактап,
Кулур сурап јүгүрди.
Конторага келеле,
«Кой береер» — деп јайнады.
Бозузын сойып береле,
Бозо ачыдып, јыргады.
Чаргыдаң келген таайына
Чамчазын суурып курчады.

* * *

Јер јарыырга јетпеди —
Јестелери јеттилер.
Сыылада кожоңдоп,
Сыр јелишле келдилер.
Јулдала берген јурчызы
Јудай, јудай јыргады.
«Качаланғду јуртымнаң
Качадым!» — деп санаңды.
Төрөөндөрин үйдежип,
Төмөн көрүп санааркайт.
Торконың јигиндий төрөөндөр
Тонноп, сайап баргылайт.
Калактажып, сыктажып,

Камайдаң бери келгилейт.
Чалчып туруп төрөөндөр
Чаргыдаң бери келгилейт!

* * *

Айылдың ичи тонолып,
Аргазы чыгып, тўгенди.
Айландыра улустаң
Аракы сурап јўгўрди.
Лагундарга урала,
Лаптап туруп бөктөди.
Чий кууктарга урала,
Чиймей тартып буулады.
Колхозтың адын минеле,
Кобы аралап маңтатты.
Чамчазын ойто аларга
Чаргыны көстөп ууланды.
Аракыдаң азала,
Агайрыны көстөди.
Тогус конок айылдайла,
Тонго катап јединди.
Бөлөзине айылдап,
Бөрўкке Куйка јединди.
Ийиндерине айылдап,
Ич кийимге јединди.
Камайды јулдай айылдайла,
Кастар айдап экелди.
Тодоштордыкўндўлеп,
Торбогын ойто экелди.
Иркиттерге төрөөнзип,
Ириктер айдап экелди.
Тас-Комдошко айылдап,
Такаалар алып бурылды.
Амтажый берген Куйканы
Албаты тудуп чыдашпайт.
«Боочы оозында јурчым бар,
Божодыгар!» — деп калактайт.
Кар тўшкенче Куйкабыс
Канча алтайды эбирет.
«Јаан-Чаргыга једерим,
Јай келзин! — деп кекенет...

1959 j.

КОМАНДИРОВОЧНЫЙ КИЖИ

Алтай јуртты көрөргө
Аймактаҥ јамы келди.
Албатыныҥ јўрўмин,
Аргалу јадынын көрди.

Экономический јанынаҥ
Эрмеги јок бай эмтир.
Культурный јанынаҥ
Куучыны јок тыҥ эмтир.

Јаҥы, јаҥы туралар
Јамылуны кайкатты.
Албатыныҥ күндўзи
Айдары јок јарады.

Азый јылдыҥ ажы деп,
Алама-чикир салгылайт.
Аймактаҥ келген кижи деп,
Айры-тейри күндўлейт.

Командировочный кижи
Конторада отырат.
Бўрўҥкўй эҥир киргенче,
Бюджет јөптөп отырат.

Экономический сурактыҥ
Энделгенче шўўштилер.
«Беш минуттыҥ бажында
Перерыв болзын» — дештилер.

Јамылу кижи таҥкылап,
Јеҥилденерге сананды.

Јетире јуунды токтодып,
Јерге отырарга чыкты.

Уборныйды бедреп,
Уй кажаанын эбирди.
Чек шыралап турала,
Чедендерди кериди.

Кажаганга киреле,
Какайдаң чочып јүгүрди.
Тегин јерге бедреп,
Деремнени кериди.

Јаратты ажып келеле,
Јаш балдардаң уйалды.
Торт кыйналып турала,
Торбок ажыра отырды.

Торбок көөркий јескинип,
Тоңжылап, бустап мактады.
Командировочный кижи
Кобыны төмөн јүгүрди.

Кобыда кыстар кожоңдоп,
Кой кабырып јүрдилер.
«Сайгактыган не кижи,
Санаалу ба?» — дештилер.

Текшилеп турган ат чылап,
Тескери кайа бурылды.
«Победага» отырып,
Боочыны ажа конды.

Јети бериште барала,
Јерге јаңгы отырды.
Культура деп сурактыı
Куучыны јок оңдоды.

* * *

Бу үлгерди кычырып,
Нөкөрлөр, слер каткырбаар.
«Каткы бажы калак» деп,
Канатту сөсти ундыбаар.

1960 j.

КОЛХОЗТЫҢ КОНТОРАЗЫНДА КАРАКАЙДЫҢ ЈОНЛО КУУЧЫНДАШКАНЫ

Каракай:

Отпускалу Каракай
Ойто јанды — это факт.
Председатель кемигер?
Привет сеге! Точно так.

Председатель:

Јерине јанган бойыңа
Јерге батпас эзенис.
«Јаңы јол» деп колхозтың
Јамылузы бис эдис.
Эзен, эзен, Каракай,
Эжикте турбай, отырзаң.
Калак-кокый, кудаймай,
Качан келгең, куучында.

Каракай:

Эки јылга ўренип,
Европа көрдим — это да!
Арасейди айланып,
Алты кўннең — Маймада.
Да, да!
База сурак бар ба?

Јыламаш эмеген:

Азыйда јаткан јереерге
Айылдап келдеер бе, Каракай?
Айла эңирде айлыма
Айылдап келзеер, Каракай,
Айлым менің ыраак јок:

Алексей эштиң јанында.
Аскан ажым бар эди,
Амзап келзеер, Каракай.

Каракай:

Дорогая Јыламаш,
Торо эмезим, не могу.
Сен какая быјыраш,
Кородобо, забегу.

Председатель:

Нөкөр болгон Каракай,
Не керектӱ јӱрдигер?
Канча айга чыгара
Кайда амырап јӱригер?

Каракай:

Јаткан јерим аймакта,
Качан бирде покажу.
Койчы-малчы јон кайда?
Кое-что вам расскажу.

Председатель:

Кандый тема аайынча
Калыкка сӧс айдараар?

Каракай:

«Международный айалга».
Меңдеп турум, капшагай.
Этот парень барала,
Элди капшай јуунаткай.

Колхоздың клубында. Лекция божоп калган. Улустар суратар берип јат.

Јаманјык эмеен:

Калак-кокый, Каракай,
Канча алтайга сен јӱрдиң.
Амыр-энчӱ болор бо?
Айт, ӧрӧкӧн, угарга.

Каракай:

Болор-болбозын билбезим,
Бороться надо, нөкөрлөр.

Јаманјык эмеен:

Акыр, акыр, Каракай,
Атом-сатом бар дежет.
Америка келеле,
Айыл-јуртка чачпас па?

Каракай:

Чобра айылга кем чачар,
Чо тегине сурааргa?
Англо-американский империализм
В стадии своего јыдып браткanында.

Јыртай өбөөн:

Акыр, акыр, Каракай,
Айга јеткенис деп јадыҥ.
Оноор канай јеткенис?
Онызын оҥдобой јадым.

Каракай:

Ракета ла бар болзо,
Райга да једе береринҥ.
Многоступенчатый неме
Мно-ого может сделать.

Јыламаш эмеен:

Америка деп ороонды
Акалаар деп јадыбыс.
Канча јылдыҥ бажында
Кайраканга једерис?

Каракай:

Так. Понятно сурагаар.
Даганять США-ны дедеер бе?
Беретен ле неме бар болзо,
Перегоним бис оны!

Председатель

(Улуска):

Унчулай өбөөн, көрзөгөр,
Уйуктап јаткан анда кем?

Јелечи:

Јетијылдыгыс бүтсе,
Јерибис кандый болгой не?
Јүзүн неме көптөзө,
Јүрүм кандый болгой не?

Каракай:

Кандый јүрүм болорын
Как айдарың эмдештең.
Так ла тегин отырбай,
Тартыжар керек эмештең.

Председатель:

База кемде сурак бар?
Бары-јогын сурагар.

Јаманјык эмеен:

База сурайын ол дезем,
Бат, граматам јетпей јат.
Бичикчи улустың сөстөри
Бир де бажыма кирбей јат.
«Сакранен» деп немени
Сананып чат билбедим.
Артканын јииттер тыңдагай,
Акыр, мынаң барадым.
Каңзам мында ла болгон эт,
Кайда баады, улустар?
«Сакранен» деп немеле
Санаам чыкты эмеш пе?

Каракай:

Табыш этпе, Јаманјык,
Талтаңдабай ары чык.

Сурак база кемде бар,
Сурагар ла, нөкөрлөр.

Сурак угулбайт. Ончозы уйуктап калган.

Каракай:

Вопрос слерде јок болзо,
Воля ваша. Божогон.
Прения база токтогон,
Председатель, јарлагар.

Майма, 1962 јыл.

ЭРКЕЛЕЙДИҢ «ЭРЛИККЕ» ТУТТУРҒАНЫ

1

Эҥир кирип, койыла берди,
Эҥир чолмон мелтирей берди.
Качашкан чылап, эски ай
Кайадаҥ меҥдеп ажа берди.
Саста турган јобожок талдар
Салкынга чөйӧ шуулажа берди.
Терс ле кара булуттар јылып,
Теҥеридеҥ салактай берди.
Караҥуй, тереҥ аркадаҥ чочып,
Кайадаҥ куран багырып ийди.
Саҥ ла башка немелер көрӱп,
Састаҥ турна кыйгырып ийди.
Эркелей адын ээртеп ийди.
Эртелеп айлына једерге меҥдеп,
«Јакылта бар ба, капшагай,
Јанарга меҥдеп турум!» — деди.
Јапашта јаткан улустар ого
«Јанып браадыҥ ба, Эркелей?» — дешти...
Азык-тӱлӱк јакыткан улус
Адын курчай тургулап ийди.
Буул тартатан уулчактар оныҥ
Буттарына оролып келди.
«Көгӧӧндӧр бисти челдеп браат,
Көптӧ дӧ болзо, экелзеҥ!» — дешти.
Јантык бутту бригадир ого:
«Јаандарга мыны јетир, — дейт —
Улустыҥ кӱчи чыгып браат,
Уйды сойып, экел» — дейт.
Комсомолдыҥ качызы мында
Коштой јууктап, база элбеҥдейт:

«Духовный курсак божогон, уул,
Тургуза ла лектор ийзин» — дейт.
Чылбырды колдоҥ торт салбай,
Чынаа курут јакыдып јайнайт.
Ээр кажынаҥ кайра тартып,
Ежер талкан јакыдып турат.
Сары-кыс эмеен мыжылдап келеле,
«Сарју экел, јӱ бе?» — деди.
Эдирей берген Эркелей меҥдеп,
«Экелерим, је...» — деди.
Калтар аттыҥ учазына
Кайыш камчы «кыч!» этти.
Казалап ады ары болды,
Кара балкаш «мыч!» этти.

2

Калтар адын камчылап туруп,
Караҥуй боочыга чыгара чапты.
Карманында кабакты эзеп,
Капшайлап туруп, суура тартты.
«Јаан боочыга чыгала, мыны
Јаҥдайдым» — деп тура тӱшти.
«Алдында јолым ару бол» — дейле,
Адынаҥ јайылып, јерге тӱшти.
Ӧлӧҥ-чӧпти ӱзе тартып,
Ӧрӧ-тӧмӧн чачып ийди.
«Јаман көрмӧс туштаба» — дейле,
Јалына аттыҥ сӱртӱп ийди.
Јарымдай шилди ичип алып,
Јалтана-јалтана келип јатты.
«Каланҥы кижи коркыбас» — дейле,
Калганчызын көҥкӧрӧ тутты.
Турган јеринеҥ алала,
Тургакту тытты ӧткӱре чапты.
Атка јеҥил болзын деп,
Артынган таарын јерге чачты.
«Көрмӧс јолдо јӱрӱ бе?» — деп,
Көзин кылчайтып, туура көрди.
Кӧк теҥери сени ле теп!
Көрмӧстӧр тӱймеп, бу отырды!

3

Кажы чакта ölгöндöр
Кажатка келип јуулыптыр.
Чучурап турган көрмöстöр
Чур-чуманак тўжўптир.
Кажак көстў көрмöстöр
Кажык ойноп јўгўрет.
Јаандай берген бир көрмöс
Јаман айдып, тўкўрет.
Јўдеп турган көрмöстöр
Јўстерин сууга суккулайт.
Эмеген көрмöс эзирик
Эрин арбап, айткылайт.
Тойтык бутту көрмöстиң
Тойын јыргап јаттылар.
Кудагай болгон эрликтер
Кузуп мында јаттылар.
Тойып алган көрмöстöр
Торбокко минип јарыжат.
Тобойдың јаман көрмözи
Тобого чертип маргыжат.
Кенетийин көрмöстöр
Оны көрўп ийдилер!
Эркелейди арадап,
Эбире курчап келдилер.
«Айыл туткан кўлўгис
А бу келди не!» — дештилер.
Эркелейди тударга
Эрликтер тўймей бердилер.
Јирме јашту бир көрмöс
Јиткезинең каап алды.
Эркелейди электеп,
Ээринең јерге аңтарды.
Тойтык бутту эмееңге
Тоолоткылап экелди.
Экўлезин айылга
Эрликтер сугуп, бектеди.
Эркелей оноң качарга
Эжик таппай калактайт.
Чыткыдынаң тер агат,
Чыгар арга табылбайт.

Турайын дезе, көрмöстиҥ
Тулуҥы бутка оролот.
«Труда кўниҥ канча?» — деп,
Турунбыла токпоктойт!..
Тура jўгўрген бойынча,
Турган ўйин таныды.
«Труда кўниҥ канча?» — деп,
Эмегени арбанды.
«Айлыҥа jанбай, тўжиле
Аркада не jадыҥ?» — дейт.
«Аракы ичкен болорыҥ ба,
Адыҥ сениҥ кайда?» — дейт.

* * *

Эҥирде атанган Эркелей
Эки конок jыргады.
Эдреп, jўўлип jўргенин
Эрликтерге jарбыды.

1963 j.

ЭМИЛЧИНИҢ ЭМЕЕНДЕРГЕ СЫЙМАТКАНЫ

Бели сыстай берерде,
«Бертингем...» — деп сананды.
Эмилчи көөркий чочыйла,
Эмденерге атанды.
Эки таарга тастайта
Эликтиң эдин тыктады.
Сыймучы болгон эмеенге
Сый белетеп ыкчады.
Төрөөндөрине барала,
Төлүге сарју сурады.
Совхозко јеткен бойынча
Соңго акча сурады.
Белетенип алала,
Бел јазарга атанды.
Сыймучыга једеле,
Сыйын берип јайнады.
Эмилчини эмеендер
Эки јандап шиңжүлейт.
«Энтересный оорулу
Эмеген болтыр..» —
дешкилейт.
Эмилчини эмдеерге
Эмегендер јөптөшти.
«Кажаттагы мылчага
Капшай отты сал» — дешти.
Болчок кара мылчадаң
Боро туман буу чыгат.
Эмилчини эмеендер
«Эмдеерис» — деп апарат.
Таш печкениң үстине

Талайып суудаң чачкылайт.
Јалбағынаң салала,
Јалмуурбыла чапкылайт!
Тебиндирип алала,
Тер акканча сыймаалайт.
Кедейте тартып алала,
Кендирбиле јышкылайт!
Кабыргалай салала,
Канча ӱйезин туткулайт.
Калактадып, сыктадып,
Кардын сыймап тургулайт.
«Сынынға јеңил болор» — деп,
Сын-арказын бӱктегилейт.
«Кардыңа јеңил болор» — деп,
Кабыргазын эзгилейт.
«Јаңыс тынып, ич» — дежип,
Јайынты ошкош «эм» берет.
«Ӧзӧгине ӧтсин» — деп,
Ӧлӧң јытту суу урат.
Тараканду тактага
Тал-каборто салгылайт.
«Коронын чыксын, кус...» —
дежип,
Колдорын оозына суккулайт.
Эмилчи кӧӧркий тӧжӧктӧң
Эмдиге ле тургалак.
Эмеендердиң эмдежин,
Энем айтсын, э, калак!
«Кудайдың ичкен эми» — деп,
Кулур чейген суу берет.
Тастайганча ичеле,
Таң атканча јӱгӱрет.
Јарым айга јатса да,
Јазылары јок болды.
Јайынты јытту «эминең»
Јаман оору табылды.
Эмегендер коркыйла,
Эки конок јӱгӱрди.
Эмилчини сыктадып,
Эмчилерге экелди...

1963 j.

ОДЕКОЛОН ЈЫТТУ УУЛДАРГА

Эмдиги уулдардың ичижин
Энем айттсын, э, кудай!
Акчазы да јок болзо,
Аракыны јаңыс дай!

Кармандузы кабакты
Кайырчактап алгылайт.
Табарыжып келгени
Ташташтырып салгылайт...

Тоолу ла кӱнге союзты
Торт кургада ичкилейт.
«Јаңыс катап ичпей» — деп,
Јаш-Турага да јеткилейт.

Садучыны кетежип,
Салбай туруп истеелейт.
Подсостогы бозудый,
Божотпой ээчип јӱргӱлейт.

Барып ла јаткан машинаны
Бажын тозуп туткулайт.
Автолавканы кетежип,
Айры јолдо тургулайт...

Сыраңай арга јок тушта
Сыра ачыдып ичкилейт.
Койтылдадып, сыраның
Койузынаң бери јигилейт.

Ачу ла јытту немени
Алала, јытап көргӱлейт.

Јыргайтан неме јок болзо,
Јыкалон јытту јўргўлейт.

Тройнойынаҥ ичеле,
Тротуар сайын бийелейт.
Тен учында ўйлери
Тенек бала тапкылайт...

Сиркирежип, сельподоҥ
«Сирень» садып алгылайт.
Калтыражып турала,
«Карменди» јуда салгылайт!

Бастыра неме божозо,
Паста чейип ичкилейт.
Торт учында кўрўмдер
Тормозной жидкость јуткулайт!

Техниканы кодорып,
Денатурат тапкылайт.
Арай ла болзо атомноҥ
Аракы этпей тургулайт!

Је, кардыгарда не бар, уулдар?

1971 ј.

КУЛЬТУРАЗЫ ЈОК НЕМЕЛЕР

Кор-Кобы деп алтайга
Коркышту культурный уул келди.
Тыш бўдўми килтиреп,
Тыштаевтерде отырды.

Јектеп айдып болбозыҥ —
Техникумды божоткон.
Барган јерин суразаҥ —
Барнаулда токтогон.

Сўўри башту ёдўги
Сўзеген уйдыҥ мўўзиндий.
Солып кийген носогы
Солоҥыныҥ јўзиндий.

Тере тонду адазын
«Тербезен!» — деп каткырат.
Бажы буурыл энезин
«Барыня» деп отырат.

Костюмын уймап ийбеске
Косту очоктоҥ тууралайт...
Кебин јуурып, чегенди
«Кефир что ли?» — деп сурайт.

Тыртык сабар бажында
Тырмагын јазап отырат.
Курут салып бергенде,
«Кушать что ли?» — деп турат.

Алтайлап эрмек сураза,
Айтпай оозын тыртыйтат.

Алдында јаткан газетти
«Алтайдын чолмоны» — деп кычырат...

Иностранный сöс билип,
Интересный неме айдат.
Бойына тўҥей тенекти
Кўйўндирип, кайкадат.

Сирейе ле тебинзе,
Сигареди ышталат.
«Сирень» деген јиколон
Сиркелў баштаҥ јытанат.

Тижин кўрўм арчыбай,
Джинсы кийип, шайраҥдайт.
Јўзўн јунбай јўреле,
Јўстўк кийип, јарјаҥдайт.

Јўс албаты ортодо
Јўзин кайдаар сугат не?
Најылары сураза,
Нациям кем деп айдат не?..

Кееркедип эткен кийимди
Кем де кийер јаҥы бар.
Кижиниҥ оноҥ јўзи бар,
Культуразы, тили бар.

Андый тенек ажыра
Алтай адыс ўрелер...
Куучындаарын ундыган
Культуразы јок немелер!

1971 j.

АБЫЈЫК АТ БЕДРЕГЕНИ

Адын таппай калала,
Адрес сурап, тениди.
Сыктап туруп Абыјык
Цыганнаң өрө кериди.

Јартын билип аларга
Јарлыкчы кижи бедрейт.
Аралга кирип бедребей,
Аракы азып, эдрейт...

Көспөкчи кижи табарга
Көксуу-Оозы дөөн јелет.
Јарын өртөдип көрөргө
Јабаган дөөн келет.

Барагашка једеле,
Паражыйт салдырып јўгўрет.
«Ийне эмезиң, табыл!» — деп,
Ийни ажыра тўкўрет.

Көрўнген ле цыганга
«Көзөр сал» — деп көкидет.
«Ўзезин айдып бер» — дейле,
Ўч салковой көргўзет.

«Сары тўктў бее болзо,
Саракай дама» — дешкилейт.
«Көзөргө таңма тўшти» — деп,
Көс тунганча ичкилейт.

. . . . . .
. . . . . .
А сары беени сельсебет
Аш јип јаткан тудаалды.
Абыјыкка ўзеери
Алты салковой штраф салды.

1972 j.

ТУЙКАШ ГОРОДТО

I

Отпусказын алала,
Отырып болбой кыйналды.
«Культура көрзö кайдар?» — деп,
Курты мыныӊ кайнады.

Сопок алатан акчазын
Сол карманына сугат.
Отпускной алган акчазын
Оӊ карманына салат.

Тöжöк алатан акчазын
Тöш карманга тыктады.
Корокой койын сойоло,
Город көрöргö атанды.

А город јерде не болзын?
Колыӊда акча ла болзын.
Кожо ичетен уулдары да бар,
Конотон јери де бар...

Калыӊ да акчалу улусты
Калактаткан город бу.
Торбок то саткан уулдарды
Торолоткон алтай бу...

Тузагы көп городко
Туйкаш неме болзын ба.
Туба, кайлык кыстарга
Туйкаш күлүк болзын ба...

«Алтын-Көл» деп ресторан —
Албатыныӊ көкүүзи.

Чолтык чачту официант
Чотоп ийзе, көбизин!

Солун кыстарла таныжып,
Сопоктың акчазын мерҕедейт.
Шалмары эскизин сезинбей,
Шампанский ичип кеденгдейт.

Төрт конокко јетпеди:
Төжөктиң акчазы божоды.
Онойып ла турганча —
Отпускной акча түгенди.

Туба кысты истежип,
Дружинниктерге туттурды.
Эрлӱ бойы эзирик,
Эрӱлткишке суктуртты.

* * *

Сопок аларга келген болзоң,
Соодонбой јӱр.
Культура көрөргө келген болзоң,
Курттабай јӱр...

1971 j.

БААБЫЙДЫҢ ПАРАЖЫЙТ САЛДЫРГАНЫ

Барган јуртын билерге
Паражыйт салдыртып көрди...
Көдүрезин көрөргө
Көзөр салдыртып көрди.

Көзи жуйлик эмеендер
Көзөрин алып таштады.
Бууры јымжак көөркийди
Булгагылап баштады:

«Сарбак саалду өбөөниҥ —
Саракай король» — дештилер.
«Салымы башка эр болттыр,
Салбай тут ла!» — дештилер.

«Казеный турадаҥ
Кайра јолы јок... — дежет. —
Калак-кокый чеберлен,
Кандый да дама бар» — дежет.

«Мыйман дама болтыр — дийт, —
Мыйжаҥдаган ла неме эмтир.
Образованиелӱ эмеен — дийт, —
Обын ла таппас таҥма эмтир...

Эшти дама эриҥди
Эш эдерге шӱӱниптир.

Кајыл дама таңманы
Кармактаарга јўткиптир.

Эрдиң бажы чайкалып,
Эдек сайын ээчиптир...
Беш балалу бойыңа
Беде болор, сакып тур...»

Јамачыдый көзөри
Јантык столго кыч эдет!
Кемјибей урган аракы
Кеjиринең кылт эдет.

«Эшти көстў дамага
Энтерестў — дештилер. —
Тайыла бертен таңманы
Тармадаар!» — деп шўўштилер.

Баргаадаң эткен «эмдерин»
Бакраска уруп кайнадат.
Эзирик јаткан өбөөнди
Эмегендер тармадайт...

«Особыйды» шыпшайла,
Оозына кажып, ургулайт.
«Санааңды кемге салдың?» — деп,
Сабарынаң тарткылайт.

Тарбайта оозын тартала,
«Тармалу» пельмен салгылајт...
«Эмеенiңди чачпа» — деп,
Ээчий бојо ургулайт.

«Чончыбай, амыр јурта» — деп,
Чочконың ёдин ичирет.
«Калаңгыда качпа» — деп,
Как бажына тўкўрет...

Такталардың ўстине
Та нени де өртөөлөйт...

Чачыңаң кезип ийеле,
Чандыр бойго көктөөлөйт!
. . . . . .
. . . . . .
Бууры башка өбөөннің
Булгалар да күүни јок.
Эмденеле, јан келзе,
Эр де болор аайы јок!..

1971 j.

ТУУЈЫЛАР

ТУБА

БАШТАПКЫ ЈАҢАР

Россияда

Россияда реакция.
Владимир Ленин Парижте:
Јаңы партия, редакция...
Революционный иште.

Калыктарды бийлеген
Каан эмдиге ширеede.
Большевиктер — Сибирьде,
Петропавловский шибееde...

Бастыра ороонның оозында —
Политический сомок.
Россияның төжинде —
Полицейский сопок.

Карањуй Россияда —
Кызарып күйген јалбыш.
Кара албаты түүмеген —
Имение сайын ыш.

Бойлорының јуртыла
Помещиктер күйгүлейт.
Калјуурган јонды адарга
Карательдер келгилейт.

Је Россияның өчи
Јүрегине түңей ле батпас!
Помещиктердиң јөөжөзин
Поручик корып албас.

Түүмеген крестьянство
Түби јок карањуй.

Оңдонып болбос олорго
Ончо јолдор — туй.

Тўймеген крестьянство
Тўңгей ле јаңды албас.
Уездинең ырада
Ол качан да барбас!

Көпөгөш көстў Русь учун
Көп уулдары јыгылган.
Колдорын кынјыладып,
Колымада јылыйган...

Уулдарыңның сөөгине
Булудынла кар сейе...
Бу кинчектў јўрўмнең
Буурайган Расея!

Инвалид империя
Ичинең бери јайраган.
«Инородец» Тубаның
Ийнинең тайанган.

Карыкпа, Россия...
Большевиктер сергек.
Өч аларга сеге
Өскө јолдор керек.

«Правда» газет, меңгде —
Ильичтиң берген сыйы.
Ижемји јаңыс сенде,
Ишмекчи Россия.

Карыкпа, Россия,
Каныгып, тижиң тиште!
Владимир Ильич Парижте —
Революционный иште.

---

[1] Инородец — каан јаңы туштa орус эмес кижинин чоло ады.

ЭКИНЧИ ЈАҢАР

Петербургта

Мрамор јўстў өргөөлөр
Невадаҥ бери агарат.
Официальный бўдўштў
Таш јўректў Петроград.

Музыказы торгылган
Муҥ отторлу зал.
Кыштыҥ тўнин кыскарткан
Кышкы Өргөөдө бал.

Княгинялар, дамалар,
Министрлер, баröндор...
Аксельбантту «геройлор»,
Алтын-мөҥўн погондор.

Эскизи јеткен каандыктыҥ
«Эҥ ле бийик эрлери»,
Европага бажырган
Россияныҥ бийлери.

Төрт талага јетире
Империязы јайылган...
Помещиктер ортодо
Баштапкызы — каан.

Кабинетный јерлерденҥ
Кааҥа јөөжө эжил јат.
Ак мраморлу залдарда
Алтын акча төгўл јат.

Ак перчаткалар, алтын,
Бриллианттар элбеҥдейт.
Адазы бай кыстарла
Адъютанттар бийелейт.

Графиндерлў столдорго
Графтар көзөр салгылайт.
Имениелерин ойнодып,
Лакейлерин саткылайт.

Таш jўректў Петроград
Таң атканча бийеде,
Аксельбантту паразит
Албатының белинде.

Кара албаты бу тўнде
Карлу, бийттў окопто...
«Каан, империя учун!» — деп,
Калактап ölöт октоң.

Олордың торо оозында —
Офицерский jудрук.
Кызу октоң jыгылат,
Кызыл канла тўкўрўп.

Кап-карангуй Питерде
Кар айланат быргалып,
Каланғы бу бийлердиң
Калганчы ла jыргалы!

Ишмекчи Питер тўниле
Ильичтиң ижин кычырат...
Тарыдый Россияны
Тартыжуга кычырат!

ЎЧИНЧИ JАҢАР

Улалуда

Камчы сынду кан Алтай —
Кабинеттиң jери.
Кааннық ичкен курсагы —
Кара jонның тери.

Тобрагы чöйилген
Томский губерния.
Jерин шиңдеп көрзöң —
Jедеген империя.

Чын-тöгўнин ылгайтан
Чиновниктери укаалу.

Улустары калаңы
Уездный јурт Улалу.

Шаңын согуп, бажырган
Россияның эдегин.
Инородецке азыраткан
Империяның јўдегин.

Калбазын јип, тўреген,
Калактаган Улалу.
Эзирик чиновниги —
Эң баштапкы јамылу.

Кобдодоң[1] бери садышкан
Коjойымдар мында көп.
Эки этаж туралу
Эң ле байы — Тобоков.

Торо јонды тоногон
Торко тонду Тобоков.
Торбок садып байыйла,
Токтоорын билбес Тобоков.

Россияны көöркийди!
Романов деп кааңду.
Торологон алтайлар
Тобоковтоң камааңду.

Тобоковтың садузын
Томскийде де билгендер.
Орус кааннаң адынаң
Орден[2] ого бергендер.

Улалуның ичинде
«Укаалу» кижи јаңыс ол:
Бий улустың алдына,
Билер де болзоң, јабыс бол.

Улалуның шаңдары
Узак-узак јаңырайт.

[1] Кобдо — Монголиядагы город.
[2] Орден — кааннаң башкарузы Тобоковты «Анна на шее» деп орденле кайралдаган.

Јаңгы каан турган деп,
Јаткан јонго јарлайт.

Кирелӱ јурт Улалу
Кир-балкажын агыстыр.
Оромдоры булгалык —
Ортозында монастырь.

Кажы ла алтам бажында
Кабак саткан «сыралап».
Јок то болзо, ичинип,
Јон јуртаптыр шыралап...

Туйуктарды ӧдӧтӧн
Туба — мениң геройым...
Бастыра јӱрген јӱрӱмин
Бажалык сайын көрӧйин.

ТӦРТИНЧИ ЈАҢАР

Туба базарда

Ээрлери чыкырап,
Тондоры кылырап,
Тубалар тӱжет
Кӱскиде тайгадаң.
Кере тӱжине
Базарда калырап,
Кузук садып, —
Јаан јыргалда.
Омок то болзо,
Олор ончозы
Којойымдарга төлӱлӱ...
Јайзаң сакыйт
Олордың тапканын,
Је андый да болзо,
Олор кӱндӱлӱ.
Абразының алдына
Конгылап алала,
Таңнаң ала
Табышту садыжат.

«Кудайдың берген
Баштапкы ажын
Амзагар!» — деп,
Күндүлү айдыжат.
Оройтып калган
Кезик тубалар
Кыйын-тейин
Меңдештү келгилейт.
Алаатып билбес
Акту тубалар
Арыган аттарын
Түрген чечкилейт.
Базардың эски
Чедени улусты
Чырмайып тудуп,
Чыдашпай тызырайт.
Арбуз... Кузук...
Эзирик кыйгылар...
Чурана ойноп,
Сопоктор јызырайт.
Кайда да шилдең
Бөк чачылат,
Кажык ойноп,
Улустар маргыжат...
Чочконың балазы
Оптолып чыңырат,
Байлардың койлоры
Багырып, мааражат.
Чаганага, салкынга
Көрмөстий карарган
Сары Туба
Улустың учында.
«Токтонок тоодоң
Артпас» дегендий,
Кузук садат —
Сыр кыйгыда.

* * *

Эки ёдүги майчыкту,
Је түлкү бөрүк јиткеде.
Јаргак тоны табышту,

Је эки колы мыкында.
Уурчылар самтар Тубаны
Кетежип, јаан санаада:
Акчалу кўреҥ тас баштык —
Канайдарыҥ — койнында.
Караҥуй јаар кычырзаҥ,
Канайдарыҥ — ол барбас.
Коркыдып та айрызаҥ,
Ол недеҥ де айабас.
Эки ёдўги майчыкту,
Је тўлкў бёрўк јиткеде.
Јаргак тоны табышту,
Је эки колы — мыкында!

* * *

Иштеп алган акчазын
Эҥирде чотоп баштады.
Укту байдыҥ тёлўзин
Сол јаны јаар таштады.
Кojойымныҥ акчазын
Оҥ јаны јаар таштады.
Анда кам... јайзаҥ... беш
балазы...
Тоолоп болбой,
Туба булгалды.
Ўлей-ўлей келерде,
Бойы чек куру калды.
Оноҥ ончозына тўкўреле,
«Сыралапка» кире конды.
Јаҥыс катап ичер деп,
Јайзаҥныҥ акчазын кодорды.
Камга беретен акчала
Капуста јиир деп бододы.
А чындап та, бир катап
Аракы ичсе, не болор?
Јайзаҥ Табы, кojойым
Тубадаҥ олор эм тойор...

БЕЖИНЧИ ЈАҢАР

Туба сыралапта

Мында сыра. Солундар.
Мында кажызы ла — каан.
Кузугын саткан тубалар
Аракыдап јат — табыш јаан.
Соокко тоҥгон Тубага
Кем де сыра туттурды.
Каткы-кожоҥ ажыра
Төрдөҥ кем де кыйгырды:
— Алаҥзып, күлүк, сананба,
Тышкары соок, тышкары јут.
Најылардаҥ уйалба,
Ич сыраны, түрген тут!..
Кей Тубаныҥ кежири
Кенейте изип, кычыды.
Койнындагы баштыгын
Кодорып, столго таштады:
— Кижи алтын — акча чаазын,
Эй,
Јоктуга јол беригер!
Алдамыш Туба акчазын
Кысканбай јат — ичигер!
Акча јок деп сананба —
Тобого көп тайгада.
Үйиҥ санап, кунукпа,
Келиндер көп базарда!
Улалуныҥ балкажы
Ылтармыштаҥ ödөр бö?
Кей Тубаныҥ балазы
Торолоштоҥ ölör бö?
Эликтиҥ мойнын не кезер?
Эки кырлу ок кезер.
Эрдиҥ мойнын кем кезер?
Эрик јокто јаҥ кезер.
База ичелик... Јайканба.
Мен акчама ээ бойым.
Ödүгим көрүп кайкаба,
Уйалбай ич, мен кojойым!
Камга акча не керек?

Кара торбок бар эмей...
Эйим, эйим, эй-эйим,
Тас баштыгым бар эмей!..
Бистер де јайзаң, бис те бай —
Бистер де јыргап билерис.
Јыргап-јыргап ол албай,
Јылыйып калтан эмейис...
Мында јайым сыралап,
Мында кажызы ла — каан.
Канчазын јўрер шыралап?
Ич кунукпай, кайракан!
Бистиң јўрген јўрўмис
Бир акчага турар ба?
Калактаган ўнисти
Каан, кудай угар ба?
Кижи алтын — акча чаазын,
Јоктуга јол беригер!
Алдамыш Туба акчазын
Кысканбай јат — ичигер!..

* * *

Ой, Улалу, Улалу,
Эбире Туба тёлўлў,
Тўн каранғуй, јаңмырлу.
Канайдар?
Баштык куру...
Баштаң бийик тёлўлў,
Тубадаң акча баалу.
Ой, Улалу, Улалу,
Јаңың кату, сен улу...
...Тёлўзи учун Тубаны
Сугуп салган тўрмеге.
Јаңга Туба тўкўрет
Решетканы өткўре.
Јамылулар бек јаңду —
Алгас Туба тўрмеде.
Тўн каранғуй, јаңмырлу,
Ўч каруулчык эжикте!
Ой, Улалу, Улалу,
Айдып бер —
Кем бурулу?

АЛТЫНЧЫ ЈАҢАР

ТҮРМЕ

Түрме...
Оңдөйгөн оның кебери
Карарып калган турат.
Тымык... Тымык...
Тымыкты
Унчукпас түрме
Каруулдайт.
Уйкузы калың
Улалу унчукпайт,
Сирейе каткан
Каруулчык унчукпайт.
Ээчижип алган
Кабактар[1] унчукпайт.
Ончозы тымык —
Не де угулбайт.
Чубашкан туралар
Түрмениң алдында
Тербезен ошкош
Јантыйган тургулайт.
Јарганаттар чирик
Стенелер үстиле
Јабуга согулып,
Талырап учкулайт.
Карарган түрмениң
Ары јанынаң
Кармаданып, јүк ле
Ай чыгат...
Карыкчыл түрме
Изүге терлеп,
Көлөткөзин таштап,
Улалуны бүркейт.
Изү түнге
Чирик туралар
Тумчаланып калгандый,
Табыш угулбайт.

---

1 Кабактар — аракы саткан туралар.

Качан да ойгонбос
Эбире тайгалар
Серўўн салкынды
Бери божотпойт.
Тўн изў!..

Суузаган теректер
Эски чирик
Чеденге јөлөнөт.
Межиктий тапчы
Карањуй оромдо
Кенейте эзирик
Кыйгы чөйилет.
Карањуйдаң чыккан
Улустың «сўнези»
Суузынын ичерге
Кабакка киргилейт.
Кетежип јўрген
Уурчылар кебери
Көлөткө болуп,
Оромдо элбеңдейт...

Кабактың эжиги
Кайра таштылат,
Алтай ла орус
Мында бадышпайт.
Салымын сананып,
Сыразын олор
Јаш јогынаң
Ичпей тургулайт.
Каруулчык сыгырты
Курч бычактый,
Тўнди кезип,
Тўрмени ойгозот.

Ойгонып келген
Јеек тўрмениң
Опо оозы
Кыјырап ачылат.
Бўдўн кижини
Ажырып ийеле,
Оозы кыјырап,
Ойто јабылат.
Јуткан улустың

Сөөктөрин быкырып,
Јемидин сакып,
Катап ла уйуктайт.
Ончозы јоголып,
Катап ла тымыйт.
Ончозы тымык.
Не де угулбайт.
Тымык... Тымык...
Бу тымыкты
Унчукпас тӱрме
Каруулдайт...
Ончозы туйук —
Канай та санан!
Узун санаанғды
Канайып та кӱрме.
Паспаулдаң ала
Питерге јетире
Бастыра Россия —
Тӱрме...

ЈЕТИНЧИ ЈАҢАР

Туба тӱрмеде

Алдамыш Туба тӱрмеде
Амырап јат сегис ай.
Мында калаш, суу ла чай...
Не кунугар, јатпай?
Каталажка кааза айылдаң,
Канайтса да, чек јылу.
Кайракан Туба нарада
Уйуктап јат макалу.
Эртен тура турганда,
Эмеш суп экелгилейт.
Караңуй кирип келгенде,
Калашту суу бергилейт.
Јажында јазап калашты
Јаңыс мында амзады.
«Јамылулар да сӱрзин,
Јададым...» — деп сананды.

Түрменің јелмер бушлады
Түлебези макалу.
Сыңар эки башмагы
Саң башка јылу!
Түреңи кей Тубаның
Түрмедең чыгар күүни јок.
Кojойымның төлүзин
Эмдиге төлөөр күүни јок.
Јыдыган майчык өдүгин
Јырта тееп, таштады.
Јайымга вообще түкүрип,
Јаңы јүрүм баштады.
Көзнөктө — решетка.
Көрөргө тен јаражын!
Јадатан койка, стол, көнөк...
Јадарга тен јакшызын.
Тунганча ла уйукта,
Тубаны кем де уйалтпас.
Ичкен-јиген кийнинде
«Ишке чык» — деп,
Кем де айтпас.
Јеңилдензе, көнөкти
Дежурныйлар төгөр.
Эжиктеги тежиктең
«Су-кадык па?» деп көрөр.
Ару кейле тынзын деп,
Алты часта апарар.
Каанның кайран түрмезин
Кандый јакшы деп айдар.

* * *

Улалуга күүк этти,
Узун түндер ырады.
Күндер ээчий күн өтти,
Күлүк Туба кунукты.
Элбек, јайым тайгалар
Эске кирди кенейте.
Энгирлер сайын кожоңдоп,
Эрикти Туба түрмеде.
Түрген ару суулардың

Кожоңы ыраак угулат.
Кожо аңдаган уулдардың
Комызы оны кычырат.
Уйуктаарга јатканда,
Үстинде мөштөр шуулажат.
Тымык, јылу одуда
Кайчының үни угулат.
Топшуурдың койу кожоңун
Чибилер тыңдап, үргүлейт.
Тайганың калың туманы
Амыраарга түшкүлейт.
Теңериде јылдыстар,
Тийиң чилеп, учкулайт.
Тобоголу мөштөри
Торт кунугып тургулайт.
Тымык-тымык тайгага
Өңөлөп уйку келет.
Өчүп бараткан одуга
Унчукпас кайчы келет.
Өчүп бараткан одуга
Арыган кайчы једет...
Торолоп калган Тубага
Торсокту колын берет.
Јүрүми кату кайчының
Јүреги элбек — тайгадый.
Күүлеген омок сөзиниң
Шүүлтези бийик — јылдыстый.
Јолдоры көп кожоңчы
Јоктулардың алдында.
Кожоңчының бу јолы
Күч те болзо — јайымда!
Күнүң сайын кунугып,
Күлүк Туба кожоңдойт,
Телекей каруу јандырбайт,
Теңкейген түрме унчукпайт.
Јок! Түрмеде кунукчыл.
Јайым — јаңыс түжинде.
Темир түрме, каан ла јаң
Телекейдиң төжинде...

СЕГИЗИНЧИ ЈАҢАР

Туба јайымда

Түрменің срогы божоды,
Түреңги Туба каткыда.
Түлкү бөрүк јиткеде,
Одүги јок — јайымда.
Кожойымның төлүзин
Колына берер акча јок.
Јолы узак тайгага
Јойу барар арга јок.
Узун күнге баскындап,
Улалуны кериди.
Уй кабырар шүүлтеден
Учында Туба чөкөди.
Туйуксынып турала,
Туба туруп сананды.
Коркыбас кебин тартынып,
Кожойымга бурылды.
Колыла ичин сыйманып,
Кожойым үйде отырды.
Мылчага кирген болбайсын,
Мылчып калган болтыры.
Тубадаң күрүм јескинип,
Тура јеңгил јүгүрди.
Шайказына једеле,
Шайт этире түкүрди.
«Бурузын» Туба алынып,
Муруныла кей тынбайт.
Кудага келген кижидий,
Кожойымнаң көс албайт.
Толыктагы кудайга
Тоңкойоло бажырды.
Кожойымның чодына
Кол саларга јайнады:
«Төгөрөктиң кузугын
Түгезе экелип бererим,
Үйеликтиң киштерин
Үйиңе сыйга бererим...»
Кожойымның үйине

Каранынаң имдеди.
Тайгага катап чыгарга
Тары сурап, иженди.
Колы капкыр коjойым
Колын jаңып, арбанат.
Чодын алган бойынча
Чотылдадып, карганат.
— Төлүлериң кайда? — деп,
Тубаның jүзине карайт.
— Чоргозы jок чөйгөн сен,
Чорт паршивый! — деп каргайт.
— Түрмеге сугуп, таңманы
Түредерим сени, ийт!
Jастыра не бажырдың,
Большевик болорың ба? —
дийт.
Алдамыш Туба санаада,
Айдар оның сөзи jок.
«Большевик» деген кандый
сөс?
Учурын билер арга jок.
Ийт, көрмөс тө деп айтсын,
Инородец те дезин.
Jе бош кайкаткан jаңы сөс —
«Большевиги» немези?
Улалуда табыш көп,
Учуры оның незинде?
Кызылдар, актар кыйышта,
Чын олордың кемзинде?
Кайнап jаткан албаты,
Кажызынаң угарың?
Тайгага катап чыгарга
Тарыны кемнең аларың?
Кожо аңдаган оруска
Конорго Туба бурылды.
Тоозы jок оның балдарын
Тоолоп болбой, кайкады.
Түрмеден тапкан калажын
Түгезе Туба үледи.
Нajызының ажынаң
Амзап, Туба сурады:

— Учуры јаан табыш бар,
Уксаң, најым Иванак
Улалуда улустың
Нези кызыл, нези ак?
—Түрменің калажын јигенчең,
Түймеен болгон, карындаш.
Политика кубулган —
Большевиктер эмди баш.
Калык-јондор түймеген,
Каан ширеедең ыгылган.
Ончо јондор эм түңгей:
Озогы јаң јылыйган.
Түлкүдий байга, абыска
Түкүрип ий, карындаш.
Којойымга табарзам,
Коркыбай кожо арадаш.
Тайгага аңдап баратан
Тарыны мен берерим.
Бойыма база керектү...
Не керектү? Билериң.
Эки најы отырып,
Эрмек сөзин угушты.
Эзенде келер күскиде
Экү аңдаарга јөптөшти.
Каланғы Тубаның бажында
Калбадаң өскө неме бар?
Арасейдиң керегин
Аайлап болбос, канайдар.
Эзендежип алала,
Эки эдегин кыстанды.
Сыралаптың јанынаң
Сыр кожоңло атанды.
Анча-мынча барала,
Аланғзып, Туба токтоды.
Айлына омок келерге,
Айланып ойто бурылды.
«База бирди ичеле,
Базадым...» — деп сананды.
Сыраңгай түрген јанарга,
Сыралапка бурылды...
Шыралаган шыраны

Сананбаган эр бар ба?
Шыркыраган сыраны
Көндүре өткөн эр бар ба?
Јес акчаны чач берзең,
Јеңиле берер јүрүмиң...
Сүзүштирип ич ийзең,
Сүгүне берер јүрегиң.
Кааннын јаңын мактаган
Кабакчыда[1] не болзын:
Карманында акчаңды
Кактап алар ончозын.
Кабакчынын јөбиле:
«Каныңды кабакла изит» —
Јөптөп јонды тоногон
Јөргөмөштий паразит.

ТОГУЗЫНЧЫ ЈАҢГАР

Туба ла пристав

Сыралаптың ичинде
Сыр бийеде улустар.
Сыралу бочко јанында
Сыксылышкан моңгыстар.
Ийдишкенле ийдижип,
Ичкери Туба јүткиди.
Сыкык көстү келинге
— Сыра бер... — деп имдеди.
— Очереди јок! — дежип,
Ончозы түймеп, кыйгырды.
Пристав болгон күлүкти
Бир ўндежип, кычырды.
Погондоры јалтырап,
Полицейский көрүнди.
Борбый чылап, тестеңдеп,
Бозогодоң кыйгырды:
«Өскө укту сен самтар,
Өлөриң меге, бар ары! —

1 К а б а к ч ы — кабак саткан тураның ээзи.

Кызыл көстӱ јыдымар
Кыйгырып ийди: — Дикари!»
Јалтанбас Туба турала,
Јаман сӧслӧ арбанды,
Јаргак тонын суурала,
Јантык столго таштады.
Чала эзирик эр Туба
Чалчый берди, турала.
Чамчазын тегин јыртпаска,
Чачып ийди, суурала.
Сары-корон приставла
Салыжа берди, эх, Туба.
Сагалынаӊ тудала,
Салбай турат, эр Туба!
Јудрукла согужып,
Јуук јерденӊ тӱртӱшти.
Тилдериле адыжып,
Тизезиле тебишти.
Јудруктар кычылдап,
Јулдажа берди: ой, ой, ой!
Тептиртип алган эмеген
Тескинип турды: «Јодомой!»
Сыралаптыӊ ичинде
Сыгыт-калак тыӊыды.
Сырак бутту столдоры
Сынгылап, бого јыгылды.
— Кайран сырам! — кыйгылар
Канча јерденӊ угулды,
Эбире турган улустар
Экилезин курчады.
Эптей-јӧмӧй тудала,
Эжиктеӊ ийде салдылар.
Баатыр пристав ла Туба
Балкашка келип тӱштилер.
Туба јерденӊ турала,
Тумчугын сыймап шиӊдеди.
Јаан јааштыӊ алдына
Јаан согуш башталды.
«Дикарь укту кижиденӊ
Јин агар деп сананба,
Јокту кижи — Тубаданӊ

Јол алар деп бодобо!
Өскө укту албаты
Өч албас деп иженбе.
Түәтүңдебе тегине —
Түкүрейин түрмеңе!..»
Баатырлар чылап ыражып,
База катап кабышты.
Јаргак шалмар јызырап,
Тарылгалар төгүлди!..
Полицейдиң тумчугы
Помидордый кып-кызыл.
Эр Тубаның арказы
Ээн аркадый көк-јажыл,
Балкашка сыңар өдүги
Бадалып калган — табылбас.
Тере штанның алгагы
Теңеридий — көк айас!..
Өдүктиң чуузы сүүртелип,
Өлгөнчө Туба согужат.
Чачактары јайылып,
Чак чыкканча туружат.
Тестек пристав тескинип,
Тегелеерге умзанат.
Је ылтармышка илинип,
Ыкчап, јерге јыгылат.
Јерге јеткен үлдүзи
Јылыйып калган — балкашта.
Јеңдирткен пристав ойдыкта,
Јеңүчи Туба кышкыда:
«Дикарь укту кижиден
Јин агар деп моконбо!
Јокту кижи — Тубадаң
Јол алар деп бодобо!»
Калганчы майчык өдүгин
Кармай алып уштыды.
Божоп калган өдүкле
Полицейди сабады.
Улдап-улдап турала,
Учында Туба арыды.
Улустар јуулып келгенче,
Улалудаң ырады...

* * *

Аза берген эр Туба
Айлы-јуртын көстөди.
Јаргак штаны кылырап,
Јалаңдарла алтады.
Улалуда табыштың
Учурын Туба сеспеди.
Амыр айлын сананып,
Алтайына ууланды.
Туулардаң коо кайыңдар
Тубаны уткып көргүлейт.
Тайгадаң түшкен суучактар
Тубага ийде бергилейт.
Коолодо Туба кожоңдоп,
Кобыларла кериди.
Терең тынып, тууларын
Токтой түжүп, ајарды.
Көбүги ак сууларын
Көңкörö түжүп амзады.
Как өлөңгö керилип,
Алтайын көрүп каткырды.
Јаскы суулар кожоңдоп,
Јалаңдарла маңтажат.
Сайдыстың суузы көпчийле,
Јарадынаң ажынат.
Сайдыстың суузы чакпынду —
Сайламалу кечү јок.
Сайдыстың суузы табышту —
Кечер керек, арга јок.
Туйуктанып турганча,
Тубага сүме табылды.
Јаратка штанын чечеле,
Јаскы кейле толтырды.
Ол јанында јаратты
Оң көзиле кемјиди.
Оок-тобыр немезин
Оозына сугуп, тиштенди.
Јаргак штанын минеле,
Јараттаң Туба калыды...
...Турган изи бар болды,
Барган изи јок болды...

ОНЫНЧЫ ЈАҢАР

Туба ла јайзаң

«Қайыш кату, эт јымжак...»
(Кеп сöс)

Јаан элбек јаланға
Јаткан улус јуулышты.
Јайзаңды[1] сакып, албаты
Байтал сойып, кайнатты.
Тайгада улустың «кудайы» —
Табы-јайзаң удады.
Тепшидеги изў эттиң
Буузы кургап сооды.
Оок балдар кыйгырды,
Ончо ийттер ўрўшти.
Аркадагы кобыдаң
Атту улустар тўшти.
Тай-боронын ўстинде
Табы јайзаң көрўнди.
Кара килиң тонына
Кара албаты мўргиди.
Алты ўйелў чакыга
Адын улус буулады.
Келиндер коштой тургулап,
Кеен кожоңло уткыды.
Колтыкчылар согулып,
Колтыктап, оны тўжўрди.
Кееркемјилў кебиске
Келип, Табы отырды.
Јыргалга келген кижидий,
Јымжак ўндў отырды.
Кожоңдоп берген чööчöйди
Колына алып, каткырды.
Тегерик јўстў кўлўкке
Тескери көрўп, имдеди.
Темичи öрö турала,
Темир ўнле баштады:

---

[1] Јайзаң — 1912 јылдаң бери јайзаңды старшина деп адаган.

— Сары-Кокшо өзөктө
Сары Туба табылган.
Јайзаң-бийдиң колына
Калан бербес јаң тапкан...
Улалуга барала,
Узун кышка келбеген.
Элдиң-јонның јаанына
Эмдиге калан бербеген.
Алтайдаң тапкан акчазын
Аракыдап салган деп айдыжат.
Кызылдарга кирзин деп,
Кычырулу деп табыжат...
Алдамыш кей күлүктиң
Арка-белин ачыгар,
Тал чыбыктаң кезеле,
Талдыра ийтти сабагар!
Туруп келген Тубага
Сöс айдарга бербеди,
Алты-јети колтыкчы
Арадап, оны курчады.
Темичилер Тубаны
Тегелеп, јерге јыктылар,
Эки колын күлийле,
Эбире туруп ийдилер.
Јаргак штанын суурала,
Јалмажын сыймап ийдилер.
Тал чыбыкты јибидип,
Табыга кайа көрдилер.
Табы-јайзаң талтайып,
Табыланып санандыы.
Таңаркак байлар таңкылап,
Табыжы јок отырды.
Акчазы јок Тубага
Алтан чыбык бердилер.
«Базарлап барзаң, качпа» —
деп,
База онды коштылар.
Јаш өлöңди јастанып,
Јатпай кайтты эр Туба.
Јалаңда јуулган улуска
Јакып турды эм тура:

— Тал чыбыктаң јыгылзам,
Таштабагар ўймди,
Беш уулдарым өскөнчө,
Бербегер ийтке уйымды!..
Јетен чыбыктаң өлбөзөм,
Јерденғ өрө турарым.
Бий күлүкке удура
Бир сўмени табарым.
Тал чыбыктаң талбазам,
Табыга кул болбозым,
Јерденғ ойто турарым,
Јеңиңнең сени тударым!
О-ыый!..
Јаш-Турага једеле,
Јамылуга айдарым.
Јеерен уйым береле,
Јеек таңманы базарым!..
Тилин туура тиштенип,
Тизезиле тебинди.
Темичиниң чыбыгын
Теңеридең сакыды.
Течпек кара темичи
Терлегенче сабады.
Көңкөрө јаткан Тубадаң
Көп калакты укпады.
Темичиниң колынаң
Темир болуп калгандый.
Корон тиштў чыбыктаң
Корголјын болуп калгандый!
Јетен чыбык божоды,
Јерденғ турды эр Туба.
Табы јайзаң кезедет:
— Акыңды эм ундыба...
Јаан јайзаңгныңғ алдына
Јалынып јада тўшпеди.
Аргазы јокто чыдашпай,
Ары көрўп чўштеди.
Тере штанын тудала,
Тескери көрўп кийинди,
Јаргак тонын алала,
Јанында улуска тўкўрди.

Колтыкчыныҥ каҥзазын
Кодоро тепти оозынаҥ,
Јалмаш-белин тудунып,
Јаба басты јайзаҥга.
Темичини тебеле,
Тескери келип отырды.
Табыга јетпей јўреле,
Тараљып, јерге јыгылды.
Нени аларыҥ — не де јок,
Тубага нени айдарыҥ?
Туда берзе — тумчук јок,
Тубадаҥ нени аларыҥ!!

ОН БИРИНЧИ ЈАҤАР

Туба ла кам

Ай-карадаҥ алдырбас
Алдамыш Туба јыгылды.
Ары-бери бурылбас
Алты конок оорыды.
Кайран ўйи калактап,
Кам бедреп јўгўрди,
Кей Тубаны көрөргө,
Келер кижи чыкпады.
Сары Туба санаа јок,
Сала берзе, не болор?
Алдамыш Туба јыгылза,
Айыл-јуртла не болор?
Айры-тейри калактап,
Айылдарды кериди.
Калтырууш камга јалынып,
Калактап-сыктап сурады:
— Калак-кокый, өрөкөн,
Карап келип көрзөгөр!
Билинбес јаткан кижиге
Бир болушты берзегер.
Калтырууш кам кўлине
Шыйт этире тўкўрди.
Суйук саалын сыйманып,

Сурагына унчукты:
— Тўбектў таңма тирўде
Тўңўриме чўштеген...
Эзирик тушта јўреле,
Эжигиме тўкўрген.
— Калак-кокый, ӧрӧкӧн,
Канайдайын мен, кудай?
Канай-канай јазылза,
Кара койыс бар эмей.

Ачынган кам арбанып,
Адын ээртеп, шыйдынды.
Туйуксынып јўреле,
Тубаны јазарга атанды.
Айылдаш јаткан улустар
Айылга кирип јуулышты.
Калтырууш кам шыманып,
Тўңўрин отко изитти.
Јаан узак болбоды,
Јарык отты ӧчўрди.
Тубаның эткен кинчегин
Тура тўжўп тоолоды.
Айры-тейри кыйгырып,
Алыс јерге атанды,
Бууланган манјагы шылырап,
Бу Алтайдаң ырады.
Кӧрмӧстӧрин сўрўжип,
Кӧнӧктӧргӧ согулды.
Тўрунга келип базала,
Тубаны јыга тӧжӧнди.
Кыјыраңтып јаткан Тубаның
Кыртыжы тудуп, кайнады.

Отто јаткан турунды
Онтоп-сыктап тудунды.
Опту камның јалмажын
Оодо сокты турунла.
Чыйрак майчык јодозын
Сый согорго јастады.
Кӧӧрӧгӧн кам калактап:
— Кӧрмӧстӧр кату... — деди.
Јалмажын ого кӧргўзип:
— Јабага сой — деп меңдеди.—

Јалмажымда шырка учун
Јаңғыс койло төлөөриң.
Јаан камды укпазаң,
Јаман өлүмле өлөриң...
Төжөктө Туба оңдонып,
Төжин ачып, онтоды.
Тескинген камга бурылып,
Тескери көрүп унчукты:
— Торбок чылап тоңжылап,
Тобырагың силкибе.
Манјагына илинип,
Маалкадып, меге иженбе.
Тегин јерге тескинбе —
Теңериге јетпезиң,
Түңүриңле бийелеп,
Түңей ле неме албазың...
Калтырууш кам айланып,
Казанга келип согулды.
Тубаның айткан эрмегин
Тургуза ла оңдоды.
Камдаачы болуп Тубаны
Канайып айтпай туру деер.
Ооруга күйген Тубаның
Оңуп калган јүзи — тер.
Туба деген күлүктең
Тус та албазын оңдоды.
— Кей Тубаның сүнези
Келбеске туру... — деп айтты. —
Кудайы јок Тубаның
Кургайтаны бу туру.
Ырызы јаман таңманың
Ырайтаны бу туру...
Кысканган болзо, таңманың
Кызыл тыны кыйылзын,
Эр јажына ол јерде
Эрлик оны кыйназын!
Алтан јүзүн айткылап,
Айлына кам меңдеди.
Кереестенип, улуска:
— Келбезим! — деп чертенди.
Өлөң-чөплө эмденип,

Өлбөй Туба оңдолды.
Өчөшкөн чилеп, төжөктөң
Өрө туруп, јазылды.
Алыс јердиң эрлиги
Алдамыш Тубаны албады.
Кудайы јок Тубаның
Кургап өлөри јок болды...
Кыйын јаткан Тубаның
Кызарып агар каны јок.
Кыстаткан эр Тубаның
Кыйылып өлөр тыны јок!..

ОН ЭКИНЧИ ЈАҢАР

Туба ла абыс

— Канчазын мынай јадар! —
деп,
Каныгып, Туба айдынды.
Креске тӱшсе кайдар деп,
Туйкайынаң сананды.
Камның јаңы јокту деп,
Калашту јаң бедреди.
Креске мен тӱжедим деп,
Улалу дөөн тергенди.
Креске тӱшкен алтайлар
Огородту јуртап јат.
Керик те болзо, абыстаң
Кеден-садан алып јат.
Төрдө јайган туулакта
Беш балазы јадыры.
Туура баскан бойынча
Туба ӱйине јарлады:
— Сууга сугун, крес берер,
Сууга тӱшпеен эмезим.
Немениң аайын сананып,
Нени айдарың, энези?
Бабачак ӱйи алаңзып,
Бажында чачын сыйманат.
Бастыразын шӱӱнеле,

— Баргайың ла.. — деп айдат. —
Јаңың башка јан келзең,
Јаткан улус не дежер?
Серкпе јаңду бол калзаң,
Сеге орус ат берер...
— Көчүп јүрген азыйда
Көчөйлөрди де бодозоң:
Орус та атту бол калза,
Огородту — оңдозоң...
Чочколорын азырап,
Чокынып та отырзын.
Көчөзи, эди толтыра
Көчеевке кем турзын.
Калба курсак ток эмес,
Калаш јиир деп мактанды.
Кулагы укпас абыска
Кул болорго атанды.
Улалуның абызы
Узун кара чекпендү.
Кирпич тура эбире
Кижи өтпөс чедендү.
Кулугур абыска јүрүмин
Куучындап берерге меңдейт.
— Кудайы јок јүрерге
Кунукчылду неме — дейт.
Тубаның сөзин угала,
Тургуза абыс јөпсинет.
Кудайы јок Тубаны,
Куча чылап, јединет.
Тургуза ла серкпеде
Тубаны крестеп ийдилер.
Кедерлеп качпазын деп,
Кеден чамча бердилер.
Чала крестенип, Туба
Чачакту бажын јайкайт:
— Орустардың кудайы,
Ой, кароший! — деп мактайт.
Алтай эрди крестеген
Абыстың ўни јобош.
Кулур сурап ийгенин
Кулугур укпады ошкош.

Дьякон дезе абыска
Јаан бичик экелди.
Тубага ат бедреп,
Тумчугы бош терледи.
Саргарып калган бичиктең
Сабарыла бедрейт.
Саламат[1] јиген болбайсын,
Сагалына кегирет.
— Кудайдың санаазына
Келиштире јўр — деди.
Сагалын сыймап, Тубага
Саң ла башка ат берди:
— Алтай адың ундып кой,
Амвросий бол — дештилер.
Јаргак штанын чечкилеп,
Јаңы шалмар бердилер.
Кудайлардың јўрўмин
Куучындап берди кыскарта.
Иконалар алдында
Свечи кўйет кызарта.
Туба курсак јибеген —
Туйлап турат ач кардың.
Абыс мўргип алала,
Азыраарга апарды.
— Камга бўдер сен болзоң,
Калаш бербезим — дейт. —
Христиан кижи јажына
Христостың кулы — дейт.
Бозогозынаң божотпой,
Борщту айак туттурды.
Бажырып оноң алала:
— Барып иштен — деп турды.
Калбагын јалап ийеле,
Карамтыгып, Туба эстеди.
Кичеемкейин көргўзип,
Киндиктең баштап крестенди.
— Монастырьга одын тарт,
Мойнобо — дейт протоиерей.
Оозын крестеп, абыска
Отыра тўшти јергелей.

---

1 Саламат — сарјулу сўтке кайнаткан кулур.

От алыжар кабакты
Огурчын јокко ичкилейт.
— Инородец кижиге
Иштенер керек —
дешкилейт. —
— Кичеенип иштенер болзоң,
Кинчегиң астаар —
дештилер. —
Монастырьга јетир — деп,
Монашка кожуп бердилер.

Чанактап койгон сары бее
Чатылдада кар тебет.
Монашкага одоштой
Моңыс Туба кедейет.
Саламга тойгон сары бее
Сайгаладып барадат.
Борщко тойгон эр Туба
Бойдоң болуп јарјаңдайт.

Мойнын-јўзин оронгон
Монашкала берижет.
Кудай јаңын электеп,
Кууды кирип, сертежет.
— Кудай вообще бар ба? —
деп,
Куртап, көзиле имдейт. —
Курсак-тамак бар болзо,
Кудай кайда барзын — дейт.
— Сатананың бойы! — деп,
Саарнап турат монашка.
Сатана Туба каткыда,
Сары беези маңташта.
Мойнын кезип ийгендий,
Монашка көөркий багырат:
— Алыс јердиң элчизи,
Амвросий, тур! — деп јакарат.
Улалу јаар баштанып,
Улай-улай крестенет.
— Агару кудай, болуш! — деп,
Айдынып, кереестенет.
Сары бееде санаа јок,
Боожозын тудар кижи јок.

Тойу Туба кокырда —
Токтодынар кўўни јок:
— Абыстың ажы бар тушта
Амвросий де болбой аа.
Санаам сеге јеткенде,
Сатана да болбой аа!
Санаазы јарык эр Туба
Сары беени камчылайт.
Самын-көбўк адының
Сакпагынаң тамчылайт.
Арык сары беезине
Арыш салам — аш беди.
Аскын-тоскын Тубага
Аспак одын — иш беди?
Курсагы ла бар болзын,
Кудайга да бўтпей аа.
Абыстар ла бар болзын,
Аспак та агаш кеспей аа.
Сўмелў көстў кудайдың
Сўрине не бўдезиң?
Сўрнўктў торо јўрўмде
Сўмелў болзоң, ölбöзиң.

ОН ЎЧИНЧИ ЈАҢАР

Тайгада

Алтайда кўс...
Ай алтын.
Тўрген суулар — ак мöңўн.
Алтайга удабас кыш келер.
Тууларга удабас
Кар тўжер.
Айдың чичке
Јемтигин ајыктап,
Аңчылар эмдештең
Чаназын јазаган.
Туба да база
Тузагын белетеп,
Тууларга көрўп,

Одузын сананган...
Алтайга удабас
Кыш келер!
Аң-куштарда
Амыр јок...
Артыктап азыкты сугарга
Артык көңдөй агаш јок.
Кажы ла көңдөй агашта
Кышкы азык толтыра.
Тайганың ажы быjыл бай,
Тийиңдер тойу jыргалда.
Jамылу jалку айулар
Jадып удабас уйуктаар.
Тайганы таштап, кушкаштар
Түштүкти көстөп атанар.
Казылганның төзинде
Күртүктер, чайлар бийелейт.
Тоңдок мөшти токпоктоп,
Томыртка тойу иштенет.
Бышкан өлөңниң үренин
Көрүктер амзап көргүлейт.
Алтын бүрле уйазын
Чымалы jамап jүгүрет.
Ончозы ток тайгада,
Кузук, jиилек толтыра.
Jаңыс ла кайыр таштарда
Тойынбас тарал кыйгырат...
Кыш келип jат...
Кыш келип jат!..
Орой бүрлер
Меңдештү jүгүрет.
Кыш келип jат...
Кыш келип jат!..
Тайгалар удабас
Карла бүркелер.
Түндүктең келеткен
Түрген салкындар,
Буурыл койлордый,
Булудын экелер.
Баштапкы кар
Уур айланып,

Чибиге, мөшкө
Келип илинер.
Шўлўзин ошкош,
Табыш јок аңчылар
Тайгага өңөлөп,
Чаналу келер.
Ыжык тондорлу
Мөштөрдиң төзинде
Ыш јайылып,
Чөрчөктөр чөйилер.
Кыш келип јат...
Кыш келип јат!..
Турналар меңдеп,
Тўштўкке ууланат.
Кыш келип јат...
Кыш келип јат!..
Ыраак јолдорго
Куштар шыйдынат.
Кўски тўндерде
Кўрең тайгада
Кажы ла агаштың
Тўжи јилбўлў.
Чибилер өткўре
Коштой отырган
Айдың јўзине
Көрөргө сўўнчилў!
Оттордың чаңкыр
Көпөгөш ыштары,
Санааңды тымык
Тууларга апарар.
Бийик, јаркынду
Јылдыстар тоозына
Одууңнаң барган
Чедирген кожулар.
Јадыкты јастанып,
Јымжак јеңеске
Јадала, таңдакты
Уткыырга макалу.
Ўйелик мөштөрдиң
Озогы чөрчөгин
Уйку өткўре

Угарга јилбўлў!..
Эртен тура.
Тымык... Тымык...
Көлдөр јадат
Ырааkта-ырааkта...
Кенейте тымык
Тууларды ойгозып,
Аң кыйгырат
Узада... Узада...

Ыраак јерлердиң
Серўўн салкыны
Ыраак јерлердиң
Јыдын экелер.
Чыйрак, јеңил
Булутка минеле,
Кайып чыгарга
Јўрегиң согулар!
Элбек канадың
Јайа тудала,
Эл айаска
Кайып чыгарың.
Эне Алтайдың
Јаражын көрөриң,
Эрчимдў суулардың
Кожоңын угарың.
Јеңил канадың
Јерге тартылар.
Јердиң төжине
Келип тўжериң,
Јўрегиң јеңилип,
Јўзиң каткырар.
Јўрўмди катап
Јаңыдаң билериң.

Кажы ла өлөңниң
Јеңил тыныжын
Көксиңе тартынып,
Кайа көрөриң...
Кандый да јўрўмниң
Элбегин сезериң,
Тепсеткен јердиң
Баазын билериң...

ОН ТӨРТИНЧИ ЈАҢАР

Тубаның јанганы

Алтайдың ўстин бўркеген
Аң чарыган аба јыш.
Кўскўдий көлдөр тоҥголок:
Кўс те болзо, эрте кыш.
Сары Туба тайгадаҥ
Сайгаладып тўш келди.
— Абыстың калажынаҥ
Аба јыш артык — деди.
Айыл-јуртын эбире
Айлана согуп, токтоды.
Чирик, бөкөн чакыга
Чимеркеп туруп токтоды.
Сайлап алган кузугын
Сары беле јетирди.
Албаты-јонго кайкалга
Айуның балазын экелди.
Туудаҥ тўшкен кижи деп,
Тубаны јон уткыды.
Алган ўйи, балдары
Адын тўрген буулады.
Айуның балазын көргўлеп,
Алаҥ туруп кайкашты:
— Энези кайда мыныҥ? — деп,
Эбире улус сурашты.
Каруузын бачым јандырбай,
Каҥазын Туба чукчыды.
Кату кебин тартынып,
Кайа көрўп унчукты:
— Аҥдап-куштап аларга
Азый одуума токтогом,
Тоорчогочты[1] соготон
Токпогымды јоктогом.
Айры мөштө баштыгым,
Алайын дезем, јок туру.
Алдынаҥ өрө шыказам,
Айу маадыр отыры.

1 Тоорчок — тубалап кузук.

Ачынганым маайлу деер —
Айагымды чачтым ла.
Атпак агаш алала,
Айуны ээчий чыктым ла.
Кўжўп туруп таҥманы
Кўн ашканча сўстим ле.
Айры сайын туйуктап,
Ай чыкканча сўрдим ле.
Онойып ла турганчам,
Огырала, учеерди!
Одуума келип тўжеле,
Ончо бойы бижеерди.
Бойым тўжўп келеле,
Божогонын сестим ле.
Быжып калган таҥманы
Бычагымла кестим ле.
Ай ажыра айу јип,
Айа тартып, тургустым...
Калганчы катап казыла
Кара-Торбокто кустым.
Бала-барка кўрзин деп,
Балазын кожо экелдим... —
Улус ого бўтсин деп,
Улай-улай кегирди.
Колтыктап, улус айлына
Кийдирзин деп сакыды.
Адынаҥ тўшпей, улуска
Јайзаҥды келзин деп јакыды.
Элчи эдип Табыга
Эмегенин аткарды.
Төрөгөндөрин кўндўлеп,
Төрт конокко јыргады.
Таҥ алдында Тубага
Табыныҥ улузы јеттилер.
— Алу-киштн экел деп,
Акыбыс айткан — дештилер.
Туба — торт ло кojойым:
Туулактаҥ турбай көөрөди:
Колтыкчыны угала,
Колын берип, көрбөди.
Јаҥыртыкка чыгала,

Јайзаңды сөгөт байлабай.
Элчилерге айдынат:
— Эм барбазым, бойым бай!
Табы јайзаңның кулына:
— Таарың тут! — деп адылды.
Терелерин јайзаңга
Тербезенге бергендий таштады.
Калтырууш камга төлүзин
Кара кишле төлөди.
Таарлар сайын киш таштап,
Там Тубабыс көөрөди.
Эликтиң эдин кайнадып,
Эбире јонды кычырды.
Кожо аңдаган орусла
Коштой туулакка отырды.
Ийнегиниң сүдиле
Иванакты эзиртти.
Иргеезинең ийт ичти,
Улаазынаң уй ичти.
Јаан эзирик Иванак:
— Јанадым — деп мойношты.
Јаткан јонло айрылып,
Улалуга атанды.
Эки нәјы айрылып,
Эзенде аңдаарга јөптөшти.
Эңгир кирип койылды,
Айылчызын Туба ўйдешти:
— Түбектү өйдиң алдына
Түшпей јўрўп, ойто кел,
Тайгага күзиле аңдаарга
Тарыны јакшы көп экел...
Кара тайдың тибирти
Караңуйда торгылды.
Карыгып Туба турала,
Кайра айлына бурылды.
Төрдөги балдарына
Төжөккө коштой отырды.
Уур ўшкўрип, учында
Уулдарына унчукты:
— Өйлөр кату, күндер кўч...
Өзөристи кем билер?

Өзөк јердең качатан
Өй келиптир, көөркийлер...
Улалуда табыш көп,
Учурын оңдоп болбодым.
Кызылдар, актар согушта...
Чын кемзинде — билбедим.
Кызылдар, актар кырышкай,
Кызылы, агы керек пе?
Кырса болуп киришпе,
Кыстадарың — беришпе.
Тебижерге олорго
Телекей тапчы болгон бо?
Кызыл, агы јогынаң
Өскө өңдү јүрбес пе?
Амыр јатса, аң чылап,
Арка јерге не кирер?
Аргазы јок кижиниң
Айлын јуулап, кем келер?
Төлүлерис божогон,
Төжөккө кыйын јадарыс.
Акыр, болор. Токтогой...
Аңдап эрте барарыс...
Күски эңирдиң салкыны
Күүлеп турды иргеде.
Уйкузы келбейт Тубаның,
Күчүк ийди үргенде.
Карањуй түнде кайдаар да
Кандый да улус өткүлейт.
Јеткер сескен немедий,
Јердиң көкси түңкүлдейт...

ОН БЕЖИНЧИ ЈАҢГАР

Советтер керегинде солун

Турлулар сайын Алтайга
Тургуза солун јетти:
— Собырылган Алтайга
Совет јаң келген — дешти.

— Учуры кандый јаҥ болгон?—
Улус јуулып, шўўштилер.
Укаалу деген байларды
Уездке ўйдештилер.
— Учы-тўбин јетире
Угуп келзин — дештилер.
Эрмек блаажып, учында
Эки кўн кериштилер.
Алты конуп, элчилер
Аттарынаҥ тўштилер.
— Деремнеде эмеендер
Текши болор! — дештилер. —
— Очоктоҥ ала ончозы
Обчий болор, уктаар ба?
Бий улустыҥ ўйлери
Бийттў Тубала уйуктаар ба?
Тере тонду комиссар
Тербезенди бий эдер.
Тегин јалку кижини
Темиксин деп, кул эдер.
Эки-јаҥыс малаарды
Этке айдап апарар.
Кой-эчкиирди сойоло,
Коммунисттерди азыраар.
«Советке малды бергенче,
Сойор керек!» — дештилер.
Эки-јаҥысты сойгылап,
Эт јип, тўймештилер.
Кегиргилеп, кускулап,
Кере тўшке јигилейт.
«Тудуп экел, сой!» — дежип,
Тубаны малга ийгилейт.
А Тубага не болзын —
Тудар болзо, тудар ла,
Тегин малдыҥ терезин
Тескери сойо тартар ла.
Јаҥыс уйын сойоло,
Јадындап туруп јип алган.
Кадып калган терезин
Картошкого толыган.
Јурт улуска мал сойып,

Јууданг Туба кайыгат.
Мал соготон чотпоры
Мангдайга тийип, кайдыгат.
«Канга шылтай ичее» — деп,
Камдар кайдаң јуулгылайт?
Байрам ошкош јыргалда
Байлары кожо јуткылайт.
Јарым айдың бажында
Јаткан улус түреди,
Укту байлар макатып,
Улусты шоодып ўретти:
— Калбакту ла болзогор,
Каммуна слерди азыраар.
Камиссардың складынаң
Калаш, байла, табылар.
Јал јогынаң улусты
Јалчы эдип алгылайт.
— Казы-карта кайда? — деп,
Каткызынаң талгылайт. —
— Колыгардаң кўлийле,
Коммунага јуунадар.
Кызыл тынаар јеткенче
Кызылдар слерди кулданар.
Туйук санаа Тубаны
Туй курчады, канайдар?
Иванак болгон болзо чы...
Санаазын кемге айдар?..
...Самтар тонду Иванак
Санаага кирбес тўбекте:
Улус учун туружып,
Учында эм тўрмеде...
Башка батпас суракты
Бабачактаң угар ба?
Баратан јолдың јеңилин
Бай улустаң сураар ба?
Иванак болгон болзо чы,
Јартын айдып бергей эт.
Кандый јаңды корыырын
Ол тужында билгей эт.

ОН АЛТЫНЧЫ ЈАҢГАР

Банда

Аттар... Аттар... Учы јок.
Мылтыкту казыр улустар.
Тунгак ачу кыйгылар...
Туйгак тепкен јалаңдар.
Советтер туткан јурттарга
Согулта эдип тургулайт.
Тере курткалу улусты
Терекке бууй тарткылайт.
Корон соокто айдаткан
Комиссарлар көжүгей.
«Күлүктерин» баштаган
Күлер јүстү Түжүмей.
Калыктың каны төгүлгей —
Карательдиң кан јолы.
Караңуй бандит Түжүмей
Карман[1] бийдиң оң колы.
Касталганду јол јылјыр,
Јүгүрүк аттар канатту.
Јайзаңның уулы — командир.
Јалјыраган черүлү.
Сары-Кокшо өзөкти
Сабап, магы јайылган.
Самтар Туба күлүкти
— Сананып көр... — деп
јакыган.
Туйук санаалу Тубаның
Тудунатан јери јок.
Алтайды баштайтан јайзаңга
Айдатан оның сөзи јок.
Эки күнге сананып,
Эдиреди эр Туба.
Узун туйук сагыштың
Учына чыкпаган эмдиге.
Ал сагышта Тубаны
Айдап уулдар экелген.
— Командирдиң алдына

[1] Карман — бандиттердиң бийи.

Каруузын бер! — деп
айдышкан.
Табынын уулы таңкылап,
Тамагын спиртле изиткен.
Талтайа базып турала,
Табыланып сураган:
«Кара-Корум ла кызылдар —
Кажызына киреринг?
Бисти ээчип, јуулашсаң,
Бир арганы берерим.
Кызылдарды кырала,
Кыйнынаң јадарыс.
Орус каанның колынаң
Орден алып, јанарыс...
Ортозына кысталзаң,
Огыбыстаң өлөриң,
Оңбос јараш јўрўмди
Ол Алтайдаң көрөриң...»
Туба турды унчукпай,
Тумчугын јеңиле јышты.
Туруп неме болбосто,
Туткуланып, унчукты:
— Актың јыдазы аркаңда,
Кызылдың јыдазы кыймаңда.
Актарды ээчий кызылдар,
Кызылдарды ээчий актар...
Кажызы ла мылтыкту,
Кажызы ла бек јаңду...
Кызыл болуп бий болорым ба,
Ак бололо, бай болорым ба?
Улус билбес табыш көп,
Учуры оның незинде?
Кызылдың, актың јаңы көп,
Чыны олордың кемзинде?..
Телкем јаткан телекей
Тебинерге тапчы ба?
Тенек, билбес кижини
Тектерери узак па?
Јайзаңның уулы Тубанын
Јардына таптап тектерет.
— Јўрўминг јараш болор! — деп,

Јўзине спиртле кегирет:
— Командир кижи бичикчи,
Кара јонго болушпай.
Тубадый јокту кижиге
Туза болзын деп турбай...
Беш балаҥныҥ јўрўми
Бешадардыҥ огында.
Аргалу, јеҥил јўрўмди
Алтай ок кижи берер...
Кара јонды Арасей
Канча јылга кыстаган.
Алтайысты кызылдар
Айылзынарга санаҥган.
Туйуксынба, тур өрө!
Тудатан немеҥ — бешадар.
Корузы јок јурттыҥ көр,
Корым-ташта — кызылдар!..
Кара-Корумныҥ уулдары,
Кайра јана баспагар.
Алтай ару болгончо,
Ат тискинин салбагар.
Алтайларга — Кан Алтай!
Кызылдарга — кызу ок.
Кан акпактаҥ кан аккай —
Кайра базар јолыс јок!
Алаатыган Тубаны
Аптап, кўлўк кокырлайт.
— Кожулбазаҥ, эмди ле —
Корголјын ок! — деп коркыдат.
Маузерин суурала,
Маҥдайына тўрттўрет.
Сопокторы чыкырап,
Совет јаҥга тўкўрет.
Оозы јытту бандитти
Обозына аткарат.
— Тургуза ла Тубага
Тулуп бер! — деп јакарат. —
Сары јўдек беезине
Салам эмес, сула бер.
Обозтыҥ јааны укпаза,
Оозына јакшы туда бер!

Сары Тубаның бойына
Самогонка урыгар.
Јарым сагат бажында
Јакылтамды угыгар!..

ОН ЈЕТИНЧИ ЈАҢГЫР

Улалуга «табарганы»

— Ура! — дежип, бандиттер
Улалуга табарды,
Туй тоозынды бурладып,
Туба кожо алгырды.
Талдама ла ат болзын —
Тактика да керек јок.
Тамакта ла ўн болзын —
Талант, сагыш керек јок.
Јеҥў алары неме бе —
Јеерен аттар јўгўрўк.
Улдажары неме бе —
Уулдар бўгўн эзирик.
Улалуның оромын
Орой курчап алгылайт.
Тенегине салдырып,
Теҥери дөөн аткылайт!
Коркыган јонның эжигин
Кодоро тартып киргилейт.
— Партизандар кайда? — деп,
Бабушкаларга кизирейт.
Калаҥы уулдар таралјып,
Калчыҥдажып тургулайт.
— Кадыттарың кайда? — деп,
Кампанияга јуулгылайт...
...Тул келинниҥ столында —
Туладаҥ келген самовар.
Бакпырлаза,[1] ичетен
Бадьязында сыра бар.
Көзнөктөри бектўлў,

[1] Бакпырлаза — јўдезе.

Көжөгөзи чечектӱ,
Төрдө Темдек — «генерал»,
Төбөзинде чачакту.
Темир јолды јакалай —
Темдек планын тургусты —
Јаш-Турага јетсе ле,
Јалмай берер кызылды.
Темдектиң тенек планына
Туйкайын Туба каткырат.
Какайдың эдин келинге:
— Кайнадий — деп јакарат.
Половикти тӱре тееп,
Болуштопты тургузат.
Опту-јиптӱ келинди
Оң тизеге отырзат.
Колтыгынаң кычыкайлап,
Кокырлажып, сертежет.
Курты кайнап, кыстардың
Кузугынаң чертижет.
Тере штаны кыјырап,
Тегеленип бийелейт.
Кей Тубабыс каланғы —
Келиндерди мекелейт:
— Сары чачту кадыдак,
Санаам саа калтыр аа.
Кара-Кокшо алтайда
Кара киштер толтыра.
Омскайга једеле,
Орден алып келерим.
Тобоковтың катының
Тонын сыйлап берерим.
Сары-Кокшо алтайда
Сарјузавод тударым.
Пасекалу болаалзам,
Бай болгоным угарың.
Өröги јамым јöп берзе,
Өргöö тудуп берерим...
Орус тилим кажылык,
Је ойноштоорын билерим.
Колмылтыкту бойымнаң
Коркыбагар, келиндер.

Тобоковтый байларды
Тоноп jўргем — билигер.
Келиндерле сертежип,
Кейленип jўрген мен эдим.
Тегин jерге коркыбаар,
Темдек меге бий беди?
Калаштаң эткен кабакты
Канайып ичет болбогой?
Каткы эдип, калбаны
Канайып jибейт болбогой?
Тулку, семис колбаса
Тул келинниң столында.
Jаңар чўйип, jыргабай —
«Jаң» Тубаның колында.
Тала айакта сыраның
Татузын не деп айдарың.
Миндў курсак ичеле,
«Милай» дебей кайдарың?
Кижи ле болзо болотон,
Киш-алузы керек бет.
Турумкай ла эр болзын —
Тубазы оның керек бет.
Тул келинниң jуртына
Тубадаң артык кем керек?
Тобоковтың катының
Тоны бўгўн не керек?
...Таң адарга jетпеди,
Табыш-адыш угулды.
Тургуза ла jеринең
Туба тура jўгўрди.
Партизанның кыйгызы
Паратадаң угулат!
Мылтыктардың атканы
Улалуга торгылат.
Ўштўлерге кожулган —
Ўч болорын ундыба.
Тере штанын бедреп,
Терлей берди эр Туба.
Бедренип турала,
Печкеге тўртўп, тўкўрди.
Шакпырап эм турала,

Шалдаң качып јүгүрди.
Эмеген дезе крестенип,
Эжигин бектеп ийди.
Јартаңдап јүрген Тубаның
Јалмажына ок тийди.
Сары беезин шыйдамдап,
Сайдысты өрө маңтатты.
Туралардаң ыш чыкты,
Тубаны ээчий таң атты...
ЧОН отрядтар Тубаны
Чойды өрө сүрүшти.
— Чоң колыска ол кирбей,
Чортко барар ба? — дешти.
Туман јерге түже берт...
Туулардаң нени угарың?
Туйук јышка кирзе лө,
Тубаны канай тударың?

ОН СЕГИЗИНЧИ ЈАҢАР

Түн

Аттар... Аттар... Учы јок.
Мылтыкту казыр улустар.
Ачу, тунгак кыйгылар,
Аайлап болбос солундар...
Касталганду јол јылјыр,
Јүгүрүк аттар канатту,
Јайзаңның уулы командир,
Јалјыраган черүлү.
Кыскылтым чөлдиң түбине
Кызарып кан тартылды.
Канатту аттар киштежип,
Караңуй јаар чурады!..
Маңтада берген улустың
Кийнинең баргаа јайканат.
Јиит уулдардың јолында
Мечиртке онтоп, айланат.
Учы билдирбес чөл тымык,
Аттарды ээчий табыш јок...

Касталганду јол тымык,
Јиит уулдардаң эзен јок.
Ак көбүктү талайлар,
Аттарына суу бербегер!
Тилинишкен тайгалар,
Тискининең тудыгар!
Јүүлгек темир јыдала
Јүрекке сайып, не јүрүм?
Јүзүн укту јондордоң
Јүзин сугуп, не јүрүм?..
Јайзаңның јаңы јаскалчык,
Болорың ба көдүрип?
Бойы күйген јалбышты
Болорың ба өчүрип?
Јеңдиртип билбес черү бар,
Једериң бе сүрүжип?
Јер үстинде Ленин бар,
Јеңериң бе јең түрүп?

* * *

Алдамыш Туба јастырган,
Айлы-јуртын ундыды.
Кыргыш тутпаган колына
Кылыш-јыда тудунды.
Кырлу эски мылтыгын
Кыйа тудуп, јүктенди.
Сары беезин туйладып,
Советти базарга сананды.
Келиндерле ойноштоп,
Келер өйди сакыбайт.
Кызылдарла јуулажып,
Кызыл тынын сананбайт.
Көдүртке ады шыйтылдап,
Көп јолдорды јолдоды.
Јаргак штаны кылырап,
«Јаң тургузып» сал јүрди.
Туба тойу, Туба ток,
Тузалу нени айдарың?
Туда берзе — тумчук јок,
Тубадаң нени аларың?

Сары бееның туйгагы
Совет јаңды базар ба?
Јарды тежик Тубаның
«Јаңын» улус билер бе?

ОН ТОГУЗЫНЧЫ ЈАҢГАР

Кышкы деремне

Шуурган кар... тайгалар.
Шуулаган тас кайалар.
Соокко тоңгон улустар...
Согулышкан мылтыктар...
Шыралап калган көп аттар,
Шыңгырашкан үзеңги.
Ажузы јок кырлаңдар...
Айдың ачык төбөзи.
— Турыгар, уулдар, токтогор,
Туштаган јуртка конорыс.
Отырбай, мылтык октогор,
Ончолорын тоноорыс! —
Јайзаңның уулы јайылып,
Јакылта берет улуска:
— Јылу јуртка јылынып,
Јыргайлыктар — јол кыска!
Кызыл-марал келиндер,
Кыстар слерге келижер.
Амыраарыс, күлүктер,
Аракы көп — једижер.
Шуурган... шуурган... деремне.
Шуулаган кар... алаа јер.
Ээнзиреп калган эжикте
Эзирик, калју бандиттер.
Туттурган улустың оозында
Туйлаак аттың сулугы.
Тулку, бөкө колдордо
Тул келинниң тулуңы.
Оттор... оттор... туралар.
Өштүлердиң бийези.
Балбайган чой сопоктор,

Бандиттиң эзирик jўзи!
Паратада буумjыда —
Партизанның энези.
Бала-кыстың төжинде —
Бандиттиң канду jыдазы.
Шуурган... шуурган... деремне,
Шуулаган кар... алаа jер,
Боочызы бийик тайгалар,
Болушты jонго беригер!
Элбек jышту тайгалар,
Энелерди jажырзаң!
Алтайдың тўрген суулары,
Адылган канды токтотсоң!..
...Jебеелў кайыр туулардаң
Jедижетен болуш jок.
Шырада jаткан кижиниң
Шырказында — ок.

Туба, Туба, Тубачак,
Туруп нени санандың?
Туткан jөөжөң ычкынып,
Тууларга не көрөдиң?
Сары бееңди токтодып,
Санаага не салдырдың?
Камчы сабын кемирип,
Кайа неге көрөдиң?
Jайзаң уулдың jөөжөзин
Jастанарга кату ба?
Адыжып тапкан курсагың
Алама-шикир тату ба?
Jўрген калас jўрўминг
Jўрегиңге тийди бе?
Келиндердиң сыразы
Кежириңди кести бе?
Көкси канду Алтайдың
Көзине не көрөдиң?
Көп коркышту jолдорды
Көрўнбей канай өдөдиң?
Кўркўреп аккан сууларды
Кўўнзебей не кечединг?
Менчиркеген адыңды

Меңдебей не минедиң?
Jўрўми кату улустың
Jўзине не көрбөйдиң?
Кайнаган канча суракка
Каруузын не бербейдиң?
Кайа көрўп кунукпа —
Калыктың каны кийниңде.
Jакшы jўрўм сураба —
Jайзаңның уулы jиткеңде.
Туба, Туба, Тубачак,
Туруп нени санандың?
Jайзаңның jаңы jаскалчак,
Jажынып кайда барарың?..

* * *

Күнүң сайын пушкалар
Күркүрей берди Бадышта.
Байкалдаң бери партизан...
Бастыра Сибирь jалбышта.
Уралдаң бери чөлдөрдө
«Ура!» кыйгы торгылат.
Командующий Фрунзениң
Командазы угулат.
Колчакта эм уйку jок:
Качар керек эмдештең.
Алтынду[1] вагондорды
Аткарар керек эмештең.
Чуй ичиле чубажып,
Чуркурап актар качкылайт.
Бот, бирўзин көрөлик:
Боро айгырлу поручик.
Орденду, эрин сагалду...
Офицер эмес — огурчик[2].
Бир тужында jеринде
Бийик jаңду дворянин.

---

1 Алтын вагондор — ол туштa государствоның бастыра алтыны Колчактың колында болгон. Оноң оны партизандар блаап алган.

2 Огурчик — тоң өткүре jаранган кижини орустап анайда айдар.

Партизандардаң качып,
Бараткан јери — Харбин.
Томский губернияда
Тоноп ло јўрген кирези:
Апараткан немези —
Абыстың алтын крези.
Ару штандар ортодо
Аристократический колпак,
Алтын јўстўк, медальон,
Алтындап койгон калбак.
Такааның јумы, корсет,
Татап калган сулук.
Талдап тоноп алганы —
Дамский кара чулук.
Канчаны бууп, атканын
Билбезигер слер.
Бўдўжине көригер:
Российский офицер!
Бир колында камчы,
Бир колында калач.
Алтайды колго туткан
Акгвардейский палач.
Петербургтаң ала
Бандиттерди јууган.
Перчаткалу колыла,
Партизанды бууган.
Төödий тенек улусты
Төгўндеери кўч беди.
Тубадый ла немени
Тукурары кўч беди.

ЈИРМЕЗИНЧИ ЈАҢАР

Кызылдар

Корум-Таштаң кызылдар
Колоннала келип јат.
Сабы узун маанылар
Салкынга ойноп келип јат.
Таныш эмес кожоңго

Тайганың суузы бийеде,
Калың тоозын толголот
Кал черўниң кийнинде.
Теңкейишкен чолмондор
Тер бўркеген маңдайда.
Бойдоң-бойдоң јиит уулдар —
Большевиктер Алтайда.
Ончозы тўңей кийимдў,
Аңыланган кижи јок,
Ончозы тўңей алтамду,
Артык јаңду кижи јок.
Туба олорды көрөлө,
Тура калды ајыктап,
Кенейте туура секирип,
Кайра качты јылгаштап.
Кал черўни ајыктап,
Качкындар туруп јөптөшти.
Тегенектер ажыра тееркежип,
— Тербезендер! — деп
айдышты,
Тымык-тымык эбире,
Тыныш буулып бадышпайт.
Колын јаңып, улуска
Којойымның уулы јакарат...

* * *

Јўске чырыш тартылып,
Јўрўм артап та калгай.
Јўректиң ачу сызын
Токынаткан Алтай.
Араайынаң чайпалган
Ару, тымык көлдөри —
Көпөгөш кару јеристиң
Көксине көргөн көстөри.
Јўўлгек тужың ödөр,
Јўрўминг сенинг ачу.
Је качан да јериңниң
Јўреги сеге ачык.
Аркада ойгор мөштөри
Араайын шуулап берер.

Балага бодоп, салкыны
Бажыңды сыймап ийер.
— Jўрўмнең чөкөбө! — деп,
Jўс куштары кожоңдоор.
Jўрегиңди көкидип,
Jўзиңде каның ойнодор.

* * *

Туманду jерин ajыктап,
Туба jолдо отырат.
Туулар, jалаңдар ўстиле
Турналар ўни торгылат.
Таныш jерлер... Катап ла
Тайгада куштар сыылайт.
Турлузын ыраактаң көрөлө,
Туба неге де ыйлайт.
Бандиттерди каргап,
Балдарын эске алат.
Туйук jышты аралап,
Туба jанып барадат.
Барып jаткан Тубага
Бандиттиң огы jетпес.
Тынчу jышта jолдорын
Тынду неме билбес.
Jажынган оның jерлерин
Jаңыс ла бийик ай көргөн.
Тўбектең чыккан Тубага
Тўнде jаңыс тўлкў ўрген.
Jе jериңе сен меңдебе!
Jеезелў jуртыңның орды jок...
Jўрўминг билген ўйиңниң
Jўрегинде — ок.
Беш балдарың jергелей
Уйуктап калган jажына.
Сени истеген бандиттер
Ўлдўле чапкан бажына.
Чадыр айлыңа jедерге
Чалынга тегин öттиң.
Jажыл бўрлў тайгала
Jажынып, темей öттиң!..

ЈИРМЕ БИРИНЧИ ЈАҢАР

Иванак

— Эй, кемигер мында Туба? —
Эжикте каруулчык. —
Тастаңдабай, капшай
Таскактаң бери чык!
Колдорың — кайра. Марш!
Командир алдырган.
Карануй эжик. Бозого.
Төрдө Иван отырган.
Јылу тура. Стол.
Јыманагың — кезер.
Јалкын ошкош көстү.
Јалмажында маузер.
Туруп келеле, Тубаны
Туда берди:
— Сурок![1] —
Тургуза тартала, айтты:
— Онызы сеге урок!
Сен ээчиген немелер:
Серебренников, Темдек...
Бийлердиң јаңын корыгаң,
Билериң бе, тенек?
Туба туруп келеле,
Кыйгырып ийди: «Нөкөр!
Буруумды бойым билерим,
Бу колдорыма көр:
Сары-Кокшоның чааназы —
Самынла да јунулбас.
Сен билериң јүрүмим...
Өл төкалзам, ундылбас.
Инородец деп айттырып,
Ийттең ары көрдүргем.
Бозогодоң өтпөйтөн
Бойымды кем көдүрген?
Јебрен јаңду бойымды
Јеримде кем истеген?

---

1 Сурок — тарбаган. Мында: Иванак Тубаны неме оңдобогоны учун анга түңейлейт.

Алтай адым јоголтып,
Абыстар не крестеген?
Колымнаң блаажып аларга
Којойым не эзирткен?
Багай керек этпеген
Балдарым не кестирткен?
Өскөлөбө мени —
Өштүүмди эм билерим.
Ат, үлдү де бербезеңг,
Актарга мен једерим!»
— Эш ле неме билбегеңг,

Э-эх сени, карындаш.
Мылтык-јепсел јанынаң
Комиссарла куучындаш.
Кобуразын түзедип,
Комиссарды алдырды.
Чала-была алтайлап,
Чаазынга көрүп, јакарды:
— Комиссар Маскайкин! —
(Иванның үни күркет) —
Дубинадый Тубаны
Думать эдерге үрет!
Большевистский партияның
Политиказын билзин.
Мойножо берзе, күрүмди
Мойнынаң мөшкө илзин.
Көңдөй төңөш бажына
Көп идеялар толзын.
Туба ончозын оңдозын,
Турумкай јуучыл болзын...
Туйуксынба, комиссар,
Тубаны јакшы билерим.
Тыкпа башту Туба учун
Тынымды да берерим...
Јакылтам ол ло, комиссар.
Јат уйукта, орын — бот.
Эрмек-куучын божогон,
Эртен тура поход...
Тымык-тымык эңгир...
Тызырап, оттор күйгүлейт.
Мөш өткүре јылдыстар

Теңериден көргүлейт.
Уйуктап јаткан улустаң
Сөөгин эртен кем салар?
Тубаның туйук көксинде
Муң јылдыстый санаалар...

* * *

Актардың тоножынаң
Амырай берди јон.
Коркып калган улусты
Корыган черӱ ЧОН[1].
Туй ла эки ай өткөн —
Туба кызылчерӱчи.
Эликтий чек базытту,
Эң баштапкы кайучы.
Көк чолмонду шлемди
Көңкörö кийген эр.
Телекейлик буржуй ла
Темдекке Туба једер!
Туулу јебрен јеринеҥ
Туруп келген кезер.
Колындагы ӱлдӱле
Колчактың мойнын кезер.
Ээрлӱ атка минзе,
Эрдиҥ сыны сергек.
Бойын кижи билгени —
Политический керек.
Саай-саай басканда,
Солдат эмес — командир.
Комиссар Маскайкинле
Санаазы уулдың эмди бир.
Калапту эрдиҥ алдында —
Качан да барбаган јол.
Телекейлик буржуйга
Тегиндӱ турбаган ол!
Јетире бичик билбегей,
Је ол тӱҥей ле дипломат —

---

1 ЧОН — бандиттерди јоголторына чыгарылган анғылу частьтар.

Булгалыжы јогынаҥ
Буржуйларды јыга ат.
Эбиртип, шўўнип билбегей,
Је эҥ санаалу философ —
Өлбөскө турган болзоҥ,
Өштўлерди озо сок!
Озолоп өштўни јеҥерде,
Озогы јўрўм, өл!
Бастыра ла јўрўмниҥ
Философиязы ол.
Бешадарлу јоктулар
Беш талага көрўнген.
Революция Тубаны
Телекейге көдўрген.

* * *

Чуй трагында деремне.
Чуркураган калык-јон.
Чураназын ойнодып,
ЧОН отрядтар токтогон.
Јурт улузы јыргалда:
Јуучылдар јайым экелген.
Каргандар сыны јеҥилген,
Келиндери кееркеген.
Турлулар сайын Тубабыс
Јызырада маҥтадат.
Сары беениҥ куйругы
Салкынга ойноп барадат.
Ады јарлу байларла
Арыбай Туба уружат.
Совет јаҥды тургузып,
Солдат бойы туружат.
Бастыра бойы портупей,
Базыдын мыныҥ кандый деер.
Чыт ла эткен сопоктыҥ
Чыкыруужын кандый деер.
Теҥериге сўзўлген
Теҥкейген шлемниҥ јаражын!
Тегине ле јўргенде,
Деремнеле барыжын!

Келиндердиң jўреги
Кеjирине согулат.
Кенете көрўп ийеле,
Кемзинижип, уйалат...
Көзнөктөң көөркийлер
Көжөгө ажыра көргўлейт.
Деремнениң балдары
Тубаны ээчип jўргўлейт.
Jайымдалган jерлерде
Jаан байрам келгендий.
Туулардагы jурттарла
Туба тойлоп jўргендий.
Сенек сайын бийелеп,
Селеңдешпеген тура jок.
Семечкадаң ур берип,
Сертешпеген кыстар jок.
Кезедип эмди олорды
Кем бурулаар? Ой андый.
ЧОН отрядта уулдардың
Чоң болгоны кандый!
Кобылар сайын jурттарда
Комыдаган чурана.
Кожо ойногон келиндер —
Кожоңдогон турна:
— «Jўректең сўўген
көөркийлер
Jўре берер — ачузын!
Кан Алтайда туулар көп,
Канайып ажар ажузын...
Оңдойдоң алган шалыбыс
Оңуп калар — ачузын.
Ойноп алган ўўрелер
Ойто келбес — ачузын...»
Jе jол походко кычырат,
Jон байрамы токтойт,
Эскадронный трубалар
Эрикчелдў ойнойт.
Келиндер, келиндер, кыстар!
Келишпес өйдө сўўдигер...
Калапту jууга уулдарды
Калганчы катап ўйдегер.

Маанылардың ўстиле
Салкындар кўйўп, учуртат.
Револьвердиң ўниле
Революция кычырат...

ЖИРМЕ ЭКИНЧИ ЈАҢГАР

Туба актардың одузында

Арысканду тайгага
Аң кыйгызы торгылат.
Ак туманду тайгага
Аркыт öксöп, соғулат.
Куугарышкан тууларды
Кускундар акшып эбирет.
Калкалардың чölинең
Калактажып келгилейт.
Себискендў тайгадаң
Сек бедреп, кууктажат.
Актар öткön јолдордо
Айланыжып, јуулыжат.
Буурыл-буурыл кайалар
Бурулчыкта тургулайт.
Бурлап јаткан јолдорго
Пулеметтор көргўлейт.
Кайалардың ўстиле
Каруулчыктар јўргўлейт.
Туура тўшкен öзöкти
Турнабайдаң көргўлейт.
Кудай јаңду черўниң
Куйагын кем де көрбögön.
Качкындар јуулган Аркытка
Капчалдаң кем де öтпögön.
Буурыл башту тайгалар
Буудак болуп тургулайт.
Бурулчыкта јолдорды
Пулеметтор каруулдайт.
Ак черўлер чубалып,
Аркытка кирип бектенет.

Калганчы күнин сакыылап,
Каан-кудайга иженет.
Кызылдарды кетежип,
Кыстап, јолдо туткулайт.
Кырлу болот јыдазын
Кызыл канла јунгулайт.
Арта түшкен капчалда
Аркыт онтоп, огырат.
Јалбак ташту кайада
Јамангуш чочып, кыйгырат...

* * *

...Ак туманын ээчидип,
Аркытты төмөн түн келди.
Апагаш толу чырайлу
Ай бийиктеп, өксөди.
Алтыгы Оймонноң түн келди...
Ак черүлер уйкуда.
Окыранып аттары
Отоп јүрет кобыда.
Карањуйды өткүре
Калка ийттер үргүлейт.
Аттарын көрүп, унчукпай,
Унаачылар[1] јүргүлейт.
Ойдыктар сайын кайда ла
Оттор күүүп јалбырайт.
Офицерлер јүрүмге түкүрип,
Аракыдап јаткылайт.
Кемниң де курч үнинең
Кенейте тымык кезилет.
Кайуга келген кызылды
Казактар айдап экелет.
Кындагыла токпоктоп,
Кырды төмөн түштилер.
Кандалып калган Тубаны
Карманга айдап келдилер.
Ак кемирчек айылда
Актардың бийи отырат.
— Тургуза ла Тубаны

1 Унаачылар — военный кош тарткан улус.

Јетирзин! — деп јакарат.
Кабагын түре јемирип,
Каңзазын Карман ыштадат.
— Канча кижи слерде? — деп,
Кайучыны шылулайт.
— Командиреер слердиң кем?
Кайда штабы оның? — дейт. —
Кайгородов[1] келгенин
Калык-јон билер бе? — дейт.
Кандалып калган кайучы
Карамтыгып јайканат.
Кара саалду бандитке
Каруузын кыска јандырат:
— Кааннаң чирик ширеезин
Кайгородов тудар ба?
Калык туруп чыгарда,
Кайалар јажыт болор бо?
Кал-черӱбис — албаты.
Командири Ленин — дейт. —
Калырабай, јыду ийт,
Ӧлтӱрер болзоң, ӧлтӱр! —
дейт.
Калганчы сӧзин айдала,
Карманга көрӱп каткырат.
— Кажатка апар атсын! — деп,
Карман туруп јакарат.
Јайнаган чылап, Аркыт суу
Јаратка ӧксӧп согулат.
Јалбак ташту кайада
Јамангуш чочып кыйгырат...
Кара-Корумныҥ бандиди
Кайучыны айдап барадат.
Кумакту јаратка једеле,
— Кудайга бажыр! — деп
айдат.
Јаратка коштой чыйкылдап,
Јарганаттар согулды.
Ак бандит эм аланҥзып,
Атпай неге токтоды?

---

[1] Кайгородов — есаул, ак бандиттердиҥ командири.

— Уксаң, Туба, Ленин кем? —
Учында бандит сурады. —
Угы-тӧзи оның кем? —
Угарга сӧзин сакыды.
Суракты Туба угала,
Сууга јетпеј бурылды.
— Онызы сеге не керек? —
Ойто Туба сурады.
Бандиттиң бӱркӱ чырайын
База катап шиңдеди.
Бандит те болзо, башту деп,
Баатыр Туба иженди.
Туйук кату санаазын
Туба туура таштады.
Башчы кем ол болгонын
Бажынаң ала баштады...
Тубаның сӧзиле ол
Турумкај болуп бӱдӱптир.
Јоктулар учун тартыжып.
Јотконду јолдор ӧдӱптир.
Кӱн көргӱскен башчыбыс
Кӱзен сӧӧктӱ бӱдӱптир.
Кӱзеениң кара јыжында
Кузук та соккон ол эмтир.
Оноң ары бандитке
Оның сӱрин јурады.
Айдып турган сӧстӧри
Бойына да јарады:
— Јастыра јолдо тужымда
Јаш-Турага алдырган.
«Бандиттерди јоголт» — деп,
Башчы меге јакарган.
«Кижиге кижи кул болбос,
Кинчек, шыра јоголор» —
деген.
«Коммунисттерге кожул» —
деп,
Колын берип, ӱйдеген.
Бандит те болзоң, бажыңла
Бастыра јанын сананзаң:
Ӧзӧктӧр сайын угулган

Өскүстер ыйын тыңдазаң.
Албатының шыразын
Башчыбыс чын јураган.
Ол тужында мынайда
Ленин менең сураган:
«Ырызы јок балдардың
Ыйында кем бурулу?
Булгалып калган јүрүмниң
Алдында кем каруулу?»
Албатыны тоногон
Ак бандиттер бурулу!
Келер јүрүмниң алдына
Јаңыс ла бис каруулу.
Буржуйларга түңеј ле
Пулеметту једерис...
Ак черүдең айрылзаң,
Амнистия сеге берерис.
Ак-јарыкта Ленинге
Санаазыла кем де јетпеген.
Ээчидип алган черүзин
Эмдиге кем де јеңбеген!
Бандит бажын јайкайла,
— Баатыр болбой! — деп
турды. —
Бүдүжи оның кандый? — деп,
Бүдүп, оноң сурады.
— Башчыбыстың кебери
Бат бу турган туудый — дейт.—
Көмөлөткөн улусты
Көдүретен кижи — дейт. —
Бажына оның көрзөң чи,
Ойгорлор ого једер бе?
Балтырларын көрзөң чи,
Баатырлар оны јеңер бе?
Башчының улу кеберин
Бастыра јандап јурады.
Туба күлүк учында
Туйка бойы мактанды.
Большевистский партияның
Политиказына јетти.
— Карманга тегин кул болбо,

Кача берелик! — деди.
Бажы туман бандиттиң
Бастыра меезин булгады.
Бойын Туба айдайла,
Боочыны төмөн ууланды...

* * *

Чөйө труба ойноды.
ЧОН отрядтар јуулгылайт.
Командир ле комиссар
Кирнестеде тургулайт.
Эскадрондор алдына
Эр Тубаны алдырат.
— Приказты чокым кычыр! — деп,
Писарьга Иван јакарат.
Турумкай учун Тубага
Быйанду сөзин айттылар.
ЧОН отрядтың адынаң
Чоң сопок сыйладылар.
Оноң ойто катап ла
Ончозы атка мингилейт.
Эскадронный трубалар
Поход јарлап эткилейт.

ЈИРМЕ ҮЧИНЧИ ЈАҢГАР

Калганчы түн

Теңкейген куйдың түбинде
Теңери көрүнбес јум турды.
Терелердиң үстинде
Түжүмей бандит отырды.
Ок јыландый көзинең
От јалтанып типилдейт.
Јарыткышту эжикте
Јаркын ойноп бийелейт.
Улу Аркыттың табыжын
Унчукпай тыңдап отырды.

Колтыкчызы јанында
Комыргайдый тўс турды.
Куйдың чыкту полына,
Кула чылап, баскындайт.
Качкындардың алдына
Карыкчалду куучындайт:
— Кејим сынду Алтайды
Кезедип эмди болбозың.
Кайыш курлу улустың
Канын төгүп болбозың.
Камчы сынду Алтайга
Канча эрлер јыгылды.
Кайыш курлу албаты
Кайыжып, бисти таштады.
Кејим сынду Алтайга
Кезерлер бажын көп салды.
Келетен бистиң јолыска
Кечире турган јаң болды.
Бешадарды јўктенип,
Белим мениң јулдалды.
Койрык ўлдўўм мокорып,
Коногым мениң јууктады...
Куучынын ол айтканча,
Куйдың ичи тым болды.
Улустары турганча,
Удура эрмек айтпады.
Кўски кўнниң салкыны
Кўўлеп турды тежикте,
Узак-узак сананып,
Унчукпады кемизи де.
Казыр јўстў есаул
Каңзазын араай чукчыды.
Каранғуйдаң таралјып,
Каланғы бандит унчукты:
— Аттарыстың тискинин
Алтайдаң бура тарталы.
Калкалардың јерине
Качып бистер баралы.
Кара-Төрбөт Алтайга
Капшагайлап једелдер.
Кал черўни ээчидип,

Катап ойто келелдер...
Тӧжӧктӧрдиҥ ӱстинде
Тӱжӱмей бандит кунугат.
Качкындардыҥ алдына
Катап туруп куучындайт:
Ак-бороныҥ туйгагы
Артаганы бу туру.
Ак сӱмерлӱ Алтайга
Артатаным бу туру.
Эрӭинемниҥ туйгагы
Элегени бу туру.
Энедий кин Алтайга
Эрейтеним бу туру.
Каандардыҥ јаҥы учун
Каным катап тӧкпӧзим.
Кара-Токой јерине
Качкын болуп барбазым...
Албатыныҥ алдына
Актанып айдар сӧзим јок.
Алтайыстаҥ ырада
Апаратан јолым јок...
Чоҥ кӱчибис кайылды...
ЧОН отрядтар келип јат.
Себидеги кускундар
Сектеристи сакып јат...

* * *

Каскактарды тӱн курчап,
Кайалардаҥ өҥӧлӧйт.
Ӧчӧмик ай туулардаҥ
Ӧзӧкти көрӱп өҥдӧйӧт.
Ар-бӱткенниҥ тӧжине
Аркыттыҥ суузы согулат.
Карарып турган кайада
Каруулчыктар солынат.
Бандиттердиҥ јолынаҥ
Балалу куштар, аҥ бурат.
Будактардаҥ бууланып,
Бууып койгон ай турат.
Караҥуйды ӧткӱре

Кадын бажы агарат.
Чочыдулу тайгала
ЧОН отрядтар барадат.
Туйук кара тайгала
Туба јолды көргүзет.
Јуҥмалардыҥ јолыла
Јуучылдарды өткүрет.
Амырап эмеш аларга
Аттарынаҥ түшкүлейт.
Бандиттерди базала,
Баратан јолын шүүшкилейт...
Карлу тайгада тоҥгылап,
Картаны јайып, көргүлейт.
Јарыкта ончо јоктуны
Јайымдаарга јүткилейт...
Бешадарлу јуучылдар
Беш талага көргүлейт...
Јаламанныҥ бажынаҥ
Јайымга салют бергилейт.

ЈИРМЕ ТӨРТИНЧИ ЈАҢАР

У ч ы

Маҥтап бараткан
Аттар ла аттар...
Маҥдайда оттый
Чолмонду күлүктер.
— Сакыгар, сакыгар,
Сакыгар, нөкөрлөр!
Је сакыбай бисти
Маҥтада бердилер...
Түн ле кирзе,
Трубачтар јаратта
Түймежип, трубазын
Чөйө тарткылайт.
Јуучыл маанылар
Үстинде шуулажат,
Јуучылдар олорды
Ээчиде баргылайт.

Кажы ла тўнде
Ойди озолоп,
Кайыр каскактаң
Мендештў тўшкўлейт.
Кажы ла тўнде
Јуучылдар кожоңдоп,
Кадынның тўрген
Толкузын кечкилейт.
Алтын-Казык
Айланып келгенче,
Алтан алты
Ороондор откўлейт.
Көгөргөн ыраак
Ороондор ажыра
Көк талайды
Кечире көргўлейт.
Јебрен Азияны
Ойгозо кожоңдоп,
Јер торгылтып,
Көндўре откўлейт.
Вьетнамның кызыган
Кўнине јалдадып,
Јайым учун
Согушта өлгўлейт...
Јайымы учун
Јуулашкан јондорло
Јаңыс рядта
Јергелей барадат.
Караңуй тўнде
Теңисти кечкилеп,
Карибский талайда
Аттарын сугарат.
Аттар, аттар,
Аттар ла аттар...
Аттырткан маанылар
Устинде элбеңдейт.
Маңтадып бараткан
Јуучылдар кийнинең
Ойлөрдиң салкыны
Сўрўжип, једишпейт.
Канатту бараткан

Ол jўгўрўк аттарды
Кайра тудатан
Ийде-кўч кайда?
Уур колдордо
Jалкындый ўлдўзин
Удура тудатан
Öштўлер кайда?
Аттарын тутпай
Маңтада берген
Адалар кебери
Jажына оңбос.
Баатыр уулдарлу
Башчыбыс Ильичтиң
Баштаган кереги
Jажына токтобос!

ТАҢ

1

Кезилген ашка
Јабыс эҥчейип,
Келинек арыштаҥ
Снаптарды буулаган.
Телекейдиҥ ўстинде
Таҥдак јарыган,
Ол келинек мениҥ
Энейим болгон.
Ороонныҥ ўстиле
Баштапкы бешјылдык
Оорудаҥ јазылган
Кижидий алтаган.
Јуулардаҥ арткан
Куру патрондор
Јолдордо татап,
Саргарып јаткан...
Тойу Европаныҥ
Теркеген каткызын
Ол тужында
Укпагам мен.
Суслонныҥ тӧзинеҥ
Айды ајыктап,
Суузап, кабайда
Ыйлаган эдим мен.
Европага једетен
Пландарды эдерге
Энем мени
Бош ундып салатан.
Ўстўгип, кабайда
Мен багырып јаткамда,
Ўстимде јаҥыс ла

Ай туратан,
Тер јытанган
Тўндеги јаланғда
Теңкейген клаттар
Карарып турат.
Улу өйлөр...
Ол јўрўмди төзөгөн
Улустың ўндери
Эмдиге угулат.
Отторы сурлаган
Ол ыраак одуда
Омок уулдардың
Кожоңы угулат.
Платтары оңгон
Кыстарла кожо
Плакаттаң Стаханов
Каткырып отырат.
Күйгек салкынга
Өртөткөн улустың
Күрең јўстери
Күскўдий јалтырайт.
Тўлтўйген, бўрўңкўй
Тўндерди өткўре
Тўмен отторы
Тууларда јалбырайт.
Ол оттордың
Кызарган јалбыжы
Орчылаң ўстин
јарыдып тургандый...
Ороондор ажыра
Ончо улусты
Одузына олор
Кычырып тургандый...
Је кайда да ыраак
Күнбадыш талада
Камылган өртти
Көрбөгөн олор.
Маркс ла Гетениң
Иштери јалбышта
Күйгўлеп турганын
Билбеген олор.

Кўреҥ чамчалу
Фюрер анда
Артылдап турганын
Укпаган олор.
Европа такалу
сопоктор
алдына
Ээлип јатканын
Сеспеген олор.
Фашисттиҥ колында
Факелдиҥ оды
Канду таҥдагын
Јондорго таштаган.
Ороондор јалбырап,
Бойыныҥ салымын
Олордыҥ будыныҥ
Алдына таштаган...
Јаҥыскан арткан
Мениҥ ороонум
Јалтанбай јаҥы
Јўрўмин тёзёгён.
Болоттый шоҥкор
Чкалов Валерий
Полюсты ажыра
США-ны көстёгён.
Амур сууныҥ
Јиткектў сазында
Тайгада јаҥы
Городтор турган.
Алтын ўрендў
Аш аларга
Ангелина Паша
Тракторго отырган.
Магнитканыҥ койу
Көк-чаҥкыр ыжы
Магнаттар көстёрин
Ачыдып, бурлаган.
Баштапкы ла катап
Полюска тўшкен
Папаниннииҥ улузы
Москвага бурылган...

* * *

Кайда да ырааkта,
Алтайдың түбинде,
Кайа таш јемирген
Динамит күркүрейт.
Јебрен тууларды
Уйкудаң ойгозып,
Алтайдың уулдары
Боомдорды өрүмдейт.
Автодоң үркиген
Алтайдың аттары
Ак јаланғла
Ойлодып брааткылайт.
Јал-куйругын
Салкынга јайылтып,
Јаңы өйлөрлө
Јарыжып брааткылайт.
Азыйгы өйлөрдөң
Арткан немедий,
Ачу-ачу
Киштежип тургулайт.
Туйук тууларды
Улустар јемирип,
Тууларды тепсеп,
Јол салгылайт.
Улу өйлөр...
Ол јүрүмди төзөгөн
Улустың үндери
Эмдиге угулат.
Отторы сурлаган
Ол ыраак одуда
Омок уулдардың
Кожоңы торгылат.
Пландарын бүдүрген
Энеме сүүнип,
Плакаттаң Стаханов
Каткырып отырат.
Өйлөрди өткүре
Ол тымык энгирде
Ойногон јиттердиң

Кожоңы угулат.
Је ырысту јеристиң
Күнбадыш гранында
Пушкалар адышкан
Күзүрти торгылат!..

II

Кезилген ажыска
Јабыс эңчейип,
Ӱй кижи терлеп,
Снаптарды буулаган.
Ӧрттий таңдактар
Јалбырап, кызарат.
Ол ӱй кижи мениң
Энейим болгон.
Јайканып јаткан
Кыралу јалаңда
Јаш балдардың
Сыгыды угулат.
Таркырууш, эски
Машинаны аттар
Тарткылап болбой,
Көңкӧрӧ јыгылат.
Күски јалаңда
Коозонын тоозыны
Күннің көзин
Торт бектеп салгандый.
Теңери кӧрбӧй
Иштеген бистерди
Телекей торт ло
Бош ундып салгандый.
Эбире ајыктап,
Кайдаар ла кӧрзӧң,
Эр ле киндиктӱ
Улустар көрӱнбейт.
Тӱлтӱйип калган
Теңери алдында
Тӱни-тӱжиле
Идирген күркӱрейт.
Эңирлер сайын

Күнбадыш јанында
Өрттий таңдакты
Ајыктап турадыс.
Экче чаазынның
Үстине энчејип,
Өксөгөн энелер
Комыдын угадыс.
Үрпејип калган
Снаптардың үстине
Үкүниң көзиндий
Ај көдүрилет.
Тоозынга көрүнбеј
Иштеген бистерге
Тостојып калган
Көстөриле көрөт...
Бу ла түнде
Күнбадыш фронтто
Буурајган генерал
Картага көрөт.
Адының таказын
Саламга оројло,
Адам фронттың
Чијүзин өдөт.
Бу ла өјдө
Күнбадыш фронтто
Күјген јурттардаң
Теңери кызарат.
Канадын кестирген
Гастелло-шоңкор
Калганчы катап
Өштүге табарат!
Бу ла түнде
Ишке бертинип,
Тул келин клаттың
Төзинде јадыры.
Бу ла түнде
Танктар күркүреп,
Москваның алдында
Чөлдөргө браадыры.
Бу ла өјдө
Дубосеково јуртта

28 гвардеец
Окопто јаткан.
Табару эдетен
Танктардың тоозын
Генерал Панфилов
Сананып отырган.
Күкүрт-күзүрттү
Күски Москваны
Ол тужында
Көрбөгөм мен.
Јүрүмин берген
Акылар сөстөрин
Өлөр алдында
Укпагам мен.
Күзлези баскан
Кыраның ичинде
Күнге јалдадып,
Снап тажыгам.
Аштаган өзөкти
Мекелеп аларга,
Аткакту буудайдың
Мажагын уужагам...
Бригадир келинниң
Өткүн кыйгызы
Эбире тууларга
Јаңыланып калатан.
Бийикте, бийикте
Ай саргарып,
Бистерди ајыктап,
Санааркап туратан.
Бу улу согушта
Эки ийде-күч
Москваның алдында
Удура турган.
Јыгылган солдатты
Ажыра алтап,
История бойының
Јолыла барган.
Чынды-төгүнди
Ол оңдоп аларга
Чыкту окоптор

Ичиле барган.
Бойыныҥ јолыла
Чын барарга
Бомбаны тыҥдап,
Сталинградта турган.
Оныҥ јолын
Ороондор кетеп,
Ончозы Волгада
Городко көргөн.
Је история бойыныҥ
Болужын берерге
Адам отырган
Окопко кирген...

* * *

Сопок ӧдӱктӱ История энебис!
Соок јылдарда
Сен кемге көргөҥ?
Ышталып јаткан
Јурттарла ӧдӱп,
Ырысты кандый
ороонго бергеҥ?
Ӧӧй энедий бурылып
баргаҥда,
Ӧлӱмге чике
Бис көргөн эдис.
Ӧчӧмик отту туралар сайын
Ӧскӱс балдар —
Бис ӧскӧн эдис.
Кургак паекту История энебис!
Куйунга сабадып,
Бис иштеген эдис.
Салданыҥ сабына
Селбектенип алала,
Сары бәлкәшка
Јыгылатан эдис.
Салданы тудуп, чактары јетпес
Солдаттыҥ балдары —
Бистерге килегеҥ.
Јердиҥ ӱстинде шыраны ајыктап,

Је болушка тўңей ле
Бистерге келгең!
Төрөлис бистиң, Октябрь учун
Төрт јылга сени
Бис сакыган эдибис.
Төрөөнис бистиң — телекей учун
Төрөл јеристи
Бис корыган эдибис!

Iii

Будына салданы тўжўрип алала,
Буурайган ўй кижи
Араайын онтогон.
Орооным ўстинде таңдак ойногон.
Ол ўй кижи мениң
Энейим болгон.
Эшелон ээчий
Эшелон тирсилдеп,
Европа ичинде
Кожоңдор толгон.
Айлына келеткен
Солдаттар ортодо
Адам мениң
Јок болгон...
Өскөн јериме јас бурылып,
Өлөңи, чечеги
Јайканып турган.
Өткўн ўндў кўўктердиң ўни
Өскўс немедий,
Аркада торгылган.
Бригаданың камык улузы одуга
Бир кижидий,
Јуулыжып келгендер.
Ончозы тыныжын алынып болбой,
Орден тагынган
Кижиге көргөндөр.
Јеңўни укkан улуска кенете
Јер айлана
Бергендий болгон.
Канчынның көксинде

Кан ойногон!
Карганның көзине
Јаш толгон!..
Эдегиле көзин
Арчыган энемди
Ол тужында
Көрбөгөм мен.
Өкпөөрип, өксөп,
Өскүс артканымды,
Таң атканча ойноп,
Билбегем мен...
Теңери түбинде
Јылдыстар бијелеп,
Телекей бастыра
Кожоңдоп турган.
Эр кемиме јеткеним сезинип,
Кожоңчы кыстардың
Јанында отыргам.
Таңдак дезе там ла ойноп,
Тамырыма мениң
Ийделер кошкондый.
Теңери түбине јетире јалбырап,
Телекей үстине
Күн түшкендий!
Ол тужында көөркийлер кожоңы
Көксиме јажына
Томылып калгандый.
Төрөл јонымның
Ырызы, шыразы
Јүрегиме јажына
Шиңгип калгандый...
Оноң арызын јүректи чочыдып,
Ойгортып тегине
Немезин айдар?
Бойыгар көстү.

Болотон немени
Поэттиң учун
История айдар.

IV

Јайылган ашка јабыс эңилип,
Јаңы энелер
Снаптарды буулаар.
Јер ўстинде не де болзо,
Је История бойыныңъ
Јолыла барар...

1966 j.

БАЖАЛЫКТАР

Поэт керегинде сöс 5

КАБАЙЫМ БОЛГОН АЛТАЙЫМ

Келер ӱйеге письмо 21
Ижемји 24
Партия ла Төрөлим 25
Адам 27
Алтайым 29
Эки Јол 30
Чуранам, ойнозоҥ 31
Энениҥ кожоҥы 32
Алтын-Көл 33
Јаскы салкын кожоҥдойт 35
Поярканыҥ балдары 36
Сыр ойында кыстарга 37
Арина 38
«Ӱредӱ божогон. Јериме Москвадаҥ...» . . 40
Карган солдаттыҥ кожоҥы 42
«Калыҥ уйкузыла амыр уйуктаган...» . . 44
Чöлдöрдиҥ ээзи мен 45
Кӱски салкын 47
Јееренек 49
Сакылта 52
Эликтиҥ öскӱс балазына 55
Кабай кожоҥ 57
Сурак 58
Турналар 59
Кышкы фантазия 60
Тайганыҥ уулы (Баллада) 72
Сурак 79
Ленинский јииттер 80
Партизан кыс 82
Койчы Јинјибей 85
Тюкеев Боргой 87
Аттар 90
Чолушманда конгоны 92
Алтай келиндердиҥ кожоҥын угала 95
Таҥдак 96
Мен ишке браадым 97
Алтай тилиме 99
Өзӱп келген көк ölöҥгö 101
Јӱрӱм 102
Куу 104

Адалар тўжелет 106
Эски айыл 108
Карган эјеме 110
Кер ат 112
Јаңы чыккан балага 114
Ундыбагар 115
Алтай уулдарга 117
Кайра јол 119
Јас 121
Јай 123
Күс 124
Кыш 127
Сухов 129
Ленинниң Мавзолейинде 135
Аргымак 140
Уйкузы јок тўндерде 142
«Катап ла јыгылдым, ыйлаба, энем . . .» . . 143
Калганчы письмо 145
Энелер 147
Поэзия 149
Азыйдаң арткан бистиң кылыгыс 150
Јиит поэтке 151
Кожоң 152
Ыраак турлуда 154
Јайгыда 156
Јаскы тўнде 158

ТЕЛЕКЕЙДИҢ ЧЫРАЙЫ

Кожоңдо, кожоңчы, кожоңдо 161
Ленинский кырлар 162
Мениң книгам 164
Москваның алдында 166
Шевченконың сөөгинде 167
Лумумбаның көлөткөзи 168
Границада 170
Мениң ырызым 172
Талай 174
Михаил Эминеску 175
Энрико 178
Кубинский эне 180
Јаратта тушташ 182
Негрито 185
Өргөө Пелеш 190
Маркстың памятниги 192
Прага 194
Варадеро 197
Јаратта 200
«Юмари» 202
Плайа Хирон 204
«Јеримде эмди кыш келген болор . . .» . . 207
«Отельдиң көзнөгин кайра ачала . . .» . . . 208

БАЖАЛЫКТАР

Поэт керегинде сöс 5

КАБАЙЫМ БОЛГОН АЛТАЙЫМ

Келер ӱйеге письмо 21
Ижемји 24
Партия ла Төрөлим 25
Адам 27
Алтайым 29
Эки Јол 30
Чуранам, ойнозоҥ 31
Энениҥ кожоҥы 32
Алтын-Көл 33
Јаскы салкын кожоҥдойт 35
Поярканыҥ балдары 36
Сыр ойында кыстарга 37
Арина 38
«Ӱредӱ божогон. Јериме Москвадаҥ...» . . 40
Карган солдаттыҥ кожоҥы 42
«Калыҥ уйкузыла амыр уйуктаган...» . . 44
Чöлдöрдиҥ ээзи мен 45
Кӱски салкын 47
Јееренек 49
Сакылта 52
Эликтиҥ öскӱс балазына 55
Кабай кожоҥ 57
Сурак 58
Турналар 59
Кышкы фантазия 60
Тайганыҥ уулы (Баллада) 72
Сурак 79
Ленинский јиттер 80
Партизан кыс 82
Койчы Јиҥјибей 85
Тюкеев Боргой 87
Аттар 90
Чолушманда конгоны 92
Алтай келиндердиҥ кожоҥын угала 95
Таҥдак 96
Мен ишке браадым 97
Алтай тилиме 99
Өзӱп келген көк ӧлöҥгö 101
Јӱрӱм 102
Куу 104

Адалар тўжелет 106
Эски айыл 108
Карган эјеме 110
Кер ат 112
Јаңы чыккан балага 114
Ундыбагар 115
Алтай уулдарга 117
Кайра јол 119
Јас 121
Јай 123
Күс 124
Кыш 127
Сухов 129
Ленинниң Мавзолейинде 135
Аргымак 140
Уйкузы јок тўндерде 142
«Катап ла јыгылдым, ыйлаба, энем...» . . . 143
Калганчы письмо 145
Энелер 147
Поэзия 149
Азыйдаң арткан бистиң кылыгыс 150
Јиит поэтке 151
Кожоң 152
Ыраак турлуда 154
Јайгыда 156
Јаскы тўнде 158

ТЕЛЕКЕЙДИҢ ЧЫРАЙЫ

Кожоңдо, кожоңчы, кожоңдо 161
Ленинский кырлар 162
Мениң книгам 164
Москваның алдында 166
Шевченконың сөөгинде 167
Лумумбаның көлөткөзи 168
Границада 170
Мениң ырызым 172
Талай 174
Михаил Эминеску 175
Энрико 178
Кубинский эне 180
Јаратта тушташ 182
Негрито 185
Өргөө Пелеш 190
Маркстың памятниги 192
Прага 194
Варадеро 197
Јаратта 200
«Юмари» 202
Плайа Хирон 204
«Јеримде эмди кыш келген болор...» . . . 207
«Отельдиң көзнөгин кайра ачала...» . . . 208

ЛАЗАРЬ ВАСИЛЬЕВИЧ КОКЫШЕВ

Я ВАС ЛЮБИЛ

Стихи и поэмы

На алтайском языке

Редактор З. Шинжина. Художник В. Чукуев. Художественный редактор В. Ортонулова. Технический редактор М. Шелепова. Корректор С. Торбоков.

Сдано в набор 10.05.83. Подписано в печать 10.08.83. АН 11686. Формат 84×108 1/32. Бумага типографская № 1. Гарнитура рубленая. Усл. п. л. 20,58. Уч-изд. л. 15,62. Высокая печать. Тираж 6000 экз. Заказ 2206. Цена 1 р. 85 коп.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, 659700 г. Горно-Алтайск, ул. Горно-Алтайская, 36. Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистический, 27.